

**4. ШОСТИЙ ПЛЕНУМ ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ ЕКОНОМІСТІВ УКРАЇНИ ТА
МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ НА ТЕМУ:
«ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ»
(21-22 вересня 2007 р., м. Херсон)**

**4.1. Пленарна доповідь «Про перспективи становлення
конкурентоспроможної регіональної економіки»**

*(доповідач – Президент Спілки економістів України,
академік В.В. Оскольський)*

Шановні члени Спілки економістів України! Шановні
учасники конференції!

Перш за все дозвольте від імені Спілки економістів
України, від себе особисто подякувати Керівництву Херсонської
обласної держадміністрації, обласної Ради, ректору
Херсонського державного університету, Голові обласної
організації Спілки економістів України за сприяння в
організації та проведенні Пленуму Правління Спілки
економістів України та Міжнародної науково-практичної
конференції на цій славетній, з багатою історією Таврійській
землі.

Гармонійний розвиток України як суверенної держави, що
прямує до побудови громадянського суспільства та
конкурентоспроможної економіки на основі демократичних
цінностей, неможливий без ефективного та стабільного
розвитку кожного її регіону.

Ми вже не раз зверталися до розгляду економічного розви-
тку регіонів країни. Згадайте, хоча б, наші зібрання в Кам'янець-
Подільському, Рівному. Чому ми вважаємо це важливим?

Без економічного розвитку регіонів взагалі неможливо
говорити про економічне зростання держави. Це аксіома, що
доказів не потребує.

Регіони мають свій повний економічний потенціал, власну
основу для подальшого розвитку, своїх регіональних
монополістів, як, скажімо, українська гірничо-металургійна
компанія «Індустріальний союз «Донбасу», «Союз-Віктан»,

«Холдинг», «Київміськбуд» та ряд інших, до яких приєднується чи під дахом яких діє ряд інших менш дрібних компаній. Чи використовує держава ці можливості? Напевно, що ні. Бонни працюють на власні потреби, у кращому випадку справно сплачуючи податки. Але ж слід дбати і про соціальну сферу, розбудову регіональної інфраструктури. Це газифікація, стан автошляхів, залізничних вокзалів, аеропортів, готелів, тощо. Ці питання набувають особливої актуальності з огляду на проведення у 2012 р. в Україні та Польщі фінальної частини чемпіонату Європи з футболу. Та й взагалі від розвиненості регіональної інфраструктури, соціальної її складової багато в чому залежить приток іноземних інвестицій, розвиток туристичної галузі, в цілому покращення життя і побуту людей. Такі та інші проблеми, їх вирішення – справа не тільки регіонів, а й держави.

На сьогодні місцева влада – як представницька, так і виконавча – має дуже обмежені можливості, особливо фінансові. Надмірна централізація, жорсткий податковий тиск, «ручне» керування економікою зверху, спрямоване не на стратегічну перспективу, а на латуння перманентних дірок, пов'язує місцеву владу по руках і ногах. Адже діватися нікуди – слід виконувати вказівки центру.

З іншого боку, не менш, ніж на центральному рівні, в регіонах процвітає корупція. Тут задіяні як правоохоронні органи так, і місцева влада. У далеко не правовому полі ведеться боротьба за земельні ділянки, нерухомість, власність. Останнім часом значного розмаху набуло рейдерство. Досить згадати хоча б нинішні рейдерські атаки на одного з лідерів української економіки – АСК «Укррічфлот».

Звичайно, на сучасному стані економіки регіонів не могла не позначитися затяжна економічна криза, що тривала в країні понад 10 років. В свою незалежність Україна вступила як одна з розвиненіших країн Європи, маючи потужний науково-технічний, промисловий, сільськогосподарський, інтелектуально-духовний потенціал. За досить короткий період цей потенціал був втрачений. Причин тут багато, ми з вами, економісти, члени

нашої Спілки, неодноразово їх аналізували. Тому детально на них зупинятися не буду. Якщо коротко, то тут і помилкова стратегія ринкових перетворень, і відсторонення держави від регулювання економічними процесами, і передчасна тотальна приватизація, і відтік кадрів, у тому числі й наукових, і багато інших. Діалектичний підхід до розв'язання економічних проблем підмінявся формально-логічним. Країна не спиралася на сукупність економічних теорій – монетарну, Кейнса, раціональних очікувань та інших, серед яких однією з визначальних є інноваційна економічна теорія соціологічних змін, започаткована в працях першого Міністра фінансів Української Народної Республіки Михайла Туган-Барановського. Та й іноземні радники та консультанти, яких зустрічали з відкритими обіймами, не завжди радили те, що потрібно для розвитку постіндустріального суспільства.

В той же час в Україні завжди була і залишається сильна національна економічна школа, яку достойно представляють відомі в близькому і далекому зарубіжжі вчені-економісти: Чумаченко М.Г., Пахомов Ю.М., Геець В.М., Павленко А.Ф., Дорогунцов С.І., Пирожков С.І., Мамутов В.К., Найдьонов В.С., та багато інших. До речі, всі вони дієві члени Спілки економістів України.

І, зрозуміло, наші вчені не були байдужими спостерігачами за процесами розвалу економіки держави, попереджали владу про хибність «шокової терапії», постійно вносили свої виважені пропозиції щодо шляхів призупинення кризи та виходу України на стабільний рівень розвитку. Однак влада, окремі керівники економічних структур не прислуховувалися до розумних пропозицій національної науки.

І лише на початку нового ХХІ століття почалися реалізовуватися (хоча не завжди системно) пропозиції наших вчених. Це дало можливість зупинити кризу і розпочати поступ до стабільного зростання економіки України.

На початку 2004 р. в Києві на дводенній науково-практичній конференції була детально обговорена і схвалена

Стратегія сталого розвитку та структурно-інноваційної перебудови української економіки на період до 2015 року. Це, практично, перший погляд у майбутнє, перший прогноз у підготовці якого безпосередню брала участь Спілка економістів України.

Варто наголосити, що всупереч неадекватному характеру реформ, всупереч і політичній нестабільності, економіка України все ж виходить на рівень сталого розвитку. Особливо помітні зрушення на краще відбулися в минулому році і першій половині року нинішнього.

Аналіз статистичних даних свідчить, що 2006 рік можна назвати роком повернення України до групи країн з високими макроекономічними показниками. Реалізація Урядом першочергових заходів дала змогу в короткий термін подолати кризові явища в економіці, соціальній сфері, розпочати системну роботу з реалізації структурних пріоритетів економічного зростання, перейти до побудови інвестиційно-інноваційної економіки, підвищення національної конкурентоспроможності, розроблення та впровадження у виробництво високих технологій.

Впроваджений спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Продовжувалася робота щодо зняття адміністративних бар'єрів у сфері підприємницької діяльності, завершено створення центрів з видачі дозволів за принципом організаційної єдності.

Україна стала першою країною за межами Євросоюзу, яку, з огляду на відповідність національної системи реєстрації міжнародним стандартам, запрошено до участі в Європейському реєстрі бізнесу. Відповідну угоду підписано 12 жовтня 2006 року. Доступ до цього реєстру дає змогу полегшити контакти між підприємствами, посилити безпеку ділових операцій.

Практично завершена законодавча робота з підготовки до вступу України в Світову організацію торгівлі. У рамках Угоди між Кабінетом Міністрів України та Європейським Союзом збільшені квоти на поставку української металопродукції до

країн ЄС, Україна отримала статус спостерігача у Договорі про енергетичну співпрацю. Парафовані угоди між Україною та ЄС щодо спрощення візового режиму. Організацією економічного співробітництва і розвитку прийняте рішення про переведення України з шостої до п'ятої групи кредитних ризиків, що відкриває нові перспективи для зменшення вартості інвестиційних проєктів, що фінансуються за рахунок зовнішніх запозичень.

Подолання кризових явищ та перехід на рейки стабільного економічного зростання сприяли посиленню міжнародного інтересу до України та підвищенню її інвестиційної привабливості. Свідченням цього є динаміка прямих іноземних інвестицій. Протягом минулого року в економіку України вкладено з-за кордону біля 5 млрд доларів США.

Усе зазначене сприяло істотному поліпшенню ділового клімату в країні на основі економізації державної політики, зміцненню інституціонального партнерства бізнесу та держави як основи для подальших кроків у соціальній сфері.

У цілому за 2006 р. реальний ВВП зріс на 7,1%, що в 2,6 рази більше, ніж у 2005 році. Зростання валової доданої вартості охопило усі види економічної діяльності, повністю компенсований спад у 2005 р. будівництва. На якісно нові позиції вийшли найважливіші галузі та сфери економіки.

Економічне зростання продовжилося і в цьому році. За перше півріччя 2007 р. ВВП зріс на 7,9%, рівень промислового виробництва перевищив 12%.

Варто наголосити, що перехід не тільки економіки, але всієї системи суспільних перетворень до інноваційного розвитку є найактуальнішою проблемою сьогодення. Водночас *конкурентоспроможність країни – це її здатність генерувати та швидко опановувати інновації.*

За останні роки вчені Спілки економістів України багато зробили для переходу до економіки знань. Розроблена довгострокова програма забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі Європейської інтеграції, а також багато інших галузевих

програм і пропозицій. Вдалося, нарешті, змінити погляди і відношення влади до пропозицій вітчизняних вчених-економістів. Про це свідчить прийняття ряду державних законодавчих та нормативних актів.

Визначені законодавчо і принципи державної інноваційної політики, зокрема це:

- переорієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;

- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;

- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;

- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримки підприємництва у науково-виробничій сфері;

- вжиття заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;

- визначення і підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;

- формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;

- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;

- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;

- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;

- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Варто наголосити, що аналіз показників, що характеризують інноваційний потенціал України, дозволяє стверджувати, що і сьогодні Україна зберігає можливість упровадження інноваційної моделі економіки.

В найбільшій мірі науково-технічний потенціал України вдалося зберегти в галузях військово-промислового комплексу,

що є своєрідним полігоном для апробації наукових ідей і технічних новинок.

У цьому плані перспективними для України залишаються такі високотехнологічні конкурентоспроможні виробництва, як-то: літакобудування, ракетно-космічна галузь, суднобудування, танкобудування, приладобудування, створення електронно-оптичних виробів, навігаційних приладів, радіотехнічних систем, турбобудування тощо. Важливо не втратити ці виробництва, закріпити і розширити інноваційний потенціал.

Тому, виходячи з Концепції розвитку національної інноваційної системи, слід якнайшвидше розробити довгострокову Стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку України. Законодавча і виконавча влади мають сформувати нормативно-правове поле та належну інноваційну інфраструктуру (інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні центри, технопарки, технополіси тощо), яким необхідно надавати істотні преференції високотехнологічним інноваціям, науковим колективам і підприємствам, які спрямовують свою діяльність на реалізацію пріоритетів, визначених державою.

З розвитком ринку наукових досліджень потребує уваги і розгортання інфраструктури захисту прав інтелектуальної власності, до якої повинні увійти не тільки органи, що видають відповідні захисні документи, але й спеціальні бібліотеки, які забезпечували б широкий доступ до патентно-інформаційних ресурсів у сфері інтелектуальної власності, та загально доступні бази даних, які дали б можливість вітчизняним авторам здійснювати на сучасному рівні патентний пошук, захист своїх інтересів у судах тощо.

Забезпечення реалізації ефективної державної інноваційної політики неможливе без її активного впровадження на регіональному рівні, адже регіони з їх науково-технологічними, фінансово-економічними, виробничими та соціальними можливостями відіграють особливо важливу роль у процесі переходу економіки на інноваційний шлях розвитку.

Сьогодні, на жаль, ми змушені констатувати, що за роки незалежності диференціація в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів не лише не зменшилась, а навіть посилилась. Причина – у відсутності системного підходу до регіональної політики, низькому рівні планування стратегічного соціально-економічного розвитку областей, районів, міст і селищ. Серйозним гальмом ефективного розвитку регіонів є також непрофесійність, заполітизованість та відсутність практичного досвіду господарської діяльності у більшості керівників регіонів різних рівнів як тих, що обираються, так і тих, що призначаються.

Між тим, в умовах обмеженості бюджетних та фінансових ресурсів в країні внутрішній потенціал територій є головним ресурсом їх розвитку. Забезпечення ефективного використання і подальшого нарощення ресурсного потенціалу регіонів має стати одним із головних пріоритетів діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і територіальних громад. Стратегія зміцнення ресурсного потенціалу регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності має бути спрямована на:

- здійснення структурних зрушень у господарському комплексі регіонів на основі запровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей потенціалу кожного з них;

- подальший розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього бізнесу, посилення його конкурентоспроможності на основі застосування кластерних моделей;

- поглиблення економічної інтеграції регіонів на основі максимально ефективного використання їх конкурентних переваг;

- сприяння всебічному розвитку людського капіталу на основі стабілізації та покращення демографічної ситуації, досягнення продуктивної зайнятості населення, розвитку соціальної інфраструктури;

- вдосконалення системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації на регіональному рівні екологічної політики.

Головними пріоритетами діяльності центральних і місцевих органів влади щодо розвитку виробничо-економічного потенціалу регіонів мають бути реструктуризація і підвищення конкурентоспроможності господарських комплексів та окремих великих підприємств, розширення їх галузевої спеціалізації, екологізація виробництва, розбудова виробничої, транспортної і ринкової інфраструктур, забезпечення ефективного управління комунальною власністю, земельними та іншими ресурсами, боротьба з корупцією у цих сферах.

Залучення додаткових ресурсів місцевого та регіонального розвитку потребує принципової зміни управлінських підходів, високого рівня кваліфікації та організації роботи щодо розширення ресурсної бази для забезпечення стійкого розвитку регіонів, міст та селищ.

Вважаємо, що місцевим органам виконавчої влади необхідно вже в цьому році:

- завершити розробку довгострокових стратегій економічного соціального розвитку регіонів та затвердити їх на сесіях місцевих рад;

- активізувати діяльність зі створення сприятливого і інвестиційного клімату, розробити регіональні інвестиційно-інноваційні програми, у тому числі на рівні районів та міст;

- здійснити заходи, спрямовані на подолання негативних тенденцій на ринку праці, зниження безробіття і створення нових робочих місць;

- забезпечити розробку і реалізацію проектів створення технопарків і технополісів, інноваційних центрів та бізнес-інкубаторів, які б стали центрами інноваційного розвитку в регіонах країни.

Ми сподіваємось, що відповідну допомогу місцевим органам влади в цих питаннях надасть новостворене Міністерство регіонального розвитку та будівництва України.

При цьому слід пам'ятати, що регіональна політика в Україні буде ефективною лише при умові, коли регіони визнають пріоритет національних інтересів, а держава створить сприятливі умови для реалізації місцевих інтересів силами регіонів.

Важливим етапом впровадження регіональної інноваційної політики є прискорене формування ефективно діючої регіональної інноваційної інфраструктури, що здійснювала б фінансовий, інформаційний, консалтинговий, маркетинговий та інші види підтримки інноваційних процесів.

Як показує світовий досвід, найбільш динамічний розвиток отримують ті регіони, де формується регіональна інноваційна інфраструктура, яка включає в себе освітні та наукові установи, підприємства, дослідницькі центри, органи державного управління, фінансові установи на основі територіальної концентрації мереж постачальників, виробників і споживачів, пов'язаних інноваційним ланцюжком: «освіта - наукові дослідження та розробки - промислове виробництво - ринок».

В організаційному плані цього можна досягти шляхом створення в регіонах мережевих інноваційних структур на основі кластерного підходу.

Кластеризація в сучасній світовій економіці є загальновизнаним феноменом. Досвід соціально-економічних трансформацій в країнах Центральної і Східної Європи, практика реалізації ними кластерних ініціатив визвали живий інтерес в Україні, особливо в регіонах, де рівень стагнації економіки був нижчим середньо-національного.

Формування перших промислових кластерів в Україні розпочалось в 1997 р. в регіоні Поділля, як ініціатива знизу, заради виживання деяких затухаючих галузей – будівництва і будівельних матеріалів, легкої промисловості, виробництва продуктів харчування тощо.

Інтерес до кластерів постійно зростає, оскільки в умовах ринкового господарства вони дійсно стали рушійною силою виробництва в компаніях, що стали їхніми учасниками. Україні, як одній з великих європейських держав, треба в програмах

розвитку враховувати той факт, що всі країни Європи вже мають і здійснюють свої національні програми кластеризації. Всі 25 країн-членів ЄС у рамках рішення Європейського Саміту, що відбувся у Лісабоні в 2000 р., орієнтовані, опираючись на формування й розвиток кластерів, на забезпечення створення в Європі найбільш конкурентоспроможної й динамічної економіки знань, здатної навіть випередити США і Японію за показниками стійкого економічного розвитку.

Про значущість розвитку промислових кластерів свідчить той факт, що на форумі Європалат в липні 2006 р. був схвалений та прийнятий Маніфест Європалат по розвитку кластерів в країнах Європи. В цьому документі серед інших відзначається вже і позитивний досвід розвитку кластерів в деяких регіонах України, у т.ч. на Поділлі, Поліссі, Прикарпатті та Севастополі.

Процесу прискорення формування в Україні нових інноваційних виробничих систем на основі кластерної моделі значною мірою сприяли ініціативи Співки економістів України, яка щорічно, починаючи з 2000 р., проводила на цю тему пленуми, форуми, конференції, семінари, круглі столи та інші заходи в регіонах України. Усвідомлюючи те, що в сучасній ринковій економіці критичною точкою інноваційного процесу виробництва конкурентоспроможної продукції є визначення ринкової ніші та платоспроможного попиту. Науковці і лідери інноваційних інтегрованих структур в різних областях України спрямували значні зусилля на виявлення переваг та можливих масштабів ринків збуту продукції, створеної в існуючих та потенціальних промислових кластерах.

Лише за останні півтора року Співкою було організовано понад 15 науково-практичних конференцій і семінарів по кластерному розвитку (з них дві всеукраїнських), на яких представники 27 регіонів обмінювались думками щодо цих проблем. Обговорення переконливо показало, що інтерес до кластерної моделі промислового виробництва в усіх регіонах України стабільно зростає.

Саме тому Президія СЕУ прийняла рішення створити в своєму складі Секцію розвитку конкурентоспроможної економіки на основі кластерної моделі та призначила її науковим керівником члена Президії СЕУ, відомого ентузіаста цієї справи Станіслава Івановича Соколенка. Про роботу Секції можна прочитати у нашому Звіті про діяльність Співки економістів України за 2006 рік.

Цікаво, що глобальна конкуренція внесла свої корективи в розвиток не тільки країн, їх регіонів, а також у процес функціонування і розвитку навіть транснаціональних корпорацій, вплив яких на світову економіку добре відомий. Необхідність постійного пошуку шляхів зростання свого інноваційного потенціалу, зниження витрат виробництва, поступово привела транснаціональні корпорації до перенесення своїх виробничих ресурсів в життєздатні динамічні кластери в різних країнах, іноді через придбання однієї чи декілька компаній-учасниць кластера.

Тобто світовий, та навіть поки ще невеликий український досвід переконують в перспективності формування кластерів для забезпечення високої продуктивності й інноваційності і в перевагах цих господарських блоків у порівнянні з можливостями традиційних форм організації виробництва в умовах загострення глобальної конкуренції.

Саме тому *прямої державної підтримки* потребує всебічне сприяння створенню в регіонах мережових інноваційних структур на основі кластерного підходу.

Першочерговими кроками у цьому напрямку, на наш погляд мають бути:

- в Стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки України слід передбачити формування ефективних інноваційних мережових виробничих систем, розбудову їх інфраструктури та одночасну адаптацію функціонування державних органів різного рівня до умов мережової економіки;

- провести фундаментальні кластерні дослідження щодо пошуку шляхів прискореного підвищення конкурентоспроможності економіки міст, регіонів і країни в

цілому, на основі чого внести необхідні корективи у Стратегію розвитку України до 2015 р., включивши до неї заходи! по підтримці розвитку пріоритетних національних і регіональних кластерів;

- залучити наукові і освітні центри як до вивчення світового досвіду розвитку кластерів, так і до підготовки фахівців для роботи в умовах кластеризації економіки;

- створити в регіонах і в центрі ради конкурентоспроможності, які повинні координувати розробку і реалізацію кластерних ініціатив, формування стратегічних кластерних альянсів та інших мережевих формувань;

- спрямувати законотворчу роботу на створення в країні норм і правил активного сприяння розвитку кластерної моделі економічного розвитку;

- створити реєстр потенційних учасників нових інноваційних виробничих систем – як у традиційних навчальних закладах, так і шляхом створення бізнес-інкубаторів;

- створити інформаційно-аналітичну систему обслуговування учасників кластерних об'єднань, моніторингу процесу їх розвитку і поширення позитивного досвіду;

- сприяти формуванню в кожному регіоні мегакластерів, які б забезпечували сталий розвиток регіональної інноваційної ділової інфраструктури.

Ефективне існування України у геоекономічному і геополітичному середовищі передбачає активну її взаємодію з іншими державами, перш за все на регіональному рівні. Цей вид інтеграції є необхідною складовою і лежить в основі інтеграції країни у світовий простір. Адже реалізуючи активну зовнішньоекономічну політику саме на регіональному рівні, Україна взаємодіє з країнами, які зацікавлені у співробітництві з нею, налагоджує взаємовигідні економічні і політичні зв'язки з безпосередніми сусідами, на правах рівного партнерства. Це забезпечує захист політичної та економічної безпеки України, відповідність зовнішньоекономічної політики її національним

інтересам, підвищує авторитет України і закріплює її становище на світовій арені.

Важливим елементом інтеграційного процесу є *транскордонне співробітництво*, традиційною формою якого стало створення *єврорегіонів*.

Україна завдяки вигідному географічному розташуванню має великі потенційні можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва, оскільки 19 з 25 її областей є прикордонними, а зовнішній кордон є найдовший серед європейських країн.

Транскордонне співробітництво є важливим елементом Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 р., основною метою якої є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високій продуктивності виробництва та зайнятості населення. Розвиток такого співробітництва передбачається також і в регіональних планах.

24 червня 2004 р. прийнятий Закон України «Про транскордонне співробітництво», який визначає мету та принципи державної політики в цій сфері, повноваження суб'єктів, принципи та форми державної підтримки транскордонного співробітництва, його фінансове забезпечення.

27 грудня 2006 р. Кабінетом Міністрів України затверджена Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007—2010 роки, основними завданнями якої є активізація зовнішньоекономічної діяльності регіонів, розвиток малого та середнього підприємництва, соціальної сфери, збереження навколишнього природного середовища.

Пріоритетними напрямками транскордонного співробітництва визначено:

- модернізацію і розвиток існуючої транскордонної транспортної мережі для збільшення її пропускну здатності;
- будівництво пунктів пропуску через Державний кордон;

- розбудову виробничої та соціальної інфраструктури;
- розвиток інфраструктури бізнесу та туризму;
- впровадження спільних систем захисту довкілля;
- прийняття транскордонних заходів у сфері культури, освіти та навчання;
- зміцнення інституційного співробітництва;
- співробітництво у сфері обміну інформацією;
- розвиток співпраці між місцевими громадами.

Програмою передбачено виділити у 2008 р. біля 7 млн гривень з державного бюджету на підтримку реалізації відібраних на конкурсній основі 16 проектів транскордонного співробітництва у Волинській, Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій, Чернігівській, Харківській областях.

На кордонах України вже діють 7 єврорегіонів: «Буг», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославна», до складу яких входять Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Сумська, Чернівецька та Харківська області.

Вважаємо, що це ефективний шлях для регіонів зробити свою економіку конкурентоспроможною, істотно знизити рівень безробіття, що особливо важливо для західних областей.

Завершуючи, хочу ще раз наголосити, що перехід України до економіки знань, на світовий рівень конкурентоспроможності – це найважливіша справа держави, всіх державних структур, органів місцевого самоврядування. І, звичайно, вчених-економістів та практиків.

Переконаний, що активна державна регіональна політика сприятиме мобілізації всіх регіональних ресурсів для забезпечення економічного зростання і підвищення рівня життя населення. А це дозволить зміцнити і демократичні засади розвитку українського суспільства.

Думаю, що при обговоренні сьогодні такої важливої, дійсно державної ваги проблеми, як становлення конкурентоспроможної регіональної економіки, ми почуємо багато цікавих пропозицій, які будуть включені до

Рекомендацій конференції, що обов'язково будуть направлені Верховній Раді та Уряду України.

Вважаю, було б дуже корисно, щоб обласні організації Співки економістів України вже найближчим часом провели конференції по цій проблемі в областях за участю широкого кола вчених і практиків, конкретизували шляхи розвитку своїх регіонів з урахуванням специфіки кожного з них.

4.2. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки» *(схвалені шостим Пленумом Правління Співки економістів України 22 вересня 2007 р.)*

Учасники Міжнародної науково-практичної конференції та Пленуму Правління Співки економістів України відзначають, що у сучасному економічному житті конкурентоспроможність є однією з найпоказовіших категорій, яка дозволяє оцінити якість не тільки продукції і самого виробництва, але й економічної системи, в межах якої це виробництво здійснюється.

На думку учасників конференції, єдиною безальтернативною можливістю для України наблизитися до країн цивілізаційного ядра світу є розробка та реалізація Доктрини економіки знань з побудовою своєї національної інноваційної системи, що повинна базуватися на вже наявних випереджувальних конкурентних перевагах у гуманітарній, геополітичній, економічній сферах. Адже конкурентоспроможність країни — це її здатність генерувати та швидко опановувати наукові, технологічні, промислові, організаційні інновації.

Інноваційна система держави – це новий вимір економічних і соціальних відносин, який базується на пріоритетному розвитку знань і технологій їх використання. Це – перехід у новий стандарт суспільних цінностей, коли знання дійсно стають матеріальною основою існування людини, а

технології їх застосування створюють якісно новий вимір благополуччя суспільства.

Створення такої системи є викликом часу, але одночасно, як свідчить досвід передових країн світу, прерогативою держави, проявом політичної волі її керівництва, консолідованих дій усіх органів державної влади та місцевого самоврядування.

В Україні на законодавчому рівні проголошений курс на інвестиційно-інноваційний розвиток держави, коли роль головного джерела стійкого економічного зростання відіграють наукові знання та їх використання. Сформовані окремі елементи інноваційної інфраструктури. Зокрема, утворено 24 інноваційних бізнес-інкубатори, 10 інноваційних центрів, працюють 8 технопарків, при вищих навчальних закладах – підрозділи з питань інтелектуальної власності, плідно працює Український інститут науково-технічної інформації з регіональними відділеннями.

Однак, не дивлячись на проголошення на державному рівні курсу на інноваційний шлях розвитку, економіка України не стає більш інноваційною. В загальному обсязі реалізованої промислової продукції лише 6,5% мають ознаки інноваційної, а приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій становить менше 1% (в розвинутих країнах 60-90%).

Низька ефективність державної інноваційної політики пояснюється недосконалістю та фрагментарністю існуючого законодавства, прийняті відповідні закони виконуються незадовільно. Формування інноваційної інфраструктури відбувається повільно, безсистемно, без належного обґрунтування; відсутні чіткі розмежування завдань та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Не підтримується належним чином діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, які мають завершені науково-технічні розробки, не створюються центри трансферу технологій. Не в повному обсязі реалізуються освітній та науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів, у

сфері інформаційно-комунікаційних високих технологій, інформаційні ресурси системи науково-технічної та економічної інформації, зокрема бази даних з питань технологій, науково-технічних досягнень.

Ігноруючи законодавство щодо мораторію на приватизацію науково-дослідних та галузевих наукових інститутів, приватизаційні процеси в цій сфері дедалі посилюються. Відбираються приміщення, руйнуються наукові школи, нищиться обладнання та інтелектуальна власність, процвітає рейдерство. Багато вчених і фахівців змушені їхати для роботи за межі України.

Узагальнення та глибокий аналіз процесів становлення в Україні конкурентоспроможної регіональної економіки шляхом переходу на інноваційний шлях розвитку дають підстави висловити наступні *рекомендації*.

Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, місцевим органам влади і органам місцевого самоврядування:

1. Прискорити завершення формування нормативно-правової бази для побудови своєї національної інноваційної системи, що забезпечить високу конкурентоспроможність, створить якісно новий вимір благополуччя суспільства. Зокрема:

- виходячи з Концепції розвитку національної інноваційної системи, невідкладно розробити довгострокову Стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку України на період до 2020 року;

- з метою удосконалення та адаптації до принципів та норм законодавства Європейського Союзу внести відповідні зміни до законів України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»;

- розробити та прийняти спеціальні закони України про венчурну діяльність в інноваційній сфері, про державну підтримку розвитку високих технологій, про наукові парки, про

іннополіси, про інноваційну інфраструктуру. Завершити створення законодавчої бази сфери «економіка знань» прийняттям Інноваційного кодексу України.

2. Вжити дієвих заходів на державному рівні, включаючи нормативно-правові, для тісного узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики із завданнями інноваційної стратегії, для радикального *поліпшення фінансування* інвестиційної діяльності, як-то:

- запровадити у складі Державного бюджету України «Бюджет інноваційного розвитку», за рахунок якого передбачати видатки для окремих бюджетних програм, зокрема, на фінансування державного замовлення на інноваційну продукцію, фінансову підтримку інфраструктури інноваційної діяльності тощо. Джерелами формування «Бюджету інноваційного розвитку» могли б стати також кошти від приватизації державного майна, іноземні інвестиції, пайові кошти корпоративних підприємств та інші;

- упорядкувати державну політику інноваційних пріоритетів, реформувати систему держзамовлення в науково-технічній сфері, створити дієві механізми контролю й аудиту за витратами державних коштів;

- здійснити реформування податкової системи, створивши таку систему оподаткування, яка стимулювала б розвиток економіки знань. Це, наприклад, зниження податку на прибуток, який спрямовується на інновації, встановлення податкових канікул (пільг) для компаній, що впроваджують технічні інновації, податкові послаблення для нових компаній та малих підприємств, які працюють у високотехнологічному секторі споживчого ринку;

- монетарну політику держави спрямувати на істотне розширення ринку «довгих грошей», доступних вітчизняним виробникам, на зростання капіталів національних банків. Для цього слідувало б розширити систему рефінансування банків, що кредитують високотехнологічні сектори економіки, ввести в практику державні гарантії під кредити на розвиток нанотехнологій та пріоритетних галузей; розробити

інструментарії з недопущення надмірного вивозу національного капіталу за кордон;

- створити Державний венчурний банк з відділеннями в регіонах, що буде стимулювати кредитно-фінансову діяльність в інноваційній сфері; стимулювати створення приватних інноваційних банків та венчурних компаній; розробити стимули та механізми перетворення заощаджень громадян на довгострокові інвестиції.

3. Підвищити роль держави у формуванні та підтримці розвитку інноваційних підприємств та їх інфраструктурного забезпечення, зокрема, утворити Фонд сприяння малим формам інноваційної діяльності із залученням бюджетних коштів, передбачити пільги (податкові, митні, тарифні) для початкових етапів досліджень та освоєння їх результатів у виробництві. Розробити і прийняти нормативно-правову базу щодо створення та функціонування галузевих і регіональних фондів підтримки підприємницької діяльності в науково-технічній та інноваційній сферах.

4. Для забезпечення національної економіки сучасною *інформаційною інфраструктурою* сформувати державну систему інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності на всіх етапах (ідея - дослідження - розроблення - впровадження). Загальнодержавна інформаційна мережа має містити відомості стосовно суб'єктів інноваційної інфраструктури, напрямів їх діяльності, розробок та можливостей їх впровадження у виробництво.

При цьому необхідно створити і забезпечити функціонування:

- патентних підрозділів на державних підприємствах;
- підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в центральних органах виконавчої влади;
- мережі регіональних інноваційних структур – інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, наукових парків при провідних ВУЗах, технополісів, центрів трансферу технологій тощо.

5. Організувати на всіх рівнях підготовку необхідної кількості фахівців в сфері управління інноваційною діяльністю та підвищення конкурентоспроможності економіки країни і регіонів. Створення інфраструктури кадрового забезпечення інноваційної діяльності доцільно здійснювати шляхом розробки пілотної бізнес-освітньої програми у сфері інноваційної діяльності, створення спеціалізованих курсів, спеціалізованих центрів підвищення кваліфікації для різних категорій слухачів при ВУЗах, проведення семінарів підвищення кваліфікації тощо.

6. Запровадити статистичне спостереження за утворенням і функціонуванням організаційно-господарської системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, ввести її класифікацію за видами, організаційними формами і призначенням. Удосконалити статистичний моніторинг інноваційної діяльності у промисловості, для чого розробити та впровадити методичний апарат оцінки рівня інноваційного розвитку промисловості в цілому та по окремих галузях, оптимізувати систему показників державної статистичної звітності та забезпечити її адаптацію до стандартів Європейського Союзу.

7. Активізувати процес інтеграції вузівської науки з дослідницьким сектором академічної і галузевої науки шляхом створення дослідно-освітнянських комплексів (центрів) інноваційної спрямованості на зразок провідних європейських і світових університетів.

8. Вжити заходів щодо вдосконалення системи правової охорони інтелектуальної власності та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності відповідно до міжнародних вимог. Забезпечити законодавче оформлення та використання дієвого механізму трансферу технологій, включаючи технології подвійного призначення, створені за участю коштів державного бюджету. Стимулювати суб'єктів господарювання до проведення науково-технічної та патентної експертизи інноваційних проєктів з дотриманням загальновизнаних на міжнародному рівні норм і правил з метою мінімізації їх

дублювання та повторного або необґрунтованого введення в господарський оборот.

9. В умовах обмеженості бюджетних та фінансових державних ресурсів внутрішній потенціал територій нині є головним ресурсом їх розвитку. *Стратегія зміцнення ресурсного потенціалу регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності* має бути спрямована на:

- здійснення структурних зрушень у господарському комплексі регіонів на основі запровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей потенціалу кожного з них;

- подальший розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього, посилення його конкурентоспроможності на основі застосування кластерних моделей, вертикальної та горизонтальної інтеграції, у тому числі між регіонами;

- поглиблення економічної інтеграції регіонів на основі максимально ефективного використання їх конкурентних переваг;

- сприяння всебічному розвитку людського капіталу на основі стабілізації та поліпшення демографічної ситуації, досягнення продуктивної зайнятості населення, розвитку соціальної інфраструктури;

- розбудову та модернізацію інфраструктури регіонального розвитку для підвищення інвестиційної привабливості регіонів, поліпшення умов запровадження передових інноваційних технологій;

- вдосконалення системи охорони довкілля і використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації на регіональному рівні екологічної політики.

Місцевим органам влади і органам місцевого самоврядування, на нашу думку, необхідно вже найближчим часом:

- завершити розробку довгострокових стратегій економічного і соціального розвитку регіонів та затвердити їх на сесіях місцевих рад;

- активізувати діяльність зі створення сприятливого інвестиційного клімату, розробити регіональні інвестиційно-інноваційні програми, у тому числі на рівні районів та міст;

- здійснити заходи, спрямовані на подолання негативних тенденцій на ринку праці, зниження безробіття і створення нових робочих місць;

- забезпечити розробку і реалізацію проектів створення технопарків і технополісів, інноваційних центрів та бізнес-інкубаторів, які б стали центрами інноваційного зростання в регіонах країни.

10. Прямі державної підтримки потребує створення в регіонах *мережових інноваційних структур на основі кластерного підходу*. Першочерговими заходами в цьому напрямку мають бути:

- в Стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки України слід передбачити формування ефективних інноваційних мережових виробничих систем, розбудови їх інфраструктури та одночасної адаптації функціонування державних органів різного рівня до умов мережової економіки;

- провести фундаментальні кластерні дослідження в напрямі пошуку шляхів прискореного підвищення конкурентоспроможності економіки міст, регіонів і країни в цілому, на основі чого внести необхідні корективи у Стратегію розвитку України до 2011 р., включивши до неї заходи щодо підтримки розвитку пріоритетних національних і регіональних кластерів;

- залучити наукові і освітні центри як до вивчення світового досвіду розвитку кластерів, так і до підготовки фахівців для роботи в умовах кластеризації економіки;

- створити в регіонах і в центрі ради конкурентоспроможності, які повинні координувати розробку і координацію реалізації кластерних ініціатив, формування стратегічних кластерних альянсів та інших мережових формувань – партнерств, кластерів, тощо;

- спрямувати законотворчу роботу на створення в країні норм і правил активного сприяння розвитку кластерної моделі економічного розвитку;

- створити реєстр потенційних учасників нових інноваційних виробничих систем як у традиційних навчальних закладах, так і шляхом створення бізнес-інкубаторів;

- створити інформаційно-аналітичну систему обслуговування учасників кластерних об'єднань, моніторингу процесу їх розвитку і поширення позитивного досвіду;

- сприяти формуванню в кожному регіоні мегакластерів, які б забезпечували сталий розвиток регіональної інноваційної ділової інфраструктури.

11. Для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі високої продуктивності виробництва та зайнятості населення необхідно розширювати інтеграційні процеси через *транскордонне співробітництво*.

Пріоритетними напрямками транскордонного співробітництва мають бути:

- модернізація і розвиток існуючої транскордонної транспортної мережі для збільшення її пропускнуєї спроможності;

- будівництво пунктів пропуску через Державний кордон;
- розбудова виробничої та соціальної інфраструктури;
- розвиток інфраструктури бізнесу та туризму;
- впровадження спільної системи захисту довкілля;
- заохочення транскордонних заходів у сфері культури, освіти та навчання;

- зміцнення інституційного співробітництва;

- співробітництво у сфері обміну інформацією;

- розвиток співпраці між місцевими громадами.

**5. СЬОМИЙ ПЛЕНУМ ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ ЕКОНОМІСТІВ УКРАЇНИ ТА
ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ НА ТЕМУ:
«АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

(26 вересня 2008 р., м. Житомир)

5.1. Вступне слово при відкритті Пленуму та конференції Президента Спілки економістів України, академіка АЕН України, професора В.В.Оскольського

Шановні учасники Пленуму Правління Спілки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції! Шановні гості!

Дозвольте привітати вас на гостинній землі Житомирщини та подякувати за те, що ви знайшли можливість приїхати, а також побажати результативної роботи конференції по виробленню рекомендацій, спрямованих на виведення з надто гострої кризи агропромислового комплексу, що є сьогодні чи не найважливішим завданням для нашої молодії держави.

Дозвольте також подякувати керівництву Житомирської обласної держадміністрації (Забелі Юрію Володимировичу), ректорату і особисто ректору тепер вже **Національного** університету проф. Малиновському Антону Станіславовичу, директору Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» УААН, проф. Саблуку Петру Трохимовичу (за його рекомендацією і було прийнято рішення саме тут провести конференцію і Пленум Правління СЕУ), а також Голові Правління обласної організації економістів проф. Цаль-Цалку Юзефу Сигизмундовичу за сприяння і допомогу в організації та проведенні Пленуму та науково-практичної конференції з такої актуальної проблеми.

Як відомо, аграрний сектор економіки України **забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 17% валового внутрішнього продукту та близько 60% фонду споживання населення, а також є одним з основних бюджетоутворювальних секторів національної економіки**, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить **8-9%, а також займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту.**

Крім того, сільське господарство сприяє розвитку інших галузей, які постачають засоби виробництва та споживають продукцію сільського господарства як сировину, а також надають транспортні, торговельні та інші послуги.

Найгострішими проблемами на селі є безробіття та бідність, які зумовлюють трудову міграцію сільського населення, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Щороку з карти України зникає 20 сільських населених пунктів. Щорічно чисельність сільського населення зменшувалась в середньому на 200 тис. чоловік.

Набула гостроти і проблема технічного оснащення сільськогосподарського товаровиробника. Це призвело до того, що в цьому році врожай зернових виростили, а зібрати його своєчасно і без втрат не можемо. Рівень забезпечення сільського господарства тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45-50% від потреби. До того ж, понад 90% технічних засобів потребують негайної заміни внаслідок їх зношеності.

Ще зовсім недавно вирощували по одній тонні зерна на жителя, чого не мали навіть найбільш розвинені країни Європи. А зараз, після непередуманих і незавершених реформ в сільському господарстві, Україна із експортера перетворилася в імпортера сільськогосподарської продукції. І це країна, де зосереджена майже десята частина світових чорноземів.

Ось чому проблеми розвитку АПК і села в цілому Президія Спілки економістів винесла на обговорення чергового Пленуму.

Настав час перейти від вивчення та озвучення проблем розвитку сільських територій до конкретних дій, спрямованих на їх вирішення. На жаль, нинішній Уряд сьогодні не має чітко визначеної політики вирішення цього питання.

Хотів би також наголосити, що з урахуванням вступу України до СОТ проблематика подальшого розвитку та забезпечення конкурентоспроможності підприємств АПК виступає на перший план стратегії розвитку всієї національної економіки, що потребує консолідації зусиль вчених-економістів, науковців, усіх гілок влади та суб'єктів господарювання АПК на вирішенні найважливішого практичного завдання, а саме: підвищення зацікавленості мешканців села, підприємців та підприємств

АПК у розвитку цієї важливої галузі та забезпечення економічної та продовольчої безпеки України.

Враховуючи, що в залі багато запрошених, скажу кілька слів про нашу організацію економістів, яка бере свій початок з 1990 р. і є правонаступницею Науково-економічного товариства України, яке було засновано ще в 1982 році.

Співка економістів України займає чільне місце в структурі наукової громадськості в процесі вироблення стратегічних орієнтирів та розв'язанні поточних питань господарського розвитку, що постають перед Україною. Це обумовлює високу громадянську відповідальність та почесну роль економістів у розбудові економіки, переведенні її на інноваційний шлях. За останні роки вчені Співки економістів України багато зробили для переходу до економіки знань. Розроблена довгострокова програма забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі Європейської інтеграції, яка зараз опрацьовується в Кабінеті Міністрів України, а також багато інших галузевих програм і пропозицій. Вдалося, нарешті, змінити відношення і привернути увагу Урядових структур і Парламенту до пропозицій вітчизняних вчених-економістів. Вчені Співки працюють над проектами законів і постанов Уряду в робочих групах. Уже в цьому році ми підготували Концепцію створення кластерів в Україні, яка знайшла підтримку Мінекономіки і найближчим часом буде розглянута на засіданні Уряду.

Відповідно до Статуту Співки в усіх областях і містах Києві та Севастополі створені і діють регіональні об'єднання економістів, у складі яких зараз налічується понад 29 тис. членів.

А тепер ще раз бажаю учасникам Пленуму та економічної конференції плідної роботи. Сподіваюсь, що в процесі обговорення проблеми будуть внесені цікаві ділові пропозиції, які ввійдуть до Рекомендацій конференції, що обов'язково будуть направлені для розгляду Верховній Раді України, Секретаріату Президента та Уряду України.

5.2. Пленарна доповідь «Про стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України» (доповідач – директор ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, науковий керівник Секції аграрної політики Спілки економістів України, академік УААН, д.е.н., професор П.Т.Саблук)

Агропромисловий комплекс України – це велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого – забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини і продовольства. Сфера його діяльності охоплює три четвертих території України, на якій проживає третина населення і формується майже 60% фонду споживання, створюється 17% валового внутрішнього продукту.

Важливою складовою АПК є сільське господарство, одиниця валової продукції якого створює умови для виробництва більше десяти її одиниць в інших галузях економіки країни. Дана галузь забезпечує зайнятість 4 млн осіб сільського населення, сприяє створенню робочих місць у пов'язаних з нею сферах виробництва, сприяє розвитку сільських територій, захищає суспільство від негативних наслідків надмірної урбанізації. Саме тому Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 р. її розвиток визнано пріоритетним.

З часу набуття Україною незалежності прийнято понад 150 законів, пов'язаних з сільськогосподарською діяльністю і селом, спрямованих на покращення рівня життя сільського населення, але вони не мали позитивного впливу і не покращили життя людей у сільській місцевості країни. Ситуація в цьому секторі економіки залишається досить складною й неадекватною його ролі в державі. З переходом економіки на ринкову основу сільське господарство, як галузь із сезонним виробництвом і уповільненим оборотом капіталу, поставлено в гірші умови порівняно з іншими галузями. Наростаючий індекс зростання

цін на продукцію сільського господарства за 1991–2007 рр. був у 7 разів нижчий порівняно з промисловими товарами.

Низька ефективність сільськогосподарського виробництва поки що не забезпечує розширеного відтворення. Досить нагадати, що виробництво валової продукції у 2007 р. зменшилося проти 1990 р. майже на 41%, у тому числі рослинництва – на 27 і тваринництва – на 53%. За цей же період виробництво зерна скоротилося на 42,5%, цукрових буряків – на 62%, молока – на 50%, м'яса – на 56 %, а цукру, крупи, борошна, ковбасних виробів – на 65-76%, внаслідок чого рівень споживання основних харчових продуктів на одну людину значно відстає від науково-обґрунтованих норм. Так у 2007 р. раціональні норми споживання основних продуктів харчування на одну особу були забезпечені по молоку й молокопродуктах лише на 58%, м'ясу і м'ясопродуктах – на 57%, яйцях – на 86%, овочах – на 73%, плодах, ягодах та винограду – на 45%.

Найгострішими на селі залишаються соціальні проблеми. Наслідком кризи розвитку сільських територій та сільського господарства стали відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність та трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Середньорічна зарплата в сільському господарстві у 2007 р. була в 1,9 раза нижча, ніж в середньому по економіці країни і у 2,2 – ніж у галузях промисловості. За межею бідності знаходиться кожний третій селянин.

Загрозливих темпів набуває деградація демографічно-відтворювального, а відтак – і трудового потенціалу села. Протягом одного покоління (1980–2005 рр.) чисельність сільського населення зменшилася на 6,1 млн чол., або в 1,4 раза, коефіцієнт смертності підвищився з 14,4 % до 19,8 % і перевищив показник по міському населенню в 1,4 рази. Трудова зайнятість сільського населення за 2001–2007 рр. зменшилася на 7%, а в сільськогосподарських підприємствах – у 2,7 раза. Наявність основних життєзабезпечуючих чинників у сільських населених пунктах (заклади освіти, охорони здоров'я, культури, побуту,

комунального господарства тощо) значно менша потреби і досягнутого рівня в містах. Зокрема, у 2007 р. забезпеченість потреби в дитячих шкільних закладах становила 29%, школах – 46%, фельдшерсько-акушерських пунктах – 53%. Лише 22% сіл мають водогони, 46% – газ і 3% – каналізацію.

До небезпечних меж активізувалися міграційні процеси і особливо сільської молоді. Лише у 2007 р. понад 200 тис. жителів вибуло з села. Скорочення чисельності сільського населення супроводжується здрібненням і згортанням поселенської мережі. Започаткований ще у радянські часи процес обезлюднення сіл продовжується. Загальна кількість сіл у 1991–2007 рр. зменшилась на 252 одиниці, середня їх людність скоротилась від 589 до 534 осіб (на 9,3%), а частка сіл людністю до 100 осіб (група ризику) зросла від 20 до 24%.

Відбувається деіндустріалізація сільського господарства. Основний капітал галузі зменшився за 1996–2007 рр. в 1,6 раза, а в сільськогосподарських підприємствах у 3 рази. При цьому, частка сільського господарства в основних фондах всієї економіки зменшилась з 14,3% до 5,7%. Забезпеченість аграрних підприємств тракторами, комбайнами та іншою технікою становить 45-50% від потреби. Понад 90% наявних технічних засобів потребують заміни через їх зношеність.

Починаючи з 2001 р. держава започаткувала перші реальні кроки щодо формування аграрної політики, надавши даному процесу системного характеру. При цьому використовувались розробки аграрної економічної науки, що суттєво сприяло поліпшенню економічного стану в галузі. Так у 2007 р. виробництво валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств збільшилося на 26%, зерна – на 19,1%, цукрових буряків – на 21,3%, овочів – на 28,3%, м'яса – на 4,5%, і яєць – на 60% порівняно з 2000 р., а продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах зросла при виробництві зерна в 1,4 раза, цукрових буряків – у 2,1, картоплі і овочів – в 1,7 і в тваринництві – в 1,8 раза.

Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення, в аграрній сфері існує багато невирішених проблем. Не зменшується

чисельність збиткових господарств, питома вага яких становить 38% від загальної їх кількості. Тривалий час залишається низьким рівень використання сільськогосподарських угідь. У галузі найнижча заробітна плата, досить слабка соціальна захищеність селян порівняно з іншими галузями економіки. Не менш важливою проблемою є оновлення машинно-тракторного парку господарств, проведення технологічної переорієнтації на сучасні ресурсозберігаючі технології виробництва конкурентоспроможної продукції. Надто багато не вирішених проблем у тваринництві. В країні не вистачає м'яса та молокопродуктів, а значна кількість виробленої тваринницької продукції не знаходить каналів реалізації через низьку її якість та платоспроможність населення. За нашими оцінками причини такого становища наступні:

- відсутність у суспільстві зрозумілої і прийнятної для всіх його громадян національної ідеї розбудови країни та ролі сільського господарства у забезпеченні соціальної стабільності й економічного зростання суспільства;

- невизнання при формуванні бюджетної політики об'єктивної нерівності умов відтворення сільського господарства з іншими галузями і сферами діяльності економіки, що викликано сезонністю виробництва, залежністю від природно-економічних умов, довготривалістю термінів виробничих циклів й відповідно уповільненим оборотом капіталу та традиційно обмеженою державною підтримкою облаштування сільських територій;

- невідповідність програм реформування економіки сільського господарства і результатів їх здійснення законодавчо визначеним соціальним пріоритетам, незадовільний законодавчий захист прав власності селян на землю і майно;

- відсутність паритетних економічних відносин між аграрним сектором й іншими галузями національної економіки та державної політики підтримки рівноправних умов відтворення у сільському господарстві;

- некомплексність і непослідовність розв'язання завдань аграрної реформи в Україні, відставання створення відповідних

економічних механізмів, відсутність ефективної цінової політики та фінансового обслуговування виробництва, а також стимулювання впровадження інновацій і розвитку інтеграційних партнерських відносин в агропромисловому виробництві і невиключення вартості земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг;

- відсутність умов та заходів щодо підвищення зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості й підвищення рівня доходів, а також системного кредитного забезпечення і страхового обслуговування сільського господарства; викривлена по відношенню до села податкова політика;

- недостатньо розвинена інфраструктура аграрного ринку, тінізація каналів збуту сільськогосподарської продукції, їх монополізація торговим і фінансовим капіталом; відсутність професійного інформаційного забезпечення селянства щодо знань та навичок господарювання в ринкових умовах;

- неефективна державна політика щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового й транспортного обслуговування товарних потоків від виробників до споживача.

Для забезпечення подальшого розвитку аграрної сфери держави КМ України в 2007 р. затвердив Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 р., основним розробником якої являється наш інститут. Головною метою програми є забезпечення життєдіяльності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, створення умов для комплексного розвитку сільських територій, збереження сільського укладу життя та селянства як носія української ідентичності, культури й духовності. При цьому, на перший план в ній висувається не економічна парадигма господарювання, а людина, забезпечення

нормальних умов її життєдіяльності. Виконання зазначеної програми забезпечить:

1. Збереження сільських населених пунктів та забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури відповідно до визначених соціальних стандартів та нормативів щодо умов проживання сільського населення, а також зростання ефективної зайнятості сільського населення, підвищення рівня його доходів і середньомісячної заробітної плати до рівня, не нижче середнього в галузях національної економіки;

2. Формування ємності аграрного ринку за рахунок вітчизняної сільськогосподарської продукції на рівні, що гарантує продовольчу незалежність країни та створення інфраструктури внутрішнього аграрного ринку, розширення обсягів біржової торгівлі, формування національної мережі гуртових (оптових) сільськогосподарських ринків, інформаційно-комунікативних мереж та транспортного забезпечення;

3. Скорочення матеріалоемності на одиницю продукції та енергомісткості агропромислового виробництва;

4. Зростання обсягів виробництва валової продукції сільського господарства в 2015 р. у 1,6 раза, а її експорту – в 2 рази порівняно з 2005 р., доведення частки органічної продукції у загальних обсягах валової продукції сільського господарства не менше 10%;

5. Дохід від реалізації продукції лише в сільськогосподарських підприємствах за 2007–2015 рр. до 607 млрд грн, або в середньому за рік 67,5 млрд грн, що у 2,9 раза більше, ніж у 2005 р., а рівень рентабельності виробництва зросте з 7,8% до 21,8% у 2015 році;

6. Зростання обсягів інвестицій в аграрний сектор у 2 рази та надходжень податків і зборів від аграрного сектору до зведеного бюджету у 2,5 раза;

7. Збільшення завантаження переробних підприємств, відродження сільськогосподарського машинобудування, збереження робочих місць в галузях-партнерах сільського господарства та покращення технічного оснащення сільського господарства у 1,3 раза;

8. Впровадження базових агроекологічних вимог і стандартів у практику відповідно до Національного Кодексу сталого агрогосподарювання;

9. Доведення рівня споживання харчових продуктів у 2015 р. до науково-обґрунтованих норм.

Виконання завдань програми зумовлено загальнодержавною національною ідеєю розвитку, яка б стабілізувала і консолідувала зусилля всіх її громадян, політичних рухів, органів управління всіх рівнів на її втілення в життя. В даний час існують різні думки щодо такої ідеї. Одні орієнтують Україну розвиватися в європейському напрямі, інші – в російському, а окремі закликають взяти за орієнтир американську або канадську моделі тощо. Вважаємо, що досвід цих напрямів розвитку, рівно як кожної окремої країни треба враховувати, але з метою вибору власної української моделі розвитку держави, яка б відповідала вимогам часу і визначеною історією місцю країни у геоекономічному просторі. Така ідея повинна бути зорієнтована на освоєння постіндустріальної стадії розвитку суспільства. П'ята частина високорозвинених країн світу успішно освоїли цю модель розвитку з внесенням до неї уточнень, відповідно до національних особливостей і в результаті досягли цивілізованого рівня життя своїх громадян на основі успішного розвитку держав.

Лише визнання і утвердження цієї ідеї дасть можливість якомога ширше та глибше вникнути й розкрити її зміст, врахувати національні особливості, надавши цим самим їй статус національної та на основі цього розробити програми розвитку економіки держави й окремих її сегментів довго-, середньо- і короткострокового характеру. Без такої ідеї ці програми, якщо і будуть розроблені, але їх не можна буде реалізувати.

Низька ефективність сучасної аграрної політики, насамперед у частині земельної та бюджетної, є найважливішою причиною сільської кризи. І справа тут не тільки в дефіциті коштів державного бюджету на підтримку аграрного сектора. Надзвичайно велика проблема – недосконалість механізмів розподілу

як земельних ресурсів, так і аграрного та соціального бюджету. Навіть при тих же бюджетних можливостях зміна принципів бюджетного забезпечення та удосконалення системи розподілу коштів і контролю за їх використанням могла б значно сприяти покращенню ситуації на селі. Разом з тим слід враховувати, що державне субсидування – це лише засіб підтримки аграрного розвитку, а не його основне джерело. Головна увага повинна бути зосереджена на залученні інвестицій в аграрний сектор, перш за все внутрішніх, поліпшенні загального інвестиційного клімату в країні.

У цьому відношенні стримуючим фактором є незавершеність врегулювання земельних відносин, законодавчого, інституційного та організаційного забезпечення ринку землі. У країнах СОТ загальноприйнято, що одиниця ресурсу, вкладена у будь-яку сферу економічної діяльності, повинна забезпечити певну суму прибутку, щоб задовольнити економічний інтерес таких вкладень. У I-й і III-й сферах АПК цей принцип витримується, як і в інших сферах матеріального виробництва. Однак, в Україні ресурс землі не має вартості, на неї не поширюється типова для інших галузей методологія ціноутворення, кредитування, страхування тощо. Складові економіки тут формуються без її участі. Як наслідок, належних доходів на-ресурс землі селянин не одержує, а відтак втрачається інтерес до праці, бажання жити в сільській місцевості.

Для усунення цього економічного парадоксу вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки» ще на початку 90-х років минулого століття була розроблена схема проведення аграрної реформи, спрямована на вирівнювання викривлених по відношенню до сільського господарства економічних законів, з урахуванням історичних реалій і світового досвіду, обґрунтовані складові аграрної реформи, етапи її здійснення.

Внаслідок земельної реформи власниками земельних ділянок нині стали громадяни. Частину створюваної земельної ренти вони отримують у вигляді орендної плати, а решта її перерозподіляється між посередниками. Щоб запобігти цьому,

потрібно визнати землю капіталом та включити її вартість в економічний обіг, що сприятиме підвищенню доходності сільських товаровиробників і забезпеченню розширеного відтворення в аграрній сфері. Для вирішення цієї проблеми науковці інституту взяли участь у підготовці проектів законів України «Про ринок землі», «Про державний земельний кадастр», які, на жаль, до цього часу не прийняті Верховною Радою України. Крім того, внесено зміни і доповнення до законів України «Про іпотеку землі», «Про оренду землі», «Про плату за землю» та деяких інших.

Слід виходити з того, що в собівартості продукції є орендна плата за землю. Це – об'єктивний процес, складова ринку землі вже працює. Необхідно зробити наступний крок в освоєнні ринку землі – через норму прибутку передбачати отримання у сільськогосподарському виробництві доходів на основні й оборотні фонди та землю.

Особлива роль у розвитку земельних відносин відводиться державі, яка забезпечуватиме: здійснення інвентаризації та зонування земель різного цільового призначення; стимулювання вилучення з інтенсивного використання деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених сільськогосподарських угідь; забезпечення сталого функціонування меліоративних систем, поліпшення стану та ефективності використання меліорованих земель; захист та відтворення родючості ґрунтів; формування та функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення із забезпеченням захисту прав суб'єктів ринку; формування екомережі як ефективного механізму збереження ландшафтного біорізноманіття; розвиток конкурентоспроможного землекористування на основі кооперації, інтенсифікації, концентрації та спеціалізації виробництва і партнерських виробничих відносин.

Стратегічним завданням аграрної політики держави в економічній сфері є насамперед *формування ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва*, здатного забезпечувати продовольчу безпеку країни та нарощування

експорту окремих видів сільськогосподарської продукції й продовольства. Основою для підвищення ефективності виробництва в АПК і доходів сільського господарства є зростання технологічного рівня аграрного виробництва, впровадження ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій шляхом підтримки відповідних досліджень і впровадження системи консультування в сільському господарстві.

Безпосередньо в сільському господарстві для призупинення спаду виробництва терміново потрібно: здійснити фінансове оздоровлення, в тому числі за рахунок реструктуризації заборгованості сільськогосподарських товаровиробників бюджетам усіх рівнів, державним позабюджетним фондам, постачальникам паливно-енергетичних ресурсів; прискорити розробку та впровадження нових механізмів господарювання, які б забезпечували адаптацію підприємств до ринкових умов, а також економічні умови для оптимізації цінових співвідношень між продукцією сільського господарства та інших галузей економіки країни; створити державні резервні продовольчі фонди, насамперед зерна й організувати державне регулювання їх ринків; створити спеціалізовану фінансову систему обслуговування товаровиробників АПК; забезпечити мобілізацію державних кредитних ресурсів та створити відповідні умови для залучення приватних інвестицій у виробництво сільськогосподарської техніки, розширення лізингу на сприятливих умовах; відновити з урахуванням ринкових відносин систему страхування в сільському господарстві; розробити заходи щодо відновлення технічної оснащеності сільського господарства.

Слід зазначити, що чимало з наміченого вдалося реалізувати, що зумовило позитивну динаміку розвитку АПК. Держава при формуванні продовольчого ринку надає пріоритет розвитку вітчизняного виробництва, завдяки чому повністю забезпечує внутрішні потреби у таких продуктах, як зерно, м'ясо та молокопродукти, цукор, овочі, плоди, картопля, олія та ін. Проте слід запроваджувати додаткові заходи щодо

відновлення спеціалізованих зон виробництва цих продуктів, здійснювати зважений торговельний протекціонізм, який би виключав демпінг на внутрішньому ринку та недобросовісну конкуренцію.

На сучасному етапі основне завдання державної аграрної політики в Україні полягає у забезпеченні *наукових та інноваційних засад* призупинення спаду й нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Для розв'язання цих завдань необхідно визначити пріоритети в аграрній науці та інноваційній діяльності на ближчу перспективу і зокрема перебудову соціально-економічних відносин, розвиток сільських територій і вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та технічного сервісу, розширення застосування біотехнологій, ресурсо- й енергозбереження.

Відомо, що науково-технічний прогрес, як і розвиток аграрної науки, відбувається в чотирьох напрямках: технологічному, технічному, організаційному й економічному. І лише за системного та комплексного використання наукових результатів по кожному з напрямів з урахуванням їх взаємозв'язків і взаємозалежностей можливе одержання кінцевого ефекту.

У **галузях рослинництва** особливого значення набуває нарощування товарних обсягів зерна, соняшнику, цукрових буряків, кормових культур, продукції овочівництва, баштанництва, виноградарства та садівництва. Тому організаційну основу збільшення виробництва мають становити науково обґрунтовані заходи з реструктуризації галузей, вдосконалення структури землекористування, забезпечення бездефіцитного балансу поживних речовин у ґрунті та відновлення ефективності використання зрошуваних і осушених земель, а також застосування органічного землеробства. У кормовиробництві – збільшення площ природних і кормових угідь за рахунок виведення зі складу ріллі для подальшого залуження еродованих та інших низькопродуктивних земель.

Серйозні зміни потрібно здійснити на ринку мінеральних добрив та хімічних препаратів. Для цього необхідно запровадити гнучке регулювання рівня експортних митних ставок і з урахуванням змін світових цін зробити внутрішній ринок як мінімум рівнопривабливим із зовнішнім. Доцільно широко практикувати гнучкі митні сезонні режими з підвищенням експортних ставок у період пікового попиту на внутрішньому ринку.

Основними пріоритетами **наукового забезпечення розвитку тваринництва** слід вважати: поліпшення існуючих й виведення нових вітчизняних порід і типів молочної та м'ясної худоби з генетичним потенціалом відповідно 8-10 тис. кг молока від корови за рік і 1300-1500 г середньодобових приростів живої маси; прискорене формування галузі спеціалізованого молочного й м'ясного скотарства, зменшення питомої ваги яловичини в структурі м'ясних ресурсів від 70 до 48-50% та відповідне збільшення частки свинини від 20 до 30% і м'яса птиці – від 9 до 15%; розробку й запровадження сучасних конкурентоспроможних технологій виробництва тваринницької продукції; забезпечення галузі вітчизняними ветеринарними препаратами на рівні не менше 90% від потреби, профілактика особливо небезпечних хвороб.

Наукові дослідження в сфері переробки і реалізації продукції мають бути спрямовані на: оптимізацію продуктових підкомплексів АПК; розробку заходів щодо поглиблення кооперації та інтеграції між виробниками й переробниками продукції, удосконалення взаємозалежності і взаємозв'язків між ними; здешевлення реконструкції переробних підприємств; стимулювання розвитку саморегулювання та самозабезпеченості в регіонах тощо.

До пріоритетних напрямів наукових досліджень у техніко-технологічній сфері належать: обґрунтування оптимальної структури машинно-тракторного парку, раціональної послідовності реалізації державної програми розвитку сільськогосподарського машинобудування та організаційних заходів щодо керованості ситуації з імпортом техніки; розробка

інженерно-економічних засад прогресивних форм використання складної й енергонасиченої техніки; обґрунтування мережі, спеціалізації та структури формувань технічного сервісу.

На державному рівні потрібно підтримувати технологічне переозброєння переробної промисловості, впроваджувати спрощені процедури при закупівлі імпортного устаткування. Це прискорить розвиток ринкової інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому ринку. Потрібно також відновити на новій технологічній основі потужності підприємств тракторного та сільськогосподарського машинобудування, розвивати довгострокові партнерські відносини з міжнародними корпораціями, які вже освоїли ринок України, укласти з ними стратегічні альянси для виробництва запасних частин та перенесення максимальної частини відтворювального процесу в нашу країну.

Для підвищення ролі й відповідальності аграрної науки за розвиток агропромислового комплексу, слід законодавчо визнати розвиток аграрної науково-технічної політики та належне наукове забезпечення агропромислового виробництва одним із основних пріоритетів агропромислового комплексу України. Назріла потреба у застосуванні державного замовлення на розробку науково-технічної продукції з визначенням кінцевого результату та передачею державному замовнику апробованих нових організаційно-економічних і технологічних рішень, технічних засобів, проектів, матеріалів, випуску наукоємної продукції. Для забезпечення розвитку аграрної науки, як передбачено Постановою Верховної Ради України від 3 липня 1999 р., необхідно щорічно виділяти з державного бюджету кошти в сумі, не менше 1,7%, а в перспективі – 2,3-2,5% вартості продукції, виробленої в агропромисловому комплексі України. Нині цей показник не перевищує 0,4%.

У системі таких заходів повинен знайти місце і Закон України «Про ринок наукової продукції», за допомогою якого слід комерціалізувати наукову діяльність, ввести науку в

ринкові відносини. Кожні розроблені й супроводжувані наукою бізнес-програма, бізнес-проект, бізнес-план повинні стати одним із основних джерел фінансування діяльності наукових установ, творчих колективів тощо.

Успішна діяльність агропромислового комплексу значною мірою залежить від *формування і функціонування внутрішнього аграрного ринку* та його інфраструктури, створення ефективної маркетингової мережі руху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, яка мала б забезпечувати паритетність економічних інтересів виробників, переробників та споживачів. Виробництво повинно стати складовою аграрного ринку, тому вкрай необхідно прийняти Закон України «Про організацію і управління аграрним ринком», який повинен чітко регулювати: функціонування аграрного ринку; визначити його функції та засади створення відповідних інституцій, які б забезпечували оптимальну взаємодію всіх продуктових сегментів ринку, а також пріоритетність сільського господарства як галузі з уповільненим оборотом капіталу і забезпечення у зв'язку з цим – державної підтримки аграрного виробництва й розвитку сільських територій.

Крім рамкового слід прийняти закони прямої дії: функціональні, що стосуються всіх продуктових ринків — про оптові, міські ринки, про фірмову торгівлю, торгові дома, а також предметні закони стосовно конкретних продуктових ринків — зерна, цукру, молока, м'яса тощо.

При розв'язанні завдань розвитку ринкових відносин слід враховувати: необхідність суттєвого підвищення ролі держави в регулюванні міжгалузевих відносин, формування системи сільськогосподарського кредиту, здійснення товарних закупівель та інтервенцій на ринку сільськогосподарської продукції і продовольства, причому не лише зерна, а й усіх інших основних видів продукції; специфіку агропромислового виробництва та його роль як одного з основних секторів національної економіки, що впливає на економічну і соціальну ситуацію в країні; поступовий розвиток ринкових відносин відповідно до формування економічних умов та інфраструктури ринку;

необхідність забезпечення державної підтримки соціальної сфери села, проведення ринкових перетворень, спрямованих на поліпшення соціальних умов сільського населення.

Крім того, розвиток ринку сільськогосподарської продукції і продовольства слід визначати: рівнем доходності сільськогосподарського виробництва; темпами формування інфраструктури ринку; розвитком міжрегіональних зв'язків і вдосконаленням організаційних структур у сфері просування продукції від виробника до споживача; зовнішньоекономічними факторами, в тому числі захищеністю вітчизняного товаровиробника від недобросовісної конкуренції імпортерів; платоспроможним попитом населення.

Необхідно поетапно **розробляти і реалізовувати на державному й регіональному рівнях цільові продуктові програми**. Насамперед цю роботу потрібно розгорнути місцевим органам влади на рівні районів та областей. Державна програма повинна в першу чергу спрямовуватися на забезпечення міжрегіонального обміну й підтримку товарного виробництва регіонів для їх самозабезпечення. Для реалізації цільових програм слід передбачити створення в центрі та на місцях спеціальних фондів реалізації цільових програм з бюджетним фінансуванням, а також з інших джерел. Діяльність таких фондів повинна перебувати під прозорим контролем представників товаровиробників АПК. Бюджетні операції щодо підтримки сільгоспвиробництва доцільно застосовувати особливо в тих випадках, коли ціни на сільгосппродукцію знижуються нижче мінімального рівня й не відшкодовують нормальних витрат товаровиробників. Доцільно зберегти і по можливості посилити державну підтримку на регіональному рівні ринку племінних тварин, насіння, садивного матеріалу. Це дасть змогу підвищити врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби.

Потрібний новий підхід до формування економічного механізму ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. При цьому слід проводити моніторинг цін і своєчасно вживати заходи щодо удосконалення цінових

співвідношень, зберігаючи принцип формування ринкової ціни на основі попиту й пропозиції. Доцільно вводити механізм гарантованих цін на ті закупки сільськогосподарської продукції, виробництво якої дає можливість людям жити в сільській місцевості; зберігати системи надбавок до цін на окремі види продукції, виходячи зі значимості конкретного виду продукції для господарств того чи іншого регіону. Необхідно також на основі економічної вигоди для сільського господарства розширювати практику компенсації сільськогосподарським товаровиробникам вартості основних видів матеріально-технічних та інших видів ресурсів, ширше використовувати договірні відносини, форвардні й ф'ючерсні контракти при закупках сільськогосподарської продукції з визначенням рівня цін реалізації та умов їх зміни.

Вступ України до СОТ вимагає подальшого удосконалення інфраструктури аграрного ринку; створення ефективної системи його регулювання та системи інформаційно-аналітичного забезпечення учасників аграрного ринку, вдосконалення статистики і прогнозування, а також форм реалізації аграрної продукції; сприяння експортній діяльності товаровиробників й розширенню державної підтримки зовнішнього маркетингу; підвищення аграрного та екологічного іміджу України.

Однією з найважливіших складових підвищення ефективності аграрного виробництва є **фінансове забезпечення підприємств АПК**, включаючи кредитування, податкові відносини, фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, страхування. Саме ці чинники, за визнанням міжнародних експертів, на 80% формують ринкове середовище, без якого цивілізований ринок існувати не може.

Пріоритетним з перелічених складових фінансових проблем є кредитування, що обумовлено специфікою сільськогосподарського виробництва, яка певним чином впливає на кредитні відносини і суть якої полягає у подовженому циклі виробництва, що передбачає підвищену

кредитоемність галузі, потребу в кредитах у певні періоди року, залучення кредитних ресурсів на відносно тривалий період.

В процесі реформування аграрного сектора економіки більшість названих вище положень не враховувались або враховувались недостатньо. Вважалося, що кожний суб'єкт має і може придбати кредитні ресурси на кредитному ринку за ринковою ціною. Цінова рівновага мала досягатися через механізм попиту і пропозиції. Практично така універсальна модель не спрацювала, оскільки абсолютна більшість сільськогосподарських товаровиробників за таких умов на кредитному ринку не могли придбати кредитні ресурси.

Нині, на наш погляд, необхідний поступовий перехід від кредитування аграрних підприємств, як разових розрізнених заходів, до кредитного забезпечення галузі. При цьому мається на увазі цілісна система взаємопов'язаних елементів, яка передбачає надходження кредитних ресурсів суб'єктам господарювання на ринкових умовах з урахуванням об'єктивних особливостей галузі. Така система повинна мати кредитну інфраструктуру, зорієнтовану на обслуговування АПК; механізми кредитних відносин з комерційними банками та позабанківського кредитування. На даному етапі розбудови економіки АПК до складу кредитної інфраструктури, на нашу думку, мають увійти: Аграрний банк, Спеціальний кредитний фонд, кооперативні банки, кредитні спілки, комерційні банки. Умовно таку систему можна назвати «Агрокредит». Кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників має формуватися на ринкових принципах, але з елементами державного регулювання, як цілісна система кредитування агропромислового виробництва, яка повинна передбачати:

1. Банківське кредитування – запровадження механізмів стимулювання надання середньо- та довгострокових кредитів комерційними банками й іншими фінансовими структурами сільськогосподарським підприємствам з використанням Державного бюджету;

2. Позабанківське кредитування – розширення комерційного кредитування, стимулювання розвитку реалізації сільсько-

господарської продукції за форвардними контрактами, запровадження тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів, розробка механізмів мікрокредитування;

3. Запровадження іпотечного кредитування під заставу землі з реально діючим механізмом її вилучення у разі неповернення кредитів;

4. Кредитну інфраструктуру – формування Аграрного банку та фінансово-промислових груп за участю комерційних банків, створення умов для формування і функціонування гарантійних фінансово-кредитних установ;

5. Створення кредитних кооперативів та кооперативних банків, а також розвиток кредитних спілок на селі;

6. Механізми гарантування повернення кредитів – організацію державної реєстрації нерухомості, розвиток оціночної та страхової діяльності, заставу майна і, особливо, земельних ділянок, страхування фінансових ризиків комерційних банків тощо.

Система оподаткування аграрного сектору економіки повинна максимальною мірою враховувати специфіку агропромислового виробництва і обов'язково повинна бути складовою загальнодержавної системи оподаткування, відповідати її принципам. Податки, як складова фінансів, мають бути уніфікованими для всіх галузей економіки, інакше не буде досягтися дотримання одного з основних принципів оподаткування – рівність умов. Діюча нині в аграрному секторі податкова система зводилась до запровадження фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) розрахована лише до 2010 року. При цьому, внаслідок виключення із його складу внесків до Пенсійного фонду, які становили до 70% цього податку, змінився його економічний зміст і розмір податку, внаслідок чого він втратив і без того сумнівну наукову основу. В такому вигляді ФСП уже не вписується у загальнодержавну систему оподаткування. Відмічене, а також; приєднання України до СОТ та орієнтація на стандарти ЄС об'єктивно вимагають подальшого удосконалення податкових відносин в аграрному секторі економіки.

Саме тому, основним податком для сільськогосподарських підприємств має бути земельний. Для цього повинна передбачатися система санкцій і пільг: перші пов'язуються з порушенням землекористування, а пільги можуть мати більш широкий характер – звільнення від податку фермерських господарств на період їх облаштування, зниження ставок на період освоєння земель, при виконанні державних програм, при викупі майна працівниками сільськогосподарських підприємств. Мають звільнитись від податку також землі, введені в сільськогосподарський оборот за рахунок кредитів на термін їх погашення тощо.

Земельний податок повинен бути основним, але не єдиним видом прямого оподаткування. Адже сільськогосподарське виробництво, як правило, є багатогалузевим. Воно поєднує як чисто сільськогосподарську діяльність, так і діяльність інших напрямків, питома вага яких у перспективі зростатиме. Ці види діяльності часто поєднані такою мірою, що з позицій дохідності окремо розглядати їх недоцільно. Існують також підприємства, які організовують виробництво на кооперативних засадах, і тому мають незначну земельну площу, що теж має враховуватися при оподаткуванні.

Виходячи з цього, можливі два варіанти оподаткування доходів. Перший – обкладання податком окремо одержаного прибутку від сільськогосподарської діяльності. Другий – обкладання податком сукупного прибутку господарства. Ці варіанти можуть існувати як альтернативні. З метою врахування різних умов господарювання, фінансового стану, регіональних особливостей, для сільськогосподарських підприємств треба вводити неоподаткований мінімум прибутку через рентабельність. Податком слід обкладати тільки ту частину прибутку, яка використовується на споживання.

Враховуючи специфіку фермерських господарств, об'єктом їх оподаткування повинен бути валовий дохід, але обкладати податком слід тільки ту його частину, яку фермер використовує на власне споживання. При такому підході дотримуватиметься рівність умов оподаткування для всіх форм господарювання.

Оскільки фермер сам визначає пропорції розподілу валового доходу, то створюватиметься стимул для капіталізації прибутку. Відповідно до цієї вимоги мають будуватися облік і звітність у фермерських господарствах. У нинішніх умовах господарювання розширилася сфера застосування непрямих податків і відрахувань у державні спеціальні фонди. Для сільського господарства найсуттєвішим з них є податок на додану вартість (ПДВ), а із спеціальних фондів – відрахування на соціальне забезпечення і пенсійне страхування.

Вимагає суттєвого перегляду ставлення до місцевих податків. Не можна спрощено підходити до системи місцевого оподаткування тільки тому, що кошти від них не надходять до державного бюджету. Ця система вже зараз займає важливе місце у системі місцевого самоврядування, а в перспективі роль і значення місцевих податків зростатиме. Тому відповідним має бути і ставлення до їх організації.

Страховий захист сільськогосподарського виробництва є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери. Незважаючи на це, страховий ринок в аграрній сфері залишається найменш розвиненим, що зумовлено рядом як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Однією з них, що стосується не лише аграрного сектору, є малорозвиненість страхового бізнесу.

Основними критеріями розбудови системи аграрного страхування мають бути: прозорість і довіра між учасниками системи страхування, можливість урахування інтересів усіх учасників системи при розробці нових страхових продуктів; добровільність участі в системі страхування, за умовами регламентації дій учасників системи і контролю з боку держави при наданні державної підтримки; економічна доцільність діяльності на ринку аграрного страхування для приватних страхових компаній; ефективність використання державних ресурсів на підтримку аграрного страхування.

Структурно система аграрного страхування має включати таких учасників: сільськогосподарських виробників, що отримуватимуть страхові послуги; страхових організацій, що надавати-

муть послуги сільськогосподарським виробникам; державні установи, які реалізують політику держави щодо страхового захисту сільськогосподарських виробників; допоміжні організації – професійні та громадські об'єднання, експертно-правові структури.

Взаємодія учасників системи визначається їхніми інтересами та можливостями. Сільськогосподарські виробники зацікавлені у здійсненні страхового захисту мінімальними витратами, в той час як страхові компанії прагнуть до максимізації прибутку. Оптимум досягається через рівновагу попиту і пропозиції на страхові послуги та впливу держави на ці процеси, у тому числі і шляхом здійснення фінансової підтримки аграрного страхування. Уряд, за умов наявності таких важелів, перетворюється в центральний орган системи, що забезпечує узгодження інтересів усіх учасників системи агрострахування.

Основною проблемою аграрного страхування на даному етапі його становлення є відсутність концептуального бачення розвитку цього сегмента аграрного ринку. Тому розробка такої концепції розвитку страхування сільськогосподарських ризиків є першочерговим завданням наукових установ. Паралельно з розробкою концепції повинно здійснюватись: удосконалення нормативно-правових актів щодо страхування, які б забезпечували, насамперед, прозорість субсидування страхових премій та реальне відшкодування, завданих стихійними лихами збитків.

Специфіка сільськогосподарського виробництва потребує виваженої державної політики протекціонізму. У більшості країн з ринковою економікою основною метою такої політики є: підтримка прибутковості сільськогосподарських товаровиробників і стабільної економічної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, конкурентоздатних товаровиробників у міжнародному розподілі праці, упередження негативних процесів міграції тощо. Для цього застосовуються різні підходи і механізми, але переважним для більшості країн є бюджетне фінансування, що дає можливість на якіснішому рівні здійснювати планування фінансових

ресурсів, зосереджувати їх на пріоритетних напрямках розвитку агропромислового виробництва з кінцевою метою досягнення максимальної ефективності від здійснення фінансових інвестицій.

В аграрному секторі ця проблема з актуальної в перші роки його реформування перетворилася в ключову, яку не вдалося належним чином вирішити до цього часу. Але не можна стверджувати, що цьому питанню не приділялася увага. Є і певні успіхи у цьому напрямку. Досить зазначити, що державне фінансування сільського господарства за останні роки збільшилось майже в 4 рази і в 2007 р. склало 11 млрд грн.

Ефективне використання бюджетних коштів потребує адекватної довгострокової стратегії розвитку аграрного сектору економіки, концентрації фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів на реалізацію пріоритетних напрямів аграрної політики держави. Позитивні зрушення в цьому напрямі вже є. Однак, на наш погляд, в цій сфері залишаються питання, які вимагають свого розв'язання або інших підходів до їх вирішення. Насамперед, потребують уточнення основні напрями та пріоритети державної підтримки, до яких слід віднести:

- виробництво продукції рослинництва і тваринництва, що забезпечують продовольчу безпеку країни; продуктів дитячого харчування та для окремих соціально незахищених верств населення;

- відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств до рівня, що забезпечує їх конкурентоспроможність; створення сучасної виробничої інфраструктури – меліоративних систем, підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, систем зв'язку, інтеграційних формувань за участю промислового, банківського капіталу, інституційних та індивідуальних інвесторів;

- інноваційний розвиток галузі – в першу чергу селекції в рослинництві і тваринництві, впровадження сучасних технологій, підготовка кваліфікованих кадрів для села, виробництво нових видів продукції та розширення їх асортименту, розвиток освіти й аграрної науки;

- розвиток територій та аграрного ринку, що включає наступні пріоритети: розвиток на селі підприємств соціальної інфраструктури, створення умов для закріплення молоді на селі, будівництво транспортних комунікацій, розвиток інфраструктури аграрного ринку.

Реалізація мети та основних завдань державної підтримки передбачає удосконалення чинної нормативно-правової бази шляхом внесення змін до бюджетного та іншого законодавства. Крім того, необхідно прийняти Закони України «Про державні гарантії фінансового забезпечення програм розвитку сільських територій», «Про антимонопольний захист сільськогосподарських товаровиробників» та внести відповідні зміни і доповнення до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» і «Бюджетного кодексу України» з врахуванням вимог СОТ і стандартів ЄС.

Важливим напрямом державної аграрної політики є посилення антимонопольного захисту підприємств, оскільки вони є надто вразливими щодо фінансового та іншого тиску як поставальників матеріально-технічних засобів, так і покупців їхньої продукції. Розв'язанню цієї проблеми міг би сприяти окремий закон із встановлення більш жорстких критеріїв і форм підтвердження монопольних дій стосовно сільськогосподарських товаровиробників та адекватної економічної відповідальності за такі дії. Для покращання фінансування аграрної сфери, необхідно здійснити певне перегрупування об'єктів бюджетного фінансування. Дослідження показало, що виходячи із значення об'єктів фінансування, їх економічного змісту, а також враховуючи минулий досвід, доцільно виділити такі групи: *державні програми, цільові програми, заходи постійні і заходи разові.*

Основними принципами розроблення і фінансового забезпечення програм мають стати: вибір головних напрямів й пріоритетів та прийняття розробки науково обґрунтованих і збалансованих програм; цілеспрямованість, адресність, обумовленість та обов'язкова гарантованість у фінансуванні програм; концентрація ресурсів на стратегічних напрямках для прийняття програми; комплексний підхід із виділенням ресурсів у

технологічно відповідному періоді та визначених обсягах для реалізації показників програми; системність механізмів державного фінансового регулювання; рівноправний доступ сільськогосподарських виробників усіх форм власності, залучених для виконання програми до фінансових, кредитних, матеріально-технічних та інших ресурсів.

Таким чином, для ефективнішого використання бюджетних коштів по цільових програмах підтримку слід здійснювати комплексно. Це передбачає бюджетне фінансування в межах декількох взаємообумовлених програм одночасно, відсутність фінансування або недофінансування однієї з програм може призвести до розриву всього технологічного ланцюга і спричинити невиконання всієї програми. Прийняття цільових програм має здійснюватися на основі оцінки альтернативних варіантів вирішення проблеми з урахуванням економічних, соціальних і екологічних умов. Кінцевою метою бюджетної підтримки має стати найбільш повне продовольче забезпечення всіх верств населення, вихід вітчизняної продовольчої продукції на світові ринки.

Одним з найважливіших напрямів підвищення ефективності агропромислового виробництва є **удосконалення економічного механізму АПК**. Загальноприйнято, що земля, її родючість є одним з головних ресурсів, провідним джерелом існування людства, добробуту та доходів. Ігнорування вартості землі та невведення до економічного обороту країни призводить до інвестиційної, кредитної, та інноваційної непривабливості сільськогосподарського виробництва. Тому аграрний сектор щорічно втрачає величезні фінансові ресурси, потрібні для зміцнення матеріально-технічної бази виробників та соціального облаштування життя селян. З цієї причини створена в аграрній сфері додаткова вартість залишається в межах 20%, а решта 80% – реалізується за різними схемами в інших сферах економіки (торгівля, банки). Однак, дане співвідношення повинно бути зворотнім – 80% на користь тих, хто створив додаткову вартість, а 20% – іншим.

Це потребує відпрацювання нової моделі економічного механізму в АПК. Насамперед необхідно структурувати всі види капіталів, що функціонують в економіці, з метою гармонізації доходів за допомогою економічних регуляторів, створити рівні стартові умови для всіх сфер економіки, що дозволить перевести аграрну сферу в активне русло саморозвитку, управляти економічними процесами. Доведено, що за рахунок створення різних стартових паритетних умов сільське господарство додатково одержить 5 млрд грн прибутку. Без вирішення даної проблеми не можна говорити про європейські стандарти, а отже, і про вступ нашої держави до ЄС.

Не менш важливою є розробка аграрною наукою рекомендацій щодо побудови на селі виробничих відносин ринкового змісту як основи аграрної політики держави. Виробничі відносини на селі без земельних відносин не виправдали себе, тому настав час зробити їх повноцінними. Без власника засобів виробництва та результатів праці не має товарно-грошових відносин, ринкового змісту виробничих відносин. Навпаки, розвиватиметься необов'язковість, безвідповідальність, неплатежі, бартер тощо.

Серед основних елементів економічного механізму, які впливають на рівень фінансового забезпечення сільського господарства, провідну роль має **ціновий механізм**. Саме від рівня цін на сільськогосподарську продукцію в першу чергу залежить можливість підвищення заробітної плати працівників аграрного сектора, ефективного використання банківських кредитів, своєчасної сплати податків і зборів, страхування врожаїв тощо. Основою формування цін у ринкових умовах виступає співвідношення попиту та пропозиції на продукцію. Разом з тим, досвід розвинених країн світу та вітчизняна практика показують, що ринкова економіка не може забезпечити таку саморегуляцію цін на аграрному ринку, яка б створювала умови для сталого розвитку сільського господарства. З метою усунення недосконалості ринку об'єктивно є необхідним втручання держави в механізм ринкового ціноутворення. Абсолютно очевидно, що результативність

такого втручання залежить насамперед від рівня обґрунтованості цін купівлі-продажу сільськогосподарської продукції. Отже, можна стверджувати, що виражена цінова політика держави на аграрному ринку є основою фінансового забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки.

Щодо удосконалення управління АПК, то тут зусилля владних структур і науковців повинні бути спрямовані на: формування системи управління сільськими територіями, наближеної до стандартів Європейського Союзу; розвиток системи професійних і міжпрофесійних об'єднань з відповідними повноваженнями з метою захисту і збалансування інтересів їх засновників та звільнення органів виконавчої влади від невластивих їм функцій; визначення уповноваженого державного органу з питань розвитку сільських територій; спрямування діяльності органів виконавчої влади на удосконалення проведення стратегічного аналізу, прогнозування, моніторингу та здійснення контрольних функцій.

Економічний механізм розвитку аграрного сектора удосконалюватиметься у напрямі створення рівних умов господарювання для усіх галузей виробництва і сфер обслуговування в економіці країни та спрямовуватиметься на: забезпечення в ціноутворенні середньої по країні норми прибутку на задіяні у виробництво основні й оборотні активи з включенням вартості землі; запровадження еквівалентних цін на сільськогосподарську продукцію, які забезпечували б розширене відтворення виробництва; оподаткування на основі використання показника норми прибутку; державної підтримки сільського господарства як галузі з уповільненим оборотом капіталу; створення рівних умов конкуренції для імпоротної і власного виробництва продукції та фонду підтримки розвитку українського села за рахунок 0,5 процентних відрахувань доходів від реалізації продукції, робіт і послуг в економіці країни.

Агропромислове виробництво є надто ресурсоємною сферою національної економіки України, де разом із землею зосереджена майже половина капіталу держави. Проте, як відомо,

ефективність АПК лише на третину зумовлюється вкладеннями в техніку й устаткування, тоді як все інше забезпечується людським чинником. Відсутність регіональних програм розвитку сільських територій зумовила значне погіршення демографічної ситуації на селі, а внаслідок економічних негараздів у процесі функціонування суб'єктів господарювання кількість працюючих у сільському господарстві за останні чотири роки зменшилась удвічі.

Важливим напрямом аграрної політики України є **розвиток сільських територій**. Науковці при цьому виходять з того, що без розвитку сільських територій добробут країни неможливий, адже держава, в якій розвивається лише центр, що в основному спостерігається в Україні, приречена на безперспективність свого існування. Нині гостро стоїть проблема стрімкої деградації сільської поселенської мережі, вирішення якої є вкрай актуальним і невідкладним. Тому зусилля держави на відродження сільських населених пунктів, яких в Україні налічується 28,6 тис., мають спрямовуватися на розроблення та забезпечення втілення в життя регіональних програм соціально-економічного розвитку сільських територій. Держава зобов'язана інвестувати кошти в розвиток цих програм, а її виконавці – охопити всі без винятку сільські населені пункти, по кожному з яких передбачити заходи, спрямовані на забезпечення нормальних умов життя за рахунок територій і ресурсів, на яких вони розташовані.

Проблема відновлення та розвитку сільських територій згідно з вимогами Європейського Союзу в науковому і в прикладному аспектах є надзвичайно складною. Цілком зрозуміло, що її розв'язання вимагає як тривалого часу, так і чималих витрат. Узагальнюючи результати досліджень щодо трансформаційних процесів і розвитку сільських територій в Україні, можна зробити висновок, що переведення сільських територій, які займають понад 70% загальної земельної площі країни, на модель сталого розвитку, створення в усіх регіонах країни раціональної, з точки зору економіки та екології

поселенської мережі слід розглядати як найважливіше завдання державної аграрної політики і, відповідно, аграрної науки.

Одним з найбільш актуальних напрямів вирішення даної проблеми є створення системи адресного забезпечення розвитку сільських поселень шляхом організації загальнодержавного банку даних щодо розробки стратегічних (на 10-15 років) програм соціально-економічного розвитку сільських територій, якими можуть бути: державні комплексні програми соціально-економічного розвитку сільських територій; державні цільові програми соціального розвитку села (житла, освіти, охорони здоров'я, культури, побуту і т.д.); регіональні комплексні програми розвитку сільських територій; програми соціально-економічного розвитку сільських територій адміністративно-територіальних одиниць тощо.

У цьому контексті розроблений в ННЦ «ІАЕ» Паспорт сільського населеного пункту вирішує проблему інформаційного забезпечення розробки програм. Проведення суцільної паспортизації сіл України дасть можливість відстежити реалії трансформаційних процесів, демографічної, екологічної ситуації, а також зайнятості населення, фактичного стану сільськогосподарського виробництва та функціонування об'єктів соціальної сфери і на цій основі визначити пріоритети розвитку сільських населених пунктів із меж кожної сільської ради.

Щодо розробки, обґрунтування та впровадження соціальних стандартів та нормативів Інститут проводить дослідження за наступними напрямами: обґрунтування та розробка пропозицій до нормативних показників соціальної розбудови сільських територій, які дозволять більш обґрунтовано і диференційовано в залежності від розмірів та людності визначити обсяги витрат бюджетів усіх рівнів на забезпечення сільських населених пунктів й сільських територій об'єктами соціального спрямування; визначення нормативів соціального забезпечення, екологічних та виробничо-технологічних обмежень і вимог для використання органами місцевого самоврядування, регіонального та державного

управління при обґрунтуванні програм розвитку агропромислового виробництва й соціальної розбудови села, подоланні розриву в рівні життя та соціальному забезпеченні сільського і міського населення.

Нині на порядок денний висуваються проблеми докорінної перебудови житлової політики, розвитку житлового будівництва переважно за рахунок коштів громадян, іпотечного кредитування та ін. При цьому, слід зберегти систему забезпечення житлом найменш захищених верств населення, яка фінансуватиметься з державного і місцевого бюджетів. Предметом особливої уваги має бути стимулювання приватного будівництва на селі, підтримка молодіжного житлового будівництва. Активна житлова політика, перехід до широкомасштабного житлового будівництва – вагомий чинник оздоровлення економіки, інтенсифікації розвитку внутрішнього ринку, посилення його соціальної спрямованості.

На основі зазначеного можна зробити висновок: у результаті реформування аграрного сектора економіки зростає економічна ефективність виробництва в агропромисловому комплексі, підвищується його кредитна, інвестиційна й інноваційна привабливість, що в кінцевому підсумку стане вирішальною умовою забезпечення успішного розвитку сільських громад і територій та виробництва конкурентоспроможної продукції не тільки для захисту внутрішнього ринку, а й для виходу з нею на зовнішній ринок, освоєння європейських стандартів господарювання».

5.3. Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку» (схвалені сьомим Пленумом Правління Співки економістів України 26 вересня 2008 р.)

Учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції та Пленуму Правління Співки економістів України відмічають, що починаючи з 2001 р. держава започаткувала перші реальні кроки щодо формування аграрної політики, надавши даному процесу певного системного характеру з використанням

розробок аграрної економічної науки, що сприяло поліпшенню економічного стану в галузі. Так, у 2007 р. виробництво валової продукції сільськогосподарства в усіх категоріях господарств збільшилося на 26%, зерна – на 19,1%, цукрових буряків – на 21,3%, овочів – на 28,3%, м'яса – на 4,5%, і яєць – на 60% порівняно з 2000 роком. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах зросла при виробництві зерна в 1,4 раза, цукрових буряків – у 2,1, картоплі і овочів – в 1,7 і в тваринництві – в 1,8 раза.

Незважаючи на деякі позитивні зрушення, сільськогосподарське виробництво і життя селян залишаються в тяжкому стані. Не зменшується чисельність збиткових підприємств, питома вага яких становить 38% від загальної їх кількості. Тривалий час залишається низьким рівень використання сільськогосподарських угідь. У галузі найнижча заробітна плата, досить слабка соціальна захищеність селян порівняно з іншими галузями економіки, в занедбаному стані соціальна інфраструктура села. Не менш важливою проблемою є оновлення машинно-тракторного парку господарств, проведення технологічної переорієнтації на сучасні ресурсозберігаючі технології виробництва конкурентоспроможної продукції. Надто багато невирішених проблем у тваринництві. В країні не вистачає м'яса та молокопродуктів, а значна кількість виробленої тваринницької продукції не знаходить каналів реалізації через низьку її якість та платоспроможність населення.

Як свідчить аналіз, в реаліях аграрної сфери нині посилюються процеси соціальної деградації сільських територій, руйнації поселенської мережі. Поглиблюються демографічна криза та відмирання сіл, занепадає їх соціальна інфраструктура. За роки незалежності зникли з карти України майже 350 сіл. Зростають бідність селян, трудова міграція і безробіття.

Учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції та Пленуму Правління СЕУ вважають, що основними причинами такого становища в АПК є наступні:

- відсутність у суспільстві зрозумілої і прийнятої для всіх його громадян національної ідеї розбудови країни та ролі сільського господарства у забезпеченні соціальної стабільності й економічного зростання;

- фактичне самоусунення держави від підтримки розвитку села і сільських територій, згортання інвестицій під їх соціально-економічну розбудову; хронічне зниження платоспроможності та ресурсів життєзабезпечення сільських жителів; знецінення праці селян, порушення пропорцій у рівнях заробітної плати в аграрній та промисловій сферах;

- соціальна деградація окремих сільгоспорієнтованих регіонів, дестимулювання молоді до праці на селі та зубожіння сільського населення;

- неефективна державна політика Уряду відносно підтримки паритету цін на продукцію АПК;

- недосконалість державного регулювання власності на землю та майно у сільському господарстві;

- відсутність стимулів для розвитку сільських територій у процесі аграрних трансформацій з точки зору формування та утримання соціальної інфраструктури на селі;

- некомплексність і непослідовність розв'язання завдань аграрної реформи в Україні, відсутність ефективних фінансово-економічних механізмів забезпечення сільгоспвиробників та залучення інвестицій в АПК, а також стимулювання впровадження інновацій і розвитку інтеграційних партнерських відносин в агропромисловому виробництві, невключення вартості земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг;

- відсутність гідної державної підтримки щодо захисту та просування українських сільськогосподарських товарів на світові ринки, зниження рентабельності продукції у більшості галузях АПК та, відтак – її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- відсутність умов та заходів щодо підвищення зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості й підвищення рівня доходів, а також системного кредитного забезпечення і страхового обслуговування сільського

господарства; викривлена по відношенню до села податкова політика;

- недостатньо розвинена інфраструктура аграрного ринку, тінізація каналів збуту сільськогосподарської продукції, їх монополізація торговим і фінансовим капіталом, відсутність професійного інформаційного забезпечення селянства щодо знань та навичок господарювання в ринкових умовах;

- неефективна державна політика щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового й транспортного обслуговування товарних потоків від виробників до споживача;

- в державі відсутня ефективна система управління екологічними процесами в цілому і в сфері АПК, зокрема. Українські чорноземи – найважливіший елемент національного багатства – нині під загрозою втрати. Зараз майже 35% сільгоспугідь знаходяться під впливом водної і вітрової ерозії; за останні 15 років вміст гумусу знизився в середньому на 20%. Особливу небезпеку представляє безконтрольне вживання в сільському господарстві пестицидів, включаючи заборонені та непридатні для використання. Практично катастрофічна ситуація складається з охороною та відновленням водних ресурсів, особливо в басейні р. Дніпро.

На думку учасників конференції, для забезпечення подальшого розвитку аграрної сфери України безальтернативною можливістю є якнайшвидше усунення перелічених недоліків та здійснення Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р., затвердженої Кабміном України у 2007 р., головною метою якої є забезпечення життєдіяльності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, створення умов для комплексного розвитку сільських територій, збереження сільського укладу життя та селянства як носія української ідентичності, культури й духовності. При цьому на перший план в ній висувається не економічна

парадигма господарювання, а людина, забезпечення нормальних умов її життєдіяльності.

Узагальнення та глибокий аналіз вченими стану розвитку АПК дають підстави для наступних рекомендацій.

Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, місцевим органам влади і органам місцевого самоврядування:

1. Визначитися з загальнодержавною національною ідеєю розвитку, яка б стабілізувала і консолідувала зусилля всіх її громадян, політичних партій і громадських організацій, органів управління всіх рівнів на її втілення в життя. Невідкладно розробити та затвердити довгострокову Стратегію (Програму) інвестиційно-інноваційного розвитку України в цілому та її аграрного сектору на період не менше 20-30 років.

2. Прискорити завершення формування та удосконалення нормативно-правової бази для відродження села та розвитку сільських територій в умовах становлення багатокладної економіки аграрного сектору. Зокрема:

- з метою удосконалення державного регулювання власності на землю та майно, підвищення доходності сільських товаровиробників і забезпечення розширеного відтворення в аграрній сфері, визнати землю капіталом та включити її вартість в економічний обіг. Прийняти закони України про ринок землі, про державний земельний кадастр, про державну інвентаризацію земель, про консервацію земель, про викуп земельних ділянок для суспільних потреб, про агрохімічну паспортизацію земель та внести зміни і доповнення до законів України «Про іпотеку землі», «Про оренду землі», «Про плату за землю» і до Земельного кодексу України;

- створити Земельний (Іпотечний) банк з відповідною мережею регіональних структур та кооперативної кредитної системи, яка включатиме Центральний і регіональні кооперативні банки та розвинену мережу кредитних спілок і кооперативів, спрямовану на банківське обслуговування учасників аграрного ринку, малого та середнього підприємництва, а також Фонд кредитних гарантій аграрних товаровиробників, головним завданням якого має стати

надання їм гарантій для кредитування пріоритетних напрямків розвитку агропромислового виробництва;

- для створення ефективних фінансово-економічних механізмів забезпечення сільгоспвиробників та залучення інвестицій в АПК, вирівнювання паритету цін на продукцію АПК необхідно невідкладно розробити та прийняти закони про міжгалузеві економічні відносини, про державні гарантії фінансового забезпечення програм розвитку сільських територій, про антимонопольний захист сільськогосподарських товаровиробників, а також зміни і доповнення до законів України «Про ціни і ціноутворення», «Про особливості кредитування сільського господарства», «Про державну підтримку сільського господарства» і Бюджетного кодексу України з врахуванням вимог СОТ і стандартів ЄС.

3. Підвищити роль і відповідальність аграрної науки на всіх рівнях за розвиток агропромислового комплексу. Зокрема:

- широко застосовувати державне замовлення на розробку науково-технічної продукції з визначенням кінцевого результату та передачею державному замовнику апробованих нових організаційно-економічних і технологічних рішень. З цієї метою доцільно розробити і прийняти закон України про ринок наукової продукції, за допомогою якого слід комерціалізувати наукову діяльність, ввести науку в ринкові відносини. Кожні розроблені й супроводжувані наукою бізнес-програма, бізнес-проект, бізнес-план повинні стати одним з основних джерел фінансування діяльності наукових установ, творчих колективів тощо;

- поглибити проведення фундаментальних, прикладних та освітніх досліджень щодо функціонування АПК України в умовах СОТ та світовому економічному просторі. На цих основах визначити основні напрямки захисту інтересів українських товаровиробників з метою забезпечення населення України необхідними продуктами харчування на підставі взаємовигідних торговельних відносин з країнами – членами СОТ та іншими країнами.

У зв'язку зі вступом України до СОТ та стратегічним курсом до вступу в ЄС, налагодити та розширити зв'язки вчених-економістів України із представниками економічної науки в АПК країн ЄС та інших, що мають певний науковий досвід у галузі розвитку сільського господарства та АПК.

4. Враховуючи, що організація соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах економічної самодостатності в перспективі є безальтернативною, найбільш придатним способом досягнення економічної самодостатності є кластерна організація виробництва і територій.

Отже, слід цілеспрямовано формувати територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації і концентрації галузей АПВ для найбільш повного використання природних і просторових переваг сільської території і на цій економічній базі розбудовувати соціально-економічні кластери для створення гідних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя українського села.

Перехід на кластерну організацію розвитку АПК та сільських територій має бути складовою аграрної політики як довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, інфраструктурних утворень для соціально-побутового та культурного обслуговування мешканців сільських територій, органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління, спрямування їх спільних коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового і соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів.

Вирішення цього завдання потребує перебудови існуючої системи державного і громадського управління АПВ та соціальною сферою села на засадах децентралізації та розвитку самоврядування.

5. Для формування належної інфраструктури аграрного ринку необхідно створити необхідні умови для спрямування основних потоків агропродукції через прозорі процедури аграрного ринку. З цією метою пропонується:

- стимулювати розвиток біржової торгівлі шляхом запровадження прогресивних фінансових інструментів (форвардних та ф'ючерсних угод, опціонів, складських свідоцтв), для чого доцільно прийняти нову редакцію Закону України «Про товарну біржу» та застосувати розрахунково-клірингове обслуговування;

- створити Єдину біржову систему і запровадити ліцензування біржової діяльності через державний спеціалізований регуляторний орган, який має здійснювати координацію, контроль та організаційне забезпечення системи біржової торгівлі;

- сформувати інфраструктуру гуртових (оптових) ринків і забезпечити їх ефективне функціонування, зокрема, шляхом прийняття Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції»;

- організувати кооперативні канали збуту агропродукції та удосконалити транспортну інфраструктуру;

- розвивати у сільській місцевості мережі заготівельних пунктів для покращання просування агропродукції на ринок і оптимізувати ціноутворення;

- здійснювати моніторинг та прогнозування ситуації на аграрному ринку з постійним інформуванням його учасників;

- забезпечити державну підтримку при залученні сільськогосподарських та переробних підприємств АПК до торгівельних операцій на світовому ринку, надання допомоги державою у просуванні продукції АПК на міжнародні ринки.

6. Забезпечити ефективне використання бюджетних коштів, що вимагає спрямування їх на реалізацію пріоритетних напрямів аграрної політики, до яких слід віднести:

- відтворення ресурсного потенціалу АПК до рівня, що забезпечує їх конкурентоспроможність; створення сучасної виробничої інфраструктури – меліоративних систем, підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, систем зв'язку, інтеграційних формувань за участю промислового, банківського капіталу, інституційних та індивідуальних інвесторів;

- інноваційний розвиток галузі – в першу чергу селекції в рослинництві і тваринництві, впровадження сучасних технологій, підготовка кваліфікованих кадрів для села, виробництво нових видів продукції та розширення їх асортименту, розвиток освіти й аграрної науки;

- вжиття заходів щодо попередження подальшої деградації сільських територій, вимирання сіл, створення мотиваційного середовища щодо прикладання праці на селі та, у першу чергу – молоді.

7. Розвиток фінансового та інноваційно-інвестиційного забезпечення аграрних товаровиробників здійснювати за рахунок розробки та впровадження іпотечної системи кредитування, системи надання гарантій та страхування інвестицій в АПК.

8. З метою забезпечення розширеного відтворення і рентабельного використання основних засобів, як передумови підвищення ефективності аграрного виробництва необхідно:

- провести інвентаризацію основних засобів в аграрному секторі як інструменту оцінки сучасного стану його фондозабезпечення та інформаційної бази розробки ефективної державної аграрної політики, в ході якої здійснити суцільну експертну оцінку всіх виробничих об'єктів товаровиробників з метою визначення кількісних, якісних і вартісних характеристик різних видів основних засобів на мікрорівні і на цій основі розробити Програму створення матеріально-технічної бази вітчизняного конкурентоспроможного аграрного виробництва як систему дієвих нормативно-правових актів та організаційно-економічних заходів щодо її відновлення й досягнення рівня сучасних світових стандартів і забезпечення вимог СОТ;

- удосконалити амортизаційну політику в сільському господарстві шляхом її реформування в напрямі інвестиційного спрямування, розмежування економічної та фінансової функцій амортизації, запровадження податкових норм прискореної амортизації основних засобів сільськогосподарського призначення; лібералізації амортизаційних відрахувань в науково обґрунтованих межах, стимулювання використання нарахованої амортизації за цільовим призначенням;

- створити умови для залучення вітчизняних та іноземних, приватних та державних інвестицій, у розвиток матеріально-технічної бази агропромислового виробництва, а також удосконалити систему лізингу в сільському господарстві, забезпечити підтримку державних лізингових компаній, розвиток лізингової діяльності інших фінансових установ, машинобудівних підприємств тощо;

- домогтися прийняття й неухильного виконання нормативно-правових і законодавчих актів щодо державної підтримки техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва, у тому числі на часткову компенсацію банківських кредитів.

9. Вирішення соціально-економічних проблем села пропонується шляхом:

- розроблення стратегічних (на 10-15 років) програм соціально-економічного розвитку сільських територій, якими можуть бути: державні комплексні програми соціально-економічного розвитку сільських територій; державні цільові програми соціального розвитку села (житла, освіти, охорони здоров'я, культури, побуту і т.д.), регіональні комплексні програми соціально-економічного розвитку сільських територій, адміністративно-територіальних одиниць тощо;

- проведення суцільної паспортизації сіл України з метою відстеження реалій трансформаційних процесів, демографічної, екологічної ситуації, а також зайнятості населення, фактичного стану сільськогосподарського виробництва та функціонування об'єктів соціальної сфери і на цій основі визначення пріоритетів розвитку сільських населених пунктів в межах кожної сільської ради;

- обґрунтування та впровадження соціальних стандартів та нормативів;

- підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення додаткових робочих місць в сільській місцевості, зростання заробітної плати, забезпечення нормальних побутових умов життя населення сільських територій;

- докорінної перебудови житлової політики, розвитку житлового будівництва переважно за рахунок громадян; забезпечення житлом найменш захищених верств населення, що фінансуватиметься з бюджету; стимулювання приватного будівництва на селі, активна підтримка молодіжного житлового будівництва.

**6. ДРУГИЙ ПЛЕНУМ ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ ЕКОНОМІСТІВ УКРАЇНИ ТА
ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ НА ТЕМУ:
«ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ВИХІД З КРИЗИ ТА ПЕРЕХІД
НА ШЛЯХ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ»
(22 квітня 2010 р., м. Київ)**

6.1. Пленарна доповідь «Про економічну політику в Україні на шляху до сталого розвитку» *(доповідач – Президент Спілки економістів України, академік АЕН України, професор В.В. Оскольський)*

Ми починаємо роботу II Пленуму Правління Спілки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему: «Економічна політика в Україні: вихід з кризи та перехід на шлях сталого інноваційного розвитку».

На Пленум запрошені члени Правління Спілки, Ревізійної комісії, видатні вчені та представники гілок влади, бізнесмени. Програма проведення Пленуму та регламент роботи у вас на руках.

В порядку підготовки до Пленуму та конференції Президією Співки за участю наукових секцій, вчених – членів Президії і членів Правління СЕУ та окремих керівників обласних об'єднань, підготовлено Доктрину та Стратегію економічної політики в Україні по виходу з кризи та переходу країни на шлях сталого розвитку та проект Закону про економічну політику в Україні, що впливає із Доктрини та Стратегії. Всі члени Пленуму і учасники конференції отримали ці матеріали і, сподіваюсь, вже ознайомилися з ними.

Тому запрошуємо вас до плідної співпраці по доопрацюванню проектів відповідних документів, які ви отримали, а також до обговорення цих проектів.

Співка економістів України, яка об'єднує в собі більше 30 тис. членів, а це в переважній більшості фахівці вищого ґатунку, не може в такий період стояти осторонь. Вона просто зобов'язана внести свої пропозиції, своє бачення економічної політики в Україні як на ближчу, так і на віддалену перспективу.

Ось чому Президія СЕУ і прийняла рішення не марнувати часу, а провести сьогодні в рамках II Пленуму Всеукраїнську науково-практичну конференцію і обговорити стратегію виходу з кризи і переходу на шлях сталого розвитку.

Не заглиблюючись надто в деталі, можна сказати, що за 18 років української незалежності, на жаль, ми не стали єдиною багатонаціональною сім'єю, політичною нацією, тобто сукупністю громадян держави, згуртованих спільною волею жити й рухатися у майбутнє разом, гордих за свою країну.

Нинішня світова фінансово-економічна криза суттєво загострила проблеми та протиріччя в соціально-економічному розвитку України. Катастрофічне падіння обсягів виробництва, зниження ділової активності суб'єктів господарювання, масштабне безробіття, «параліч» платіжно-розрахункової системи і криза банківської ліквідності, скорочення імпорту й експорту, зменшення доходів бюджету та валютних надходжень при значному нагромадженні зовнішньої та внутрішньої заборгованості, істотне зниження реальних доходів і рівня

життя населення не лише вказали на нераціональність структури та рівня розвитку окремих елементів і підсистем економіки, але й яскраво відобразили недоліки і прорахунки в господарському механізмові країни. На думку фахівців (включаючи зарубіжних) нинішня криза продемонструвала кризу ідеології «ринкового фундаменталізму» та ліберальної ідеї саморегулювання ринку, викликала необхідність докорінного переосмислення механізмів і моделей державного впливу на економічні і соціальні процеси.

Але навіть у цій ситуації, як вважають вітчизняні вчені, Україна має потенційні можливості вийти з кризи навіть більш сильною, більш конкурентоспроможною, за умови *рішучого і системного переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку*, побудови нової економіки знань та вдосконалення регулятивної функції держави з урахуванням глобальних інтеграційних факторів.

Доктрина та Стратегія економічної політики в Україні по виходу з кризи та переходу країни на шлях стабільного розвитку визначають цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку України, правові основи, принципи, завдання та організаційні заходи переходу країни до сталого розвитку і є базовими для розробки Національного прогнозу сталого розвитку на найближчу і віддалену перспективу.

Обсяги і масштаб проблем, що стоять перед Україною, *вимагають від держави і суспільства розробки і затвердження єдиної комплексної довгострокової програми реформ, яка б не обмежувалася рамками циклів передвиборних кампаній, а забезпечувала б спадкоємність при змінах складу уряду.*

Нині ситуація ускладнюється тим, що, перш за все, необхідно вже у цьому році перебороти кризові явища і вийти на шлях зростання виробництва. Вихід з цієї ситуації можливий лише на основі створення нової економічної моделі розвитку країни. Реанімувати економіку, яка зорієнтована на сировинні ринки і старі традиційні технології, неефективно і в цьому немає ніякого сенсу. Це шлях в нікуди. Для створення ж

нової економічної моделі розвитку потрібні великі зусилля держави і досить тривалий час.

Хочу підкреслити, що сучасна фінансово-економічна криза особливо гостро поставила проблему **ролі держави в ринковій економіці**. Відомо, що матеріально-технічною основою виходу з усіх видів криз і проходження циклів є науково-технічне вдосконалення виробництва, перехід його на новий щабель прогресу. Саме в цьому полягають вирішальні фактори і подолання кризи, і виходу на передові позиції соціально-економічного розвитку.

В Україні ж за всі роки незалежності, на фоні не затихаючої політичної боротьби за владу, держава здійснювала активну фінансову політику і перерозподіл коштів в інтересах соціального забезпечення. І це замість того, щоб проводити активну утворювальну політику, спрямовану на зміну структури економіки шляхом пріоритетного розвитку передових високотехнологічних виробництв на основі досягнень науки, техніки і технології, переведення економіки на інноваційний шлях розвитку.

Між тим, як показує світовий досвід, *тільки держава може розробляти та організовувати здійснення довгострокової стратегії економічного і соціального розвитку*. Саме держава якнайповніше виражає загальнонаціональні інтереси, визначає формат реалізації приватних інтересів, несе відповідальність за вектор економічного і соціального розвитку. Держава має бути дійовим засобом як перебудови продуктивних сил, науково-технічного вдосконалення виробництва, так і серйозних змін у фінансово-економічній сфері.

Роль держави в соціально-економічному розвитку зрозуміли вже і розвинуті країни Заходу. Саміт «Групи 20» не лише піддав гострій критиці недооцінку, приниження економічної ролі держави, а й вказав на необхідність зростання її ролі в регулюванні ринкової економіки. «Загальнонаціональні інтереси, – говориться у прийнятій самітом декларації, – задають формат для реалізації приватних інтересів... чим більше ринків, тим більше потрібно держави, тим більше лягає

відповідальності на державні інститути за вектор економічного і соціального розвитку» . Це положення має принципове значення.

Негативні тенденції, які були постійним фактором розвитку України після руйнування СРСР і які поглиблюються під впливом світової фінансово-економічної кризи, свідчать про те, що *Україна за часи незалежності переживає процес швидкої периферизації*, тобто перетворення на периферію світової капіталістичної системи.

Неоліберальні реформи, які включали приватизацію, лібералізацію фінансів і торгівлі, дерегуляцію економіки, мали на меті відкрити транснаціональному капіталу нові, до того закриті для нього сфери діяльності, та вбудувати так звані країни з перехідною економікою в світову капіталістичну систему на позиції експлуатованої периферії. Ось для цього і була відсторонена українська держава, за порадами заокеанських «друзів», від управління економікою. Результат тепер бачать вже, думаю, всі.

Світовий досвід доводить: *чи має держава власність, чи не має її, вона здійснює економічне регулювання*. Ототожнення двох різних функцій – володіння і регулювання – стало основою позбавлення української держави регулюючої функції в умовах, коли ринок формувався і ринковий механізм взагалі не діяв, що спричинило в країні хаос, глибоку кризу, яка призвела до руйнування економіки і перетворення України в економічно відсталу країну. І це в той час, коли Китай, наприклад, відкинув західні «теорії» про неминучість втрат під час ринкового реформування і реалізував принцип, за яким **реформи здійснюються в інтересах добробуту народу, а якщо вони цього не забезпечують, такі реформи не потрібні**. Завдяки цьому Китай, починаючи з 1978 р., кожні 10 років подвоює виробництво ВВП на душу населення. А Україна і нині не досягла обсягів ВВП 1990 року.

Серйозною загрозою для України є **тіньова економіка**, окрім різновидності якої (наркобізнес, корупція, фінансування

тероризму справедливо відносяться до числа глобальних проблем сучасного світу.

Слід визнати, що сформований і зростаючий тіньовий сектор в Україні створює реальну загрозу демократичному розвитку держави, негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та гуманітарну сфери, громадянську свідомість, відносини з іншими країнами.

Оскільки тіньова економіка в Україні за розрахунками наближається до офіційної, ця проблема має стати однією з основних під час підготовки плану дій по виходу економіки України з кризового стану.

З метою забезпечення стабільного, керованого і передбачуваного розвитку економіки України та її регіонів, насамперед, необхідно кардинально **змінити** роль держави в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктурного регулювання економіки і економічного зростання з активним впливом на поживлення інвестиційної діяльності, формування інноваційних форм конкурентоспроможного господарювання.

Пропонується невідкладно **перейти до державного стратегічного планування (прогнозування) розвитку країни** на основі загальнодержавної Програми стратегічного соціально-економічного розвитку України та її регіонів на довгостроковий період (20-30 років), яка має бути затверджена Верховною Радою України згідно з її конституційними повноваженнями.

В основу такої Програми необхідно покласти новітню ідеологію Економіки Знань та інноваційного ділового мислення, що забезпечить потужний потенціал реальних трансформацій всіх сфер суспільного життя країни та її регіонів, зорієнтованих на подолання кризових явищ і динамічне зростання економіки в умовах об'єктивних процесів інтеграції господарської системи країни у світовий економічний простір та очікуваного значного **посилення** конкурентної боротьби на міжнародних ринках у зв'язку із наступним циклом стабілізації та зростання економічної кон'юнктури у глобальному вимірі. Ця Програма

має стати **методологічною базою** для розробки *середньострокових п'ятирічних планів-прогнозів соціально-економічного розвитку України, окремих її регіонів, цільових державних галузевих та регіональних програм.* У свою чергу на основі таких п'яти-річних прогнозів соціально-економічного розвитку України повинен формуватися трьохрічний (перспективний) та щорічний (поточний) бюджет країни та регіонів.

При цьому, нагальним питанням є *визначення пріоритетних напрямів* розвитку економіки. Очевидно, що це мають бути галузі з високою рентабельністю. На думку вчених, ймовірними пріоритетними напрямками, крім уже наявних металургії, хімії, літакобудування, суднобудування, могли б стати науково-прикладні розробки в космічних технологіях, комп'ютерному програмуванні та інтернет-технологіях, виробництво екологічно чистої харчової продукції і легка промисловість, ефективне використання рекреаційних зон тощо.

Щодо фондового ринку в Україні. Фондовий ринок є однією з невід'ємних складових сучасної розвинутої економічної системи. Ефективно функціонуючий фондовий ринок виконує важливу макроекономічну функцію, сприяючи перерозподілу інвестиційних ресурсів, забезпечуючи їх концентрацію в найбільш доходних та перспективних галузях, що, в свою чергу, дає можливість зростанню та інноваційному розвитку економіки держави.

На жаль, в Україні фондовий ринок не став ефективним механізмом перерозподілу фінансових ресурсів на користь реального сектора економіки. Сучасному стану вітчизняного фондового ринку притаманні: вузький спектр інвестиційно-привабливих фінансових інструментів, обмежена ліквідність, низька технологічність інфраструктурних елементів ринку. Частка організованого сегменту фондового ринку, протягом останніх років не перевищує 5% загального обсягу ринку. Решту в торговельному обігу ринку, тобто 95%, займає його

неорганізований сегмент, який є непрозорим і частково обслуговуючим тіньову сферу економіки.

Однією з причин такого стану українського фондового ринку є відсутність послідовних стратегічних підходів до побудови його моделі та пріоритетів розвитку. На початковому етапі становлення фондового ринку України він розбудувався на концептуальних засадах централізації, що відображала навіть назва базового Закону України «Про цінні папери і фондову біржу». Схвалена Верховною Радою України у вересні 1995 р. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку в Україні поклала початок переходу до формування децентралізованої моделі вітчизняного фондового ринку. Але її реалізація так і не досягла головної мети Концепції – становлення цілісного, високоліквідного, ефективного, справедливого й зрозумілого всім ринку цінних паперів в Україні. Натомість, ринок отримав фрагментарну та інституційно розпорошену інфраструктуру. Ця Концепція чинна й сьогодні і є морально застарілою; більшість її положень не відповідають сучасному стану розвитку фондового ринку.

Причини такого становища – недостатня регулююча роль держави, яка мала б не лише виробити загальні правила з урахуванням досвіду Європи, але й проявити вимогливість до суб'єктів фондового ринку, створити єдиний державний реєстр корпоративних прав, перекрити торгівлю на неорганізованому ринку. За цих умов кожний суб'єкт ринку діяв би у межах правил і, дбаючи про власні інтереси, змушений був би турбуватись також про суспільний інтерес.

Щодо соціальної складової переходу до сталого розвитку відомо, що подолання будь-яких соціальних проблем неможливе без забезпечення стабільного розвитку економіки, позбавлення ж його соціального контексту робить цей розвиток беззмістовним. Тому перехід України до сталого розвитку вимагає зміни політики в соціальній сфері, основними напрямками якої мають бути: збереження здоров'я людини, сприяння покращенню демографічної ситуації; забезпечення соціальних гарантій людям, які потребують захищеності;

досягнення нормативів якості життя, орієнтирів сучасного рівня раціонального споживання для всіх верств населення; гуманізація суспільних відносин за рахунок реформування систем управління, освіти, науки, духовної культури та охорони здоров'я.

Все це має бути відображеним у стратегії дій як на найближчу, так і на подальшу перспективу. Крім цього, стратегія дій повинна базуватися на системі моніторингу сталості розвитку з урахуванням усіх соціальних складових і рівнів при прийнятті управлінських рішень.

Щодо духовно-моральної складової інноваційного розвитку. На нашу думку вона є найголовнішою умовою успіху в побудові нового суспільства.

Ми глибоко переконані, що структурну перебудову економіки і модернізацію всього суспільства починати треба саме з духовно-моральної складової.

Нині українське суспільство глибоко розколото на десятки напрямів і позицій економічного, соціального, регіонального конфесійного та ідеологічного характеру. Воно судорожно шукає шляхи виходу з економічного хаосу, соціальної напруги, політичного та ідеологічного протистояння різних громадських сил. Без повернення духовності ніяка влада не зможе модернізувати економіку. Варто нагадати слова Спасителя по Євангелію від Матвія: *«Всякое царство, разделившееся само в себе, опустеет, и всякий город или дом, разделившийся сам в себе, не устоит»*.

Сучасні фінансово-економічні, а по суті – політико-економічні кризи є закономірними. Вони являють собою відплату за аморальне прагнення забезпечувати власний добробут шляхом насильства і обману, паразитувати на природі, не повертаючи їй борги, за порушення права кожної людини на працю і на одержання достойної зарплати і пенсії, зрештою, за невоситиму жадібність та безглузде здирництво.

Вітчизняні вчені переконані, що здійснити глибокі економічні реформи та побудувати конкурентоспроможну державу неможливо, не подолавши корумпованість,

некомпетентність, безглузде протистояння, кумівство, маніпулювання свідомістю людей на користь політичних чи кланових пріоритетів замість економічної доцільності. Не можна розірвати і протиставляти економіку і духовно-моральну сферу життя суспільства і людини. *Економічні досягнення неможливі в аморальному, бездуховному суспільстві.* Економічно та ефективно все те, що людяно, морально і духовно, а по великому історичному рахунку – БОГОЛЮДЯНО.

Світова фінансово-економічна криза ще раз підтвердила, наскільки нестабільна і вразлива економіка, побудована на спекулятивному капіталі. В нинішній ситуації державі і суспільству необхідно зробити все можливе для відродження трудової етики, глибокої поваги до людської праці і до людини праці взагалі. Це найважливіша умова переходу до інноваційного сценарію розвитку. Адже стійкого економічного зростання можна досягти лише за рахунок ефективності реального сектора економіки, зв'язку фінансових інструментів з результатами людської праці взагалі. Це найважливіша умова переходу до інноваційного сценарію розвитку. Адже стійкого економічного зростання можна досягти лише за рахунок ефективності реального сектора економіки, побудованого на ненасильницьких результатах людської праці.

Тому не випадково зараз стає особливо актуальною **ноосферна соціально-економічна теорія**, започаткована ще В.І. Вернадським, яка утверджує принципи духовно-морального і ненасильницького прогресу суспільного виробництва, що дозволить створити *антикризові механізми господарювання*, придатні для будь-якої країни світу. Головними критеріями ефективності будь-якої економіки світу мають бути не прибуток і навіть не зростання ВВП (хоч це важливо), а здоров'я народу, поліпшення його трудової життєдіяльності, збереження та відтворення природи. Ноосферна філософія господарювання вже реалізується на практиці багатьма навчальними закладами та дослідницькими установами Республіки Білорусь, Росії, України, Польщі, Німеччини.

Ноосферне антикризове управління економікою, як стверджують вчені-економісти П. Нікитенко, В. Геєць, А. Осіпов та ін., передбачає забезпечення сталого інноваційного, соціально орієнтованого розвитку країни на базі впровадження фондоощадного інструментарію господарювання. Цей інструментарій являє собою комплекс політико-правових та організаційно-управлінських засобів, призначений для влади, науки та церкви в цілях збереження народу, довкілля, поліпшення якості життя людей. Успіх ноосферного управління залежить від критичної маси інтелекту, нагромадженної в народі, і насамперед – у головах представників державної влади, управлінців, керівників систем науки і освіти, церковних діячів.

Для більшої антикризової стійкості, забезпечення динаміки зростання, *необхідно розпочати формування нового, а саме – ноосферного світогляду й економічного мислення*, перш за все, у представників чотирьох найважливіших інститутів суспільства – влади, науки, освіти, релігії. Поряд з тим, не менш важливо переглянути предмет економічної науки й освіти, який вже не може обмежуватися дослідженням проблем відтворення лише товарів, робіт та послуг. Наука покликана вивчати життєдіяльність людини на Землі в усій повноті її проявів і в усі періоди біологічного циклу індивіда. Звідси випливає, що економічна наука зобов'язана включати у свій предмет і знання всіх інших наук та сфер діяльності, тобто виступати синергетичною наукою, яка формує у людей інноваційний, ноосферний світогляд, здатність мислити глобально, але діяти локально – в інтересах своєї країни і свого народу.

При ноосферному мисленні та діях потрібно визначити і новий критерій ефективності економіки. Замість показника прибутку і розрахованих на його базі величин рентабельності, окупності тощо, новим критерієм має стати показник доходу – новоствореної вартості, з науковим, розумним розподілом за єдиними державними нормативами і принципами для всіх учасників виробництва. *Тобто економіка має стати людиною – і природовимірною системою ринкового суспільного відтворення.*

Антикризова господарська модель життєдіяльності має бути віддзеркаленою у законотворчості. Для того, щоб ця теза стала предметнішою, важливо подолати абсолютизацію речової залежності людей і фетишизацію прибутку, грошей, матеріального предметно-речового виду виробництва та нагромадження, коли люди, схиляючись перед багатством, не є справді вільними суб'єктами і творцями суспільних відносин, коли людина служить тільки матеріальному виробництву, пристосовуючи до нього самого себе і природу. На жаль, сьогодні панує не особистість як така, а культ сили, грошей, зиску, посади, величини капіталу, порядкує прагнення до соціального паразитизму, заволодіння власністю і грошима шляхом рейдерства, боротьби за владу.

Необхідно творчо усвідомити себе і своє місце у світі. Тільки в такому разі можливе формування адекватної національної ідентичності українського народу, усвідомлення ним себе як інтегровану спільність вільних індивідуальностей в громадсько-політичному, соціально-економічному, культурно-історичному і духовно-моральному розуміннях. Тоді ми станемо поважати себе, нас будуть поважати, а наш народ і наша країна займуть гідне місце у світовому суспільстві.

Президія Співки економістів України переконана, що тема для обговорення обрана вдало і своєчасно. Обговорення цих матеріалів дозволить доповнити та вдосконалити їх вашими думками та пропозиціями і вже найближчим часом направити їх Президенту України, Парламенту та Уряду для врахування при підготовці прогностно-планових документів по реформуванню економіки і нашого суспільства.

Завершуючи свою доповідь, хочу наголосити, що нове століття, нове тисячоліття має стати Епоєю Розуму та розвитку могутності людства на основі вселенських законів Вічності. Людство повинно зрозуміти, що прогрес технічного розвитку має свої межі, але ніяких меж розвитку, удосконалення особистості людини, її здібностей не було і немає.

Адже головне в людині – це дух, її духовний стан. Найбільш динамічними гранями духовного бачення являються

Віра, Любов, Надія і буде дарована Мудрість, які є основою побудови Піраміди справедливого громадського суспільства за Вселенськими Законами.

Роздуми про день прийдешній стають нагальною потребою суспільства. Вони мають сприяти встановленню інтелектуального й морального клімату, необхідного для зміни того русла нашої ріки життя, яке нас може підвести до катастрофи, якщо ми не навчимося по-новому мислити, якщо не відбудеться загальнопланетарна Перебудова. А я вірю, що вона відбудеться. Світлі сили, а наша Спілка серед них, обов'язково переможуть. СПАСИБІ.

6.2. Доктрина економічної політики в Україні (схвалена другим Пленумом Правління Спілки економістів України 22 квітня 2010 р.)

Доктрина економічної політики в Україні (далі – Доктрина) визначає сукупність керівних принципів, політичних, господарських, правових, соціальних, етичних поглядів на економічну політику, стратегію і практику розбудови економіки України з метою забезпечення гідних людини якості життя та умов духовного вдосконалення, відчуття у громадян досягнення суспільного блага на основі зростання економічної могутності і безпеки держави, її високого авторитету у світі.

Необхідність Доктрини обумовлена тим, що за роки незалежності України у державі в цілому та в центральних органах державної влади так і не склалося цілісне, всебічно обґрунтоване і стратегічно виважене бачення економічної політики, спрямованої на ефективні ринкові трансформації господарства країни. Крім того, Доктрина проголошує принципово нові завдання і ідеологію законотворчості у сфері економіки, що враховують кризовий стан всіх сфер суспільного життя країни, існуючих етико-моральних цінностей та духовності.

Що маємо. Безвідповідальна відмова від державного стратегічного регулювання ключових сфер господарських

відносин, потурання міжнародним організаціям і іноземним консультантам в сповідуванні виключно монетарних регуляторів господарського обороту, безсистемна і вкрай мінлива законотворчість та масоване нехтування нормами законів під гаслом «сучасної неоліберальної» політики, особливо у сфері реформування власності, призвели до руйнації економічного потенціалу країни, а головне – до повної втрати розуміння пріоритету етико-світоглядних, моральних і культурних мотивів поведінки, споконвічно притаманних українській громаді, у створенні сучасної, конкурентоздатної, збалансованої, високоефективної економіки, спрямованої на досягнення найвищих стандартів життя і духовного розвитку громадян України.

Чого прагнемо. Доктрина має морально-етичне, громадянське спрямування, виходячи з якого створення матеріального багатства країни, окремих осіб чи угруповань не повинно бути самоціллю, економіка має підпорядковуватися завданням духовного збагачення людини, створенню загального суспільного блага і достатку, за яких особистісний розвиток і добробут кожного став би нормою життя. Держава має зайняти належне їй місце Дбайливого і Мудрого господаря, що переслідує виключно мету суспільного блага для всіх, звряючи свої зусилля з вічними людськими цінностями добра і справедливості.

Настав час, коли активною силою у класичній діаді «базис-надбудова» має стати саме надбудова в частині виваженої державної політики та суспільної етики, вільних від меркантильних потягів до вигоди будь-якою ціною, коли прийняття рішень публічними чи приватними особами виходитиме саме з моральності цих рішень і праведності їх наслідків, відповідності законам розвитку ноосфери, духовно здорового суспільства. Лише за цих умов багатство країни і добробут її громадян будуть благом, примножуватимуться і міцно стоятимуть, згідно з біблійною притчею Ісуса Христа, на камені, а не на піску.

Це означає, що Україна має перейти до нового базового принципу формування і здійснення правовідносин у сфері господарювання, у тому числі й в частині державного регулювання економіки, змістом якого стане відповідальність держави у здійсненні нею конституційних повноважень і обов'язків, духовність і етика, моральність, соціальна злагода, громадянська свідомість, відповідальна світоглядно-добročинна мотивація економічної поведінки всіх суб'єктів цивільно-правових та адміністративно-владних відносин.

Витоки і завдання. Доктрина ґрунтується на Конституції України, принципах публічного і приватного права та є основою законодавства у сфері регулювання і мотивації економічної поведінки всіх суб'єктів суспільних відносин, у тому числі пов'язаних з виконанням міжнародних договорів України.

Економічна політика, як одна із головних сфер державної політики, покликана забезпечувати і всебічно втілювати в реальність конституційні права, свободи та обов'язки особи і громадянина. При цьому така політика має будуватися на співпраці з усіма інститутами громадянського суспільства та координувати діяльність економічних агентів в масштабах країни, досягаючи належного рівня гармонізації соціально-економічних відносин та суспільного блага.

Завданням економічної політики має бути створення таких інститутів (правових, організаційних, етико-світоглядних, громадських) та механізмів їх взаємодії, які б найбільш виважено, послідовно і гарантовано сприяли досягненню соціально-економічної добročинної мети такої політики.

Економічна політика має формуватися на єдиних і стабільних засадах, які визначаються Верховною Радою України відповідно до її конституційних повноважень. Такі засади доцільно визначити Законом «Про економічну політику в Україні». Після розробки і прийняття цього Закону формування економічної політики та її здійснення відбуватиметься шляхом прийняття органами державної влади відповідних актів законодавства в їх системному взаємозв'язку і

узгодженості з цим Законом. Проекти таких актів, що передбачатимуть регулювання відносин у сфері економічної діяльності на підставах і принципах інших, ніж ті, що будуть встановлені цим Законом, не повинні розглядатися і прийматися без попереднього внесення відповідних змін до Закону.

Держава, в межах Конституції України та виключно на підставі законів, має забезпечувати реалізацію такої політики силою примусу, встановлюючи публічний порядок відповідальності за дотримання приписів законів, а також всіяко сприяти ініціативі інститутів громадянського суспільства до запровадження соціально значимих звичаїв та морально-етичних норм у сфері підприємництва, суспільного схвалення проявів меценатства, доброчинності, благодійності, інших заходів практичного втілення сучасної ідеї соціальної відповідальності бізнесу.

Принципи здійснення. Виходячи з викладеного, згаданий Закон має визначати сталі, стратегічно орієнтовані єдині державні принципи, підходи, стандарти до розробки, формування та здійснення економічної політики, до підготовки проектів актів законодавства у сфері господарювання, бюджету, податкових відносин, конкуренції та перебудови і зміцнення економічного потенціалу країни.

Формування і здійснення економічної політики, що відображатиметься у відповідних актах законодавства, має виходити із таких конституційних принципів:

- відповідальність держави перед людиною за свою діяльність;
- неухильний пріоритет суспільних інтересів та безпеки держави;
- найвищі соціальні цінності держави – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, добробут, недоторканність і безпека;
- верховенство права;
- рівність усіх суб'єктів права власності та учасників господарських відносин перед законом;

- зобов'язальний зміст права власності та його регулювання з метою гарантованого недопущення використання власності на шкоду особі і суспільству;

- непорушність права власності українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси;

- співмірність фіскальних та протекціоністських регуляторів;

- економічна багатоманітність суспільного життя;

- гарантія ресурсної забезпеченості та ефективності заходів політики;

- соціальна відповідальність суб'єктів публічної влади і бізнесу;

- невідворотність настання відповідальності за зловживання з майном і правами на нього, використання власності на шкоду особі і суспільству.

Напрями та їх змістовні положення. Доктриною пропонуються наступні основні напрями економічної політики, що визначатимуться вищезгаданим законопроектом «Про економічну політику в Україні».

1. Створення механізму регулювання економіки

Економічну політику в Україні доцільно формувати на основі системи цільових програм, планів-прогнозів і документів індикативного регулювання економіки. Основною серед цих документів має бути довгострокова Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України на 15–20 років, що затверджуватиметься Верховною Радою України.

Виключно виходячи з цієї Програми і на її підставі Уряд формуватиме згідно з законом державні цільові програми розвитку окремих сфер, галузей економіки чи регіонів з горизонтом планування до 10 років.

На підставі таких програм і у зв'язку з ними Уряд, профільні центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування могли б формувати плани-прогнози на середньострокову перспективу (від 3 до 5 років) з розбивкою

на річні індикативні плани регулювання секторів матеріального виробництва, виробничої інфраструктури, розвитку регіонів і об'єктів соціальної сфери.

У взаємозв'язку з такою системою прогнозно-регулятивних актів має відбуватися складання та забезпечення виконання перспективного (3 роки) і у його складі щорічного Державного бюджету України.

Поряд із проголошеною необхідністю запровадження зазначеної системи програм і планів, новацією Доктрини є те, що в їх основі має бути Національна стратегія сталого розвитку, яка для України має істотне значення у принципово важливому контексті інтеграції екологічної складової у політику секторального розвитку. Розробка стратегії сталого розвитку повинна стати ключовим завданням економічної політики, узгодженим з рішенням Всесвітніх самітів із сталого розвитку, що відбулися у Ріо-де-Жанейро 1992 р. та у Йоханесбурзі 2002 року.

Положення стратегії сталого розвитку спрямовуватимуться на зміну поведінки всіх учасників суспільних відносин і мають бути враховані при формуванні бюджетних документів та пронизувати всі фінансові трансакції в державі, насамперед, з бюджетними коштами під час здійснення процедур державних закупівель та реалізації проектів регіонального розвитку.

Нове бачення суті організаційних основ економічної політики полягає в тому, що система планово-індикативних документів не є самоціллю, а лише засобом формування і реалізації економічної політики, забезпечення її наступності та гарантій соціальної спрямованості. Тому ці документи мають розроблятися, прийматися, застосовуватися з одночасним моніторингом і контролем індикативних показників наслідків їх реалізації для наступного перегляду і циклічного відтворення вказаних етапів у інтерактивному режимі, з лагом не менш як один календарний рік.

Невід'ємним елементом державної економічної політики мають стати заходи з реформування фінансової інфраструктури держави та органів реєстрації прав власності – банківської

системи, мережі бірж, депозитаріїв, державних реєстрів, кадастрів тощо. Ідеологією такого реформування має стати виключно прозорий централізований підхід до встановлення єдиних правил, умов та стандартів діяльності і державно-громадського контролю у вказаних сферах, що силою закону зупинило б поширені зловживання, протиправні інсайдерські маніпуляції, рейдерство, корупцію. Ідея жорсткого регулювання фінансових ринків набуває дедалі більшої популярності у світі. Показово, що такий ліберал як Джордж Сорос нещодавно висловився на користь цієї ідеї, навіть якщо вона буде йти врозріз з його особистими інтересами.

Ключовими регуляторними заходами державної економічної політики у сфері підприємництва повинні стати рішучі дії, спрямовані на подолання тотальної монополізації більшості секторів економіки, насамперед ринків товарів і послуг, спрощення регламентів започаткування і ведення бізнесу, забезпечення гарантій чесної та вільної конкуренції.

Враховуючи кризовий стан, насамперед, матеріального виробництва і фінансової системи країни та нинішню духовно-етичну і правову основу господарського мислення, очікуваного результату реформ можна досягти, застосовуючи ідеї кейнсіанської моделі макроекономічного регулювання у правовому зв'язку із звичаєвою і етичною основою мотивації економічної поведінки на мікрорівні. Для України ця модель відображатиме стратегічно вивіреним системним підходом до модернізації економіки, що супроводжуватиметься посиленням економічної влади і відповідальності держави у стимулюванні внутрішнього попиту, розвитком інститутів громадянського суспільства, досягненням політичної злагоди та верховенства права, громадським контролем за формуванням економічної політики і суспільним сприянням здійсненню її заходів.

2. Формування ідеології інновацій і суспільства знань

Зважаючи на очевидну необхідність структурної перебудови економіки країни, насамперед, з метою подолання

кризових явищ, економічна політика має спрямовуватися на становлення інноваційного підходу до вирішення будь-яких проблем у всіх сферах ділової активності.

Такий підхід має орієнтуватися на створення у найкоротший строк в Україні нового ділового звичаєвого менталітету, інноваційно орієнтованих мислення, мотивації та ділової активності як основи нової моделі сучасної конкурентоздатної інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу.

Ця нова для нашого суспільства модель світогляду, мислення і поведінки у сфері господарювання бачиться серцевиною нової національної інноваційної системи, у складі якої – мережа державних, бізнес-інноваційних та громадських інституцій, система ділових звичаїв, правових і морально етичних норм, потужний освітній та науково-технічний потенціал провідних вузів і науково-дослідних установ.

Підтримка і фінансове забезпечення піонерних наукових досліджень, насамперед прикладного спрямування, повинні мати тенденцію до зростання частки участі у цьому процесі корпоративного фінансування, коштів крупних монополій та бізнес-структур. При цьому, засобами економічної політики такі дослідження мають визначатися як пріоритетні, і такі, що мають належати до сфер національної економіки, які користуються підтримкою і відповідними гарантіями з боку держави. Це дозволить переорієнтувати частину коштів держави, що виділяються на науку, на підтримку фундаментальних досліджень як основи майбутнього інноваційного потенціалу країни.

Принципово важливим аспектом економічної політики у сфері інновацій є вдосконалення системи захисту, реєстрації і регулювання комерційного використання прав інтелектуальної власності. Об'єкти права інтелектуальної власності, комерціалізовані і належно захищені, мають стати істотною складовою економічної могутності країни, вагомим фактором її конкурентоздатності на світових ринках технологій та інновацій.

Інновації мають бути не лише в технології, способі виробництва, обробки інформації тощо, але й в креативному підході до пошуку шляхів вирішення проблем, в мисленні, орієнтованому на успіх і ефективно досягнення мети, в способі організації, мотивації і консолідації учасників тих чи інших проектів на кінцевий результат, на допустимі засоби дій, етичні критерії вибору та поведінки в тих чи інших обставинах ділової активності.

Особливе значення інноваційний спосіб мислення і ділової активності матиме саме для поліпшення психологічних, морально-етичних основ мотивації особи, оскільки інноваційні процеси вимагають від кожного нового світогляду, нового ставлення до господарських відносин і розуміння власного місця в них, нового рівня відповідальності, тобто зміни у більшості своїй негативних споживацьких стереотипів, що сформувалися за роки незалежності України.

3. Ресурсне забезпечення економічної політики

Економічна політика має формуватися виключно на адекватній ресурсній базі. Рішення щодо тих чи інших економічних проблем, прийняття актів органами влади, що потребують для своєї реалізації певних ресурсів, мають здійснюватися суворо з попереднім встановленням джерел таких ресурсів і порядку їх наповнення.

Використання ресурсної бази відповідних заходів економічної політики повинно здійснюватися під контролем, причому такий контроль має бути багатостороннім публічно-приватним, з дотриманням принципу відкритості, прозорості і соціальної доброчинності.

Основою ресурсної економічної політики є і залишається державний бюджет. Формування бюджету має відбуватися в ієрархічній системі бюджетного процесу – від місцевих бюджетів до бюджету держави, виходячи із затвердженого нормативу бюджетної забезпеченості в регіональному і загальнодержавному вимірі.

Заходи щодо джерел наповнення бюджету, що визначатимуться новим кодифікованим актом у сфері оподаткування, та використання бюджетних коштів, засади фінансування державних закупівель мають стати невід'ємними складовими державної економічної політики, що визначатимуть її реальність та результативність.

Істотною базою ресурсного забезпечення є внутрішні та зовнішні запозичення, а також прямі та портфельні інвестиції у проекти, що відповідають засадам економічної політики. Залучення таких джерел ресурсів повинно мати виключно цільові підстави, забезпечуватися відповідними засобами управління ризиками та гарантіями належного використання інвестицій, порушення цього правила повинно мати наслідком недійсність відповідних угод.

Забезпечення заходів регіональної політики має ґрунтуватися на системі бюджетних трансфертів і власних коштів територіальних громад, із запровадженням механізму пролонгованих державних закупівель без зміни виконавця по тих місцевих, соціально значимих проектах, що належно виконуються і вимагають фінансування понад обсяги бюджетних призначень одного бюджетного періоду.

4. Соціально орієнтована регіональна економічна політика

Економічна політика в державі має безумовно враховувати територіально узгоджену ієрархію інтересів та завдань збалансованого прискореного розвитку регіонів, що матеріалізуються в програмах і проектах регіонального розвитку.

Якщо загальнодержавна політика, вирішуючи, зокрема, завдання суспільного характеру, в системі виконавчої влади лише опосередковано, через конкретні програми, виходитиме на досягнення соціального ефекту, то регіональна політика як з боку центральних органів влади, так і органів місцевого самоврядування беззастережно має бути зорієнтована виключно на соціальний результат, незалежно від галузі чи

сфери її здійснення. Такий результат може виражатися і в конкретних показниках підвищення рівня матеріального добробуту населення регіону, і в якісних характеристиках духовно-етичного змісту життєвого простору регіону, і в показниках якості життя, насамперед в частині високих стандартів безпеки особи, охорони здоров'я та довкілля.

Така установка має стати альфою і омегою доцільності заходів регіональної політики, кожна копійка коштів бюджету чи змішаного фінансування повинна працювати на соціальний ефект. Дбайливе, відповідальне, етико-моральне ставлення керівництва регіонів до вирішення всіх проблем територіальної громади стане реальністю за умови цілеспрямованих зусиль (консенсусу) всіх інститутів (державних, приватних, громадських, общинних, колективних) на відповідній території, втілених в сучасні організаційно-правові форми ділової активності – кластери, моделі проектного фінансування, технологічні парки та інноваційні центри, договірні утворення на кшталт публічно-приватного партнерства тощо. В Україні є приклади і досвід роботи таких утворень, вагомі організаційні напрацювання.

5. Організаційно-правові форми здійснення економічної політики

За умови створення єдиної системи вищезгаданих прогнозно-планових інструментів регулювання економіки пропонується перейти до практики формування на їх основі відповідних компактних цільових проектів розвитку окремих елементів економічної і соціальної сфер.

Основним організаційно-управлінським методом має стати метод проектного фінансування, що включатиме всі стадії життя проекту – від «народження» ідеї до досягнення мети проекту у виді отримання соціального результату (ефекту) чи повної окупності інвестованих ресурсів.

Доцільно максимально обмежити суто галузевий підхід у економічній політиці і проектному фінансуванні. Альтернативним йому пропонується системно-регіональний

підхід, що поєднуватиме розвиток окремих об'єктів матеріального виробництва з розвитком економічного і соціально-духовного потенціалу відповідного регіону, не обов'язково в межах чинного адміністративно-територіального поділу.

Реалізація такого підходу можлива і доцільна із застосуванням інноваційних кластерних систем, що нині є ефективним інструментом реалізації економічної політики у розвинених країнах ринкової економіки.

Організаційно-правові інструменти реалізації проектів можуть ефективно застосовуватися при належному поєднанні з відповідними правовими інститутами регуляторної політики, що встановлюють необхідні умови господарювання, конкуренції, оподаткування, засоби дозвоільно-контрольного та функціонально-індикативного характеру (ліцензійні умови, правила поведінки економічних агентів, підстави відповідальності тощо).

6. Етико-моральні та психологічні засади економічної політики

Основним і єдиним свідомо діючим суб'єктом, наділеним волею і засобами реального впливу на економіку є особа, кожна на певному місці у системі суспільних відносин. Залежно від її соціального статусу, повноважень та інтересів, що формуються у сфері її суспільної активності на основі соціально-психологічного світосприйняття, моральних та етичних особистих принципів, духовного рівня, конкретні вольові дії особи кумулятивно визначатимуть загальний стан справ у державі, бачення і ступінь досяжності суспільного блага, рівень економічного і культурного розвитку суспільства, якість життя його громадян, стан сповідування прихильності до актуальної у світовому масштабі концепції сталого розвитку.

Реформи економічної політики, тим більше такі, що змінюють традиційні основи економічного мислення і ділової поведінки на креативних засадах інноваційного, сталого розвитку суспільства, з пріоритетом суспільного над

приватним, потребуватимуть адекватної зміни духовно-моральної, освітньої складової суспільного буття.

При формуванні економічної політики, насамперед у сфері інновацій, мають враховуватися соціально-психологічні фактори, які проявляються у всій системі економічних, політичних, звичаєвих, правових, культурних та інших соціальних обставин життя індивіда. Орган публічної влади через засоби економічної політики створює певне соціально-правове середовище для інновацій, яке сприймається і вмотивовано оцінюється особою з позицій її інтересів. Залежно від актуальності і етико-психологічної комфортності такого середовища для особи воно може стати як стимулом, так і перепорою інноваційного мислення та активності.

Позитивне відношення особи до інновацій є запорукою інших суспільних і культурних змін, психології підприємництва. Принципово новим положенням Доктрини є те, що інновації мають продукуватися не лише у традиційній сфері ділової активності (виробництво, послуги), а, насамперед, у організаційних формах здійснення такої активності, у державницькому мисленні щодо формування економічної політики, спрямованій на вирішення проблем укладу життя, екології, цінностей, установок і потреб людини на новій основі, виходячи з суспільних морально-етичних установок і критеріїв.

7. Глобалізаційний вимір економічної політики

Зовнішньоекономічні відносини як одна із складових економічної політики і економічної безпеки держави мають ґрунтуватися на зміні пріоритетів у структурі зовнішньої торгівлі в частині експорту в напрямі зростання частки високотехнологічної продукції і зменшення частки сировинних ресурсів і напівфабрикатів, попит на які доцільно розвивати на внутрішньому ринку, модернізуючи сектори обробної промисловості.

Засобами економічної політики повинні максимально нівелюватися негативний вплив на діяльність секторів матеріального виробництва глобалізаційних процесів і

жорсткої конкуренції на зовнішніх ринках, а також вплив наслідків виконання зобов'язань держави у зв'язку із вступом до СОТ та набуттям членства в інших міжнародних організаціях, у тому числі зобов'язань щодо обслуговування зовнішнього боргу. При цьому потрібно виходити з пріоритету національних інтересів України і посилення її інтеграційних зусиль у відносинах з найближчими сусідами тощо.

Зазначені зовнішньополітичні орієнтири мають створити передумови для подолання негативних факторів – вивозу капіталу, скорочення прямих іноземних інвестицій, зниження інвестиційного рейтингу країни. При цьому, активна роль держави в регулюванні і забезпеченні зовнішньоекономічної політики має позиціонуватися для інвесторів не як порушення принципів «вільного» ринку, а виключно як сприятливі умови і гарантії зменшення їх ризиків, що має підкріплюватися відповідним законодавством.

Втілення Доктрини у відповідному законодавстві покликане на ділі реалізувати принцип верховенства права у сфері економічного життя країни, внести кардинальні, піонерні для сучасності, зміни у сприйняття суспільством, кожною особою істинної місії держави – турботи про благо для людей, та сформувати громадянську мораль, за якої б кожен сповідував у повсякденному мисленні, відносинах, мотивації економічної поведінки глибинні духовні цінності, кращі доброчинні якості людини, що стане запорукою відродження духовного здоров'я нації, побудови в Україні дійсно соціально орієнтованої нової економіки.

6.3. Стратегія економічної політики в Україні *(схвалена другим Пленумом Правління Співки економістів України 22 квітня 2010 р.)*

Вступ

Стратегія економічної політики в Україні по виходу з кризи та переходу країни на шлях сталого розвитку (далі – Стратегія) визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного

розвитку України, правові основи, принципи, завдання та організаційні заходи переходу країни до сталого розвитку і є базовою для розробки Національного прогнозу сталого розвитку на найближчу і віддалену перспективу.

Необхідність такого системного підходу до організації економічного життя країни обумовлена вкрай незадовільним станом справ в економіці та інших сферах суспільства, що склався за останні п'ять років та нині значно погіршився внаслідок впливу світової фінансової кризи.

За час незалежності України органами державної влади було прийнято ряд програмних документів стосовно засад соціально-економічної політики, зокрема:

- Програма надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану, подана Кабінетом Міністрів Української РСР і схвалена постановою Верховної Ради України від 03.07.1991 р. №1291-XII;

- Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності, погоджені постановою Верховної Ради України від 25 жовтня 1991 р. № 1698-XII;

- Основи національної економічної політики України, подані Президентом України, концептуальні положення яких були схвалені постановою Верховної Ради України від 24.03.1992 р. №2226-XII;

- Основні напрями зовнішньої політики України, схвалені постановою Верховної Ради України від 02.07.1993 р. №3360-XII;

- законопроекти народних депутатів України Павловського М.А., Анісімова Л.О., Семенюк В.П., Степанова П.С., Симоненка П.М., Пилипчука В.М. щодо засад соціально-економічної політики в Україні, які були ініційовані у 1997 р., але не були зведені у одному проекті та не розглядалися Верховною Радою України);

- Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України №615/98 від 11.06.1998 р.;

- Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України №1072/2000 від 14.09.2000 р.;

- Послання Президента України до Верховної Ради України від 23.02.2000 р. «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.»;

- Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки»;

- Концепція державної промислової політики, схвалена Указом Президента України від 12 лютого 2003 р. №102/2003;

- численні парламентські слухання з питань економічної політики, зокрема від 21.06.2005 р., за результатами яких постановою Верховної Ради України №2681-ІУ були схвалені рекомендації «Законодавче забезпечення сучасної економічної політики в умовах конституційної реформи»;

- ряд відомих урядових програм щодо розвитку окремих галузей економіки та соціальної сфери.

Останнім ґрунтовним і системним програмним документом, на якому могла б формуватися економічна політика, є Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції», що була підготовлена поважним авторським колективом у складі 35 осіб провідних вчених, керівників науково-дослідних установ країни відповідно до розпоряджень Президента України №372/2001 від 21.12.2001 р. та №385/2002 від 8.11.2002 р., та схвалена Верховною Радою України.

Проте з часу схвалення вищезазначеного стратегічно документа Україна перебувала у стані перманентного «революційного безладдя», протистояння всіх гілок влади, «ручного» управління економічними процесами, законодавчого хаосу, в той час як згідно з цим документом головною умовою реалізації передбачених ним стратегічних завдань на 2004–2015 роки конче потрібен був максимальний політичний консенсус, суспільна консолідація і згода щодо основних цілей цієї

стратегії та механізмів втілення її базових засад. Показово, що остання програма колишнього Уряду «Український прорив: для людей, а не політиків» не є документом, який би усував всі ці недоліки економічної політики України на сучасному етапі.

З огляду на викладене, вищезгадана стратегія на 2004–2015 роки багато в чому втратила свою актуальність, насамперед, в частині практично всіх прогнозних розрахунків та стосовно орієнтирів зовнішньої політики, що ґрунтуватиметься тепер на нових принципах – нейтральному безблоковому статусі України, посиленні її інтеграційних зусиль у відносинах з найближчими сусідами тощо.

За таких обставин результативність всіх вищезгаданих програмних документів була далека від очікуваної. Безладдя у економічній системі країни та повна бездіяльність держави у сфері збереження та розвитку духовних засад суспільства, гармонійного розвитку особи, сповідування етичних та доброчинних засад у повсякденному житті призвело до того, що за роки незалежності, на жаль, ми так і не стали єдиним народом, політичною нацією, спільнотою громадян держави, згуртованих спільною волею жити й рухатися у майбутнє разом, гордих за свою країну. Прикро усвідомлювати, але більшість жителів України духовно і морально зубожіла, втратила віру в державу. Гонитва можновладців та «бізнесменів в законі» за наживою, узаконена тотальна корупція, найгірші серед країн Європи показники якості життя і демографічного стану населення мовби іржа роз'їдають суспільство, навіть ставлять під питання існування в майбутньому українців як народу, що підтверджується і застереженням експертів ООН.

Замість країни, яка прогресивно розвивається, розумно використовуючи найбільшу в Європі територію з родючою землею, талановитий народ, ще не втрачені досі якості освіти, науки і техніки та вміння опановувати найсучасніші технології, вигідне географічне розташування, ми маємо сьогодні занедбане суспільство, збідніле матеріально і духовно населення, зруйновану економіку, культуру, освіту, природне середовище і всевладну корумповану зверху до низу

бюрократію на чолі з «обдарованою» переважно для себе, ситуативною, політичною елітою.

Нинішня світова фінансово-економічна криза суттєво загострила проблеми та протиріччя в соціально-економічному розвитку України. Катастрофічне падіння обсягів виробництва, зниження ділової активності суб'єктів господарювання, масштабне безробіття, «параліч» платіжно-розрахункової системи і криза банківської ліквідності, скорочення імпорту й експорту, зменшення доходів бюджету та валютних надходжень при значному нагромадженні зовнішньої та внутрішньої заборгованості, істотне зниження реальних доходів і рівня життя населення є наслідком не лише нераціональної структури та рівня розвитку економіки, але й недоліків і прорахунків в державному регулюванні господарських відносин. На думку фахівців (включаючи зарубіжних), нинішня криза висвітила неспроможність ідеології «ринкового фундаменталізму» та ліберальної ідеї саморегулювання ринку, викликала необхідність докорінного переосмислення механізмів і моделей державного впливу на економічні і соціальні процеси.

Але навіть у цій ситуації, як вважають вітчизняні вчені, Україна має потенційні можливості вийти з кризи навіть більш сильною, більш конкурентоспроможною, *за умови духовного оздоровлення суспільства, переходу до сучасної інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, побудови нової економіки знань, вдосконалення регулятивної функції держави з урахуванням глобальних інтеграційних факторів.*

Це свідчить про актуальність розробки нового стратегічного бачення перспектив соціально-економічного розвитку держави, заснованого на принципово новій доктрині, коли в основі державної політики будуть духовні та моральні цінності, а людина, незалежно від її соціального чи майнового статусу, її життя, здоров'я та духовне вдосконалення дійсно і реально стануть найвищою цінністю і надбанням держави, як це і передбачено Конституцією України.

Ми свідомі того, що перелік запропонованих у Стратегії реформ та плану дій не є повним. Йдеться про ключові, з нашої точки зору, реформи та дії, без яких неможливий поступ по шляху розвитку.

При розробці проекту Стратегії враховані основні точки зору та пропозиції з цієї проблеми міжнародних і вітчизняних вчених, зокрема Інституту економіки та прогнозування НАНУ, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, Інституту регіональних досліджень, Ради по вивченню продуктивних сил України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, Центру наукових досліджень НБУ, НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці України та НАН України, Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ, Рахункової палати України, Держінституту водних ресурсів України, Членів Академії економічних наук України, членів правління Спілки економістів України та керівників ряду її регіональних осередків, напрацювання окремих недержавних установ та організацій тощо.

1. Тлумачення термінів

Для цілей Стратегії терміни вживаються в такому значенні:

Економічна політика – основний напрям дій держави, уряду як усередині країни, так і на міжнародній арені в галузі управління економікою, надання відповідної спрямованості економічним процесам залежно від поставлених цілей, завдань, інтересів країни.

Концепція – певний спосіб розуміння і тлумачення, основна точка зору або система поглядів, що визначають основний напрям, стратегію і тактику реалізації соціально-економічної політики, підприємницьких проектів, програм.

Стратегія – послідовність дій, необхідних для досягнення кінцевої мети.

Сталий розвиток – такий розвиток суспільства, зростання валового внутрішнього продукту, при якому задоволення потреб в природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь

задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку, коли техногенне навантаження не буде перевищувати можливостей навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими.

Економічна криза – стан економіки країни, що характеризується скороченням виробництва і загальної ділової активності, розладом грошових і кредитних відносин, інфляцією, банкрутством фірм і підприємств, банківської системи, зростанням безробіття, різким зниженням життєвого рівня основних категорій населення.

Економічна система – сукупність принципів, правил, законодавчо закріплених норм, які діють у країні і визначають форму і зміст основних економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання економічного продукту.

Економічне регулювання – процес активного впливу держави на рух сукупного суспільного продукту на всіх його стадіях за допомогою податкових, фінансових, грошових, адміністративних, правових інструментів.

Економічне стимулювання – використання матеріальних коштів з метою спонукання учасників виробництва більш ефективно працювати для створення і зростання суспільного продукту.

Економічні важелі – інструменти управління економікою, які є невід’ємною частиною господарського механізму. Включають систему цін, тарифів, фінансово-кредитні операції, податки тощо.

Економічні методи управління – способи впливу суб’єкта (керуючої системи) на об’єкт за допомогою планування, аналізу, матеріального стимулювання, використання фондів розвитку підприємства, ціноутворення, кредитування, розподілу прибутку, капітальних вкладень тощо.

Інвестиції – довгострокові вкладення капіталу у власній країні або за кордоном у підприємства різних галузей,

соціально-економічні програми, підприємницькі та інноваційні проекти.

Інновації – заново створені (використані) або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно покращують структуру і якість виробництва, соціальної сфери та процеси управління ними.

Інноваційний фонд – фонд фінансових ресурсів, створених з метою фінансування найновіших науково-технічних розробок і проектів, джерелом яких є спонсорські внески фірм, банків. Розподіляються на конкурсній основі, часто у вигляді тендера.

Корупція – підкуп державних, політичних, громадських діячів, посадових осіб державного апарату, правоохоронних органів, суддів, вчинений особою або групою осіб у певних вузько корпоративних (кланових) інтересах.

2. Мета, принципи та основні етапи економічних перетворень на шляху до сталого розвитку

Основною метою економічних реформ, які пропонуються в Стратегії, є забезпечення стабільного економічного зростання, що є основним засобом підвищення рівня життя населення. Визначальним для досягнення цієї мети має стати підвищення загальної продуктивності економіки.

Реалізація цього завдання потребує обов'язкового врахування і вирішення ряду стримуючих проблем та факторів ризику. Серед основних:

- застарілість, значні енерго-, матеріалоемність та відходність виробничих технологій;
- надмірно висока зношеність основних фондів;
- неефективна структура експортного потенціалу;
- нерозвинений внутрішній ринок;
- неконкурентоспроможність вітчизняної продукції та технологій;
- відсутність традицій соціальної відповідальності роботодавців;

- високий рівень втрат ресурсів, критичний стан з утилізацією і рециркулюванням антропогенної вторинної сировини;

- низька тривалість життя, депопуляція населення;

- занепад села, безробіття, масштабна трудова міграція працездатного населення за кордон та ін.;

- низький рівень доходів, якості життя та захищеності життєдіяльності більшості населення;

- недосконала нормативно-правова база забезпечення екологічних прав громади, охорони навколишнього середовища та переходу до сталого розвитку, низький рівень екологічної культури більшості населення та безвідповідальність осіб, які приймають управлінські рішення в екологічній сфері.

Особливо важким тягарем для України є проблеми ліквідації екологічних, соціальних та економічних наслідків Чорнобильської катастрофи, виходу з гострої екологічної кризи в техногенно навантажених регіонах України (Донецько-Придніпровський регіон та інші).

Для забезпечення стабільного економічного зростання необхідно подолати ці бар'єри, що є справою багатьох років і вимагатиме значних коштів.

Обсяги і масштаб проблем, що стоять перед Україною, вимагають від держави і суспільства розробки і затвердження єдиної комплексної довгострокової програми реформ, яка б не обмежувалася рамками циклів передвиборних кампаній, а забезпечувала б наступність і стратегічну стабільність політики, незалежно від складу Уряду.

Розроблення стратегії сталого розвитку, довгострокової програми реформ та відповідних галузевих і регіональних програм мають базуватися на таких основних *принципах сталого розвитку*:

- природні ресурси держави є обмеженими і мають використовуватися з урахуванням потреб нинішнього та майбутніх поколінь;

- використання природних ресурсів має базуватися на заощадливому та науковому підходах;

- будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватися із законами природи та обмеженнями, які із цих законів випливають;

- екологічно орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним;

- господарська діяльність не повинна завдавати надмірної шкоди довкіллю;

- усі соціально-економічні перетворення повинні спрямовуватися на утвердження засад моральності, гуманізму, демократії і цінностей громадянського суспільства.

Забезпечення сталого розвитку України ґрунтується на притаманних їй геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостях, з урахуванням яких *основними цілями сталого розвитку є:*

- *економічний розвиток* – формування соціально- та екологічно орієнтованої інвестиційно-інноваційної ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій зайнятості громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів ;

- *охорона навколишнього природного середовища* – створення громадянам умов для життя в якісному природному навколишньому середовищі з чистим повітрям, землею, водою, захист відновлення біорізноманіття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;

- *добробут* – запровадження єдиних високих соціальних стандартів на основі науково обґрунтованих нормативів бюджетної забезпеченості одного жителя з урахуванням регіональних особливостей;

- *справедливість* – забезпечення для кожної особи гарантованих державою рівності перед законом та рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;

- *ефективне використання природних ресурсів* – створення системи гарантій раціонального використання природних

ресурсів на основі дотримання національних інтересів країни та їх збереження для майбутніх поколінь;

- *стабілізація чисельності населення* – зупинення процесів депопуляції населення, спрямування політики на збільшення тривалості життя і народжуваності, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорону материнства і дитинства;

- *освіта* – припинення реформ, які не сприяють підвищенню рівня освіти, вдосконалення системи вищої і середньої освіти, забезпечення гарантій доступності одержання освіти громадянами, збереження та примноження інтелектуального потенціалу країни;

- *міжнародне співробітництво* – активна співпраця з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою збереження природних екосистем, раціонального використання ресурсів, гарантування безпечного і сприятливого майбутнього.

2.1. Показники сталого розвитку

На сучасному етапі переходу до сталого розвитку створюються рамкові умови, що забезпечують можливість спільного, внутрішньо збалансованого функціонування тріади – природа, населення, господарство. При цьому, механізми розробки та прийняття рішень мають бути орієнтовані на відповідні пріоритети, враховуючи наслідки реалізації цих рішень в економічній, соціальній, екологічній сферах, і передбачати максимально повну оцінку витрат, вигод і ризиків.

Для управління процесом переходу до сталого розвитку та оцінки ефективності використовуваних засобів доцільно встановлювати цільові орієнтири й обмеження із забезпеченням процедури контролю за їх досягненням (дотриманням).

Цільові орієнтири можуть бути визначені інтегральними показниками, які характеризують:

- **якість соціального розвитку суспільства в межах певної території (якість життя населення);**
- **якість навколишнього природного середовища;**

- еколого-економічну ефективність виробництва і споживання.

Показники сталого розвитку необхідні для встановлення ступеня відповідності їхніх значень критеріям сталого розвитку. Структурно виділяються три основні рівні агрегування показників:

- *перший* – узагальнена інтегральна оцінка соціального розвитку території та якості навколишнього середовища;
- *другий* – агреговані соціальні та економічні показники;
- *третій* – інформативні соціометричні та екологічні показники як показники базового рівня.

Прийняті для оцінки та аналізу базові (узагальнені вихідні) показники відображають:

- матеріальну складову добробуту, продуктивність трудових ресурсів як його джерела (показники життєвого рівня населення);
- забезпеченість соціального розвитку ресурсами – якість людських ресурсів, народжуваність населення, його здоров'я і зайнятість як оцінку запасу його розвитку на території (показники захищеності життєдіяльності населення);
- забезпеченість інтелектуальними ресурсами як потенціал наближення до еколого-соціальної стабільності (показники забезпеченості інтелектуальними ресурсами).

Якість навколишнього природного середовища – це не лише показники якості природи, але й здатність території як екосистеми до самовідновлення і самозахищеності з урахуванням природно-кліматичних факторів і здатності біотичної складової підтримувати обмінні процеси в сталому стані. Тому традиційні компоненти навколишньої неживої природи (атмосфера, літосфера, гідросфера) повинні розглядатися з урахуванням змін, що відбулися у минулому для оцінки ступеня деградації системи, стану компонента, порівняно із середньо планетним або еталонним змістом параметрів, що контролюються, рівня техногенного навантаження або вилучення ресурсів, природної захищеності компонента й небезпеки подальшої деградації цієї системи.

При цьому враховується не лише традиційний техногенний вплив (викиди, скиди, видлучення ресурсів тощо), але й природні несприятливі фактори (ендогенні та екзогенні процеси, ерозія ґрунтів тощо).

2.2. Етапи переходу до сталого розвитку

На довготривалому шляху України до сталого розвитку будуть видозмінюватися уявлення про нього, оскільки будуть змінюватися знання про природу, людину, її потреби та засоби їх задоволення. Саме тому реалізація напрямів та принципів цієї Стратегії має здійснюватися поетапно.

На *першому* (стабілізаційному) етапі мають бути створені передумови переходу до сталого розвитку, визначена національна ідея і стратегія: насамперед потрібно сформувати у суспільстві бачення розвитку української держави на принципах РІО-92, спрямувати усі зусилля і ресурси на вирішення гострих екологічних, економічних та соціальних проблем, які перешкоджають переходу до сталого розвитку. Слід зупинити процеси деградації у суспільстві і природі, створити умови для здійснення комплексного оздоровлення природного середовища і відтворення природних ресурсів, а також досягти усвідомлення більшістю населення безальтернативності сталому розвитку та пріоритетності духовних, гуманних та екологічних чинників над усіма іншими.

До розробки довгострокового прогнозу необхідно в найкоротший термін:

- провести повну інвентаризацію основних фондів у всіх галузях господарського комплексу, передусім на підприємствах державної власності;

- забезпечити в кожному регіоні (область, район, місто) проведення економічної паспортизації всіх об'єктів виробничого і невиробничого призначення, визначити існуючі економічні, екологічні і соціальні проблеми та причини їх виникнення та підготувати конкретні пропозиції про шляхи їх подолання.

Зрозуміло, що саме на початку стабілізаційного етапу необхідно здійснити всі заходи по виходу країни з фінансової кризи, пам'ятаючи, що навіть малий крок у розвитку, зроблений в період кризи, стає величезним стрибком уперед.

На *другому* (підготовчому) етапі слід здійснити перехід від економіки зростання до економіки розвитку, забезпечити комплексне оздоровлення природного середовища і надати пріоритетне значення відтворенню природних ресурсів, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися реальної єдності влади, політиків і суспільства (народу).

Необхідно відновити збалансованість всієї системи державного управління зверху і до самого низу (громади), повернути втрачене довір'я до влади з боку рядових громадян, припинити боротьбу між кланами за абсолютну владу, сформуувати єдину об'єднуючу Національну ідею, що дозволить перейти до економіки знань, створити на теренах України миролюбне, гуманне, високодуховне суспільство.

Для цього необхідно впровадити в життя нову політику в галузі освіти і виховання, («чужому навчаєтесь, але й свого не цурайтесь»), науки і технологій у відповідності з принципами і завданнями інноваційного розвитку.

На *третьому* (перехідному) етапі мають здійснюватися системні (структурні і функціональні) перетворення в економіці, екологізація суспільно-економічних відносин, технологічне оновлення виробництва. Слід остаточно подолати бідність як соціальне явище. Поступово наблизити витрати ресурсів на одиницю кінцевої продукції та якість життя населення до рівня розвинених європейських країн.

Необхідно повністю позбутися існуючого нині в Україні такого ганебного явища, коли за рахунок одурювання всієї країни живе і процвітає тонкий прошарок (2-3%) жируючих «людей», які не визнають ніяких законів, заповідей, в особистих корисливих цілях знищують природу, підкуповують депутатів і чиновників всіх рівнів, включаючи правоохоронні органи і, навіть, суди.

На **четвертому** (сформованому) етапі, коли буде реалізована Стратегія, Україна має стати повноправним членом спільноти розвинених країн світу, що перейшли на засади сталого розвитку.

На кожному із вищезазначених етапів усі дії із забезпечення виконання завдань повинні бути скоординовані і здійснюватись спільними зусиллями на державному, регіональному та місцевому рівнях за активної участі наукових, освітніх, виробничих, фінансових, політичних та інших структур і громадськості.

Стратегія і програми її етапів повинні базуватися на еколого-ресурсних, економічних та соціальних складових розвитку, при відповідному інституційному забезпеченні.

Строки проходження зазначених етапів будуть залежати від ефективності діяльності влади, від уміння політиків об'єднати суспільство, а також від кожного громадянина, який з душею і самовіддано працюватиме в ім'я багатой, миролюбної і процвітаючої держави – Україна.

3. Основні напрями економічної політики на етапі переходу країни до сталого розвитку

Економічні показники розвитку України за останні два роки свідчать про гостру фінансово економічну кризу. Різке падіння обсягів промислового виробництва, скорочення інвестицій в основний капітал, зростання безробіття, збільшення дефіциту держбюджету і зовнішніх запозичень, різке падіння життєвого рівня населення являються наслідком не стільки глобальної фінансової кризи, скільки реалій господарської системи країни. Адже економічна система є складовою комплексного сталого соціо-еколого-економічного розвитку території, для досягнення якого всі його сфери повинні бути збалансовані.

За радянських часів в Україні була розвинута електронна і радіопромисловість, які представляють п'ятий уклад, але нічим не виправдане відкриття кордонів призвело до того, що підприємства цих галузей не витримали конкуренції і були

знищені. Україна мала 35-40% кібернетичного потенціалу колишнього Союзу, але, як не прикро, його теж не використала.

Складність економічної політики України полягає в тому, щоб забезпечити зростання і індустріальної, і постіндустріальної економіки, домагаючись зміни співвідношення між ними на користь останньої. Лише в такий спосіб можна подолати відставання і наблизитися за рівнем економічного розвитку до розвинутих країн.

Нині ситуація ускладнюється тим, що перш за все необхідно вже у цьому році перебороти кризові явища і вийти на шлях зростання виробництва. Вихід з цієї ситуації можливий лише на основі створення нової економічної моделі розвитку країни. Реанімувати економіку, яка зорієнтована на сировинні ринки і старі традиційні технології, неефективно і немає ніякого сенсу. Це шлях в нікуди. Для створення ж нової економічної моделі розвитку потрібні великі зусилля держави і досить тривалий час.

3.1 Причини, шляхи і методи подолання фінансово-економічної кризи

Ситуація на фінансових ринках України є відбиттям і загальної ситуації в економіці країни, і прорахунків їх регуляторів, а також глобального економічного спаду. На стані вітчизняних фінансових ринків не могли не позначитися чинники, що зумовлювали їх розвиток протягом багатьох років загалом і останнім часом зокрема: надмірна політизація управлінських рішень в фінансовій і фінансово-кредитній сферах; у край низька капіталізація суб'єктів господарювання; відсутність реальних структур перетворень у національній економіці і сталості макроекономічної, зовнішньоекономічної, грошово-кредитної та валютної політики; низький рівень добробуту населення й падіння його платоспроможності; існування розривів між зростанням кредитів і ВВП, активами і зобов'язаннями за обсягом, строками і валютами; кредитний бум, що супроводжувався валютизацією і виданням незабезпечених кредитів, зниженням вимог до позичальників,

зростанням ризиків і послабленням ризик-менеджменту, недосконалою практикою стрес-тестування і внутрішньобанківського контролю в комерційних банках; нерівномірний розподіл активів і капіталу між банками різних груп; відчутна залежність банків від зовнішніх запозичень на тлі світової кризи ліквідності; величезна девальвація гривні; відсутність класичного страхового і фондового ринку в Україні; вплив світової фінансової кризи; явно недостатня прозорість і доступність інформації щодо діяльності гравців фінансових ринків.

Діяльність вітчизняних банків, страхових компаній (СК), кредитних спілок (КС), недержавних пенсійних фондів (НПФ), професійних учасників фондового ринку відбувається в умовах зниження економічної активності, зростання короткострокових коштів у їхній ресурсній базі, зменшення ліквідності, скорочення обсягів кредитування нефінансових корпорацій і страхових платежів, зниження фондових індексів, збереження панічних настроїв на фінансових ринках.

Як вважають фахівці, на фінансову ситуацію в країні впливають: стан платіжного балансу, монетарна політика й суспільна довіра до системи влади.

Стрімке нарощування заборгованості за кредитами МФО може створити загрозу неплатоспроможності держави і виникнення кризи платіжного балансу в період погашення накопичених боргів. Так, видатки бюджету на погашення та обслуговування державного боргу України істотно збільшаться в 2012-2013 рр. Лише за кредитами МВФ у цей період необхідно буде сплачувати суми, еквівалентні 12-25% валових міжнародних резервів України.

Отже, небезпечне зростання сумарного боргу, зумовлене надмірним нарощуванням внутрішнього державного боргу, залученням у значних обсягах кредитів МФО, неконтрольованим наданням державних гарантій і трансформацією умовних зобов'язань Уряду в прямий державний борг може супроводжувати кризу державної заборгованості вже в 2010-2011 рр. Крім того, істотне

нарощування державного боргу породжує ризики гіперінфляції, дестабілізації платіжного балансу та збереження хронічно високих відсоткових ставок – невід’ємних атрибутів високих бюджетних дефіцитів, які створюватимуть перешкоди для відновлення інвестиційного процесу і переходу економіки на траєкторію стійкого зростання.

3.1.1 Управління державним боргом

Основну роль у процесі **управління державним боргом** України в кризових умовах мають відігравати зважена політика державних запозичень та зменшення масштабів трансформації умовних зобов’язань Уряду в прямий державний борг. Нетто-накопичення державного боргу України має бути тимчасовим, а самі державні позики повинні мати цільовий характер та органічно вписуватися в систему антикризового регулювання економіки.

Для підвищення ефективності *управління державним боргом України* пропонуємо:

- посилити перевірку економічної доцільності видачі державної гарантії за кредитами, а також контроль за посадовими особами, які готують пропозиції з цього питання на засідання Уряду; надалі надавати гарантії виключно на умовах строковості, платності та зустрічних гарантій, отриманих від інших кредиторів;
- повернути Верховній Раді України повноваження, пов’язані із затвердженням сум державних гарантій, напрямів використання коштів, залучених під державні гарантії, та визначенням вигодонабувачів державних гарантій;
- забезпечити цільову спрямованість державних гарантій та інвестицій в інфраструктуру, які гарантуватимуть досягнення суспільно значущих цілей і окупність вкладень у тривалому періоді – будівництво автомобільних доріг, магістральних трубопроводів, мостів, морських і повітряних портів, розвиток систем водо- і газопостачання, забезпечення теплом і електроенергією, розвиток пріоритетних галузей і підприємств;

- запровадити повний облік внутрішніх боргових зобов'язань Уряду, у тому числі тих, які емітуються з метою поповнення статутних фондів державних компаній і націоналізованих банків, і відображати їх у складі джерел фінансування дефіциту бюджету;

- зробити інвентаризацію усіх раніше виданих гарантій на кредити та забезпечити їх своєчасне повернення позичальниками;

- відмовитися від спрямування до Державного бюджету позик МВФ, які створюють інфляційне навантаження (внаслідок конвертації отриманих валютних коштів у гривні) і зумовлюють загрози для стабілізації державних фінансів у періоді.

3.1.2 Держава, економіка і суспільство

Сучасна фінансово-економічна криза особливо гостро поставила проблему *ролі держави в ринковій економіці*. Як відомо, Велика депресія в США у 1929–1933 рр. показала, що поряд з ринковим самоврядуванням потрібне державне регулювання економіки. Не лише Кейнс, а і його послідовники, по суті, виходили з того, що чим більша присутність держави в економіці, тим значніші досягнення в економічному зростанні.

Після розпаду СРСР Україна пережила тривалу, дуже важку кризу, яка зруйнувала економіку, на 2/3 зменшила виробництво ВВП. Не досягнувши до кризового рівня виробництва, наша країна стала сприятливою ареною для розгортання сучасної фінансово-економічної кризи. За оцінками експертів, Україна найбільше серед країн Європи постраждала від кризи.

Відомо, що матеріально-технічною основою виходу з усіх видів криз і проходження циклів є науково-технічне вдосконалення виробництва, перехід його на новий щабель прогресу. Саме в цьому полягають вирішальні фактори і подолання кризи, і виходу на передові позиції соціально-економічного розвитку.

В Україні ж за всі роки незалежності, на фоні не затихаючої політичної боротьби кланів за владу, держава здійснювала

активну фінскальну політику і перерозподіл коштів в інтересах соціального забезпечення. І це замість того, щоб проводити активну утворювальну політику, спрямовану на зміну структури економіки шляхом пріоритетного розвитку передових високотехнологічних виробництв на основі досягнень науки, техніки і технології, переведення економіки на інноваційний шлях розвитку.

Між тим, як показує світовий досвід, *тільки держава може розробляти та організовувати здійснення довгострокової стратегії економічного і соціального розвитку*. Саме держава якнайповніше виражає загальнонаціональні інтереси, визначає формат реалізації приватних інтересів, несе відповідальність за вектор економічного і соціального розвитку. Держава має бути дійовим засобом як перебудови продуктивних сил, науково-технічного вдосконалення виробництва, так і серйозних змін у фінансово-економічній сфері.

Проте 18 років незалежності держава займала пасивну позицію, не створила і не реалізувала обґрунтованої програми науково-технологічного переозброєння виробництва, переходу на інноваційний розвиток. Світовий досвід показує, що саме така стратегія, втілена в конкретні плани-програми, є необхідною умовою спрямування діяльності народу, держави й бізнесу на їх реалізацію. Без цього в Україні не буде майбутнього.

Під впливом творення ринкової економіки мимоволі утвердилася думка, що державна власність, державне управління неефективні, що ринкове самоврядування автоматично вирішує економічні проблеми. Дійсно, особистий інтерес – могутній рушій економічного розвитку. Але, на жаль, при цьому забули те, що в гонитві за прибутком нехтуються не лише честь, совість, гідність, але й суспільні інтереси. Згадаймо, заради надвисокого прибутку Капітал піде на будь-який злочин.

Так, у процесі приватизації державного майна і нестабільності в Україні багато «бізнесменів» отримали у власність (часто нечесним шляхом) великі підприємства і

спрямували свої зусилля не на розвиток та вдосконалення виробництва, а на максимальне використання устаткування і витрачання сировини в інтересах власного збагачення. Утворився клас олігархів, який експлуатує сировинні ресурси і виробництво в умовах сприятливої кон'юнктури на світових ринках і на цьому збагачується. Усе це пояснює, чому Україна за інноваційністю та конкурентоспроможністю разом з Кенією посідає 79-е місце.

В період кризи практика діяльності нашої банківської системи ще раз підтвердила, що приватний інтерес при ігноруванні суспільного веде не лише до правопорушень, але й до грабіжництва, хоч певною мірою і прикритого. Коли НБУ надав 42 млрд грн для поповнення ліквідності, банкіри в умовах зростаючої інфляції навіть не подумали про інвестування економіки або повернення депозитів, потреба в яких виникла у їхніх клієнтів. Вони швиденько перетворили гривні в долари, бо це було вигідно банкам, їхнім керівникам і хазяям. Справа дійшла до того, що при такому рефінансуванні не мільйони, а вже мільярди неприкрито привласнювались. Криза нищівно викрила, до чого веде безконтрольний приватний інтерес, у які втрати економіки і страждання населення виливається банківське свавілля.

Виникає питання: як могли статись такі ганебні явища? Відповідь проста: держава опинилась осторонь діяльності банківської системи. Криза в черговий раз розвінчала і міф про неефективність державного регулювання. Із 187 банків лише 2 державні – «Укресімбанк» та «Ощадбанк», – але саме вони безперебійно працювали, обслуговуючи юридичних і фізичних осіб як до, так і після кризи. Це стало аргументом на користь рекапіталізації банків.

Роль держави в соціально-економічному розвитку зрозуміли вже і розвинуті країни Заходу. Саміт «Групи 20» не лише піддав гострій критиці недооцінку, приниження економічної ролі держави, а й вказав на необхідність зростання її ролі в регулюванні ринкової економіки. «Загальнонаціональні інтереси, - йдеться у прийнятій самітом декларації, – задають

формат для реалізації приватних інтересів: чим більше ринків, тим більше потрібно держави, тим більше лягає відповідальності на державні інститути за вектор економічного і соціального розвитку». Це положення має принципове значення.

Як бачимо, керівники 20 провідних країн світу відмовляються від визначальної ролі приватної власності і приватного інтересу, що становило соціально-економічну основу індустріального ринкового виробництва і суспільства, і приєднуються до думки, відповідно до якої усупільнення економіки досягає такого рівня, коли загальнонаціональні інтереси визначають приватні інтереси, формат їх реалізації. Інакше кажучи, закономірний розвиток економіки примусив зректися того, що було символом віри в минулому, чому поклонялися, і визнати наростання загальнодержавного усупільнення, яке зробило загальнонаціональні інтереси визначальними.

Негативні тенденції, які були постійним фактором розвитку України після руйнування СРСР і які поглиблюються під впливом світової фінансово-економічної кризи, свідчать про те, що *Україна за часи незалежності переживає процес швидкої периферизації*, тобто перетворення на периферію світової капіталістичної системи.

Бути периферією – означає бути включеним до світових виробничо-вартісних ланцюгів як джерело сировини, дешевої робочої сили та місце зосередження низько технологічних екологічно шкідливих галузей виробництва, що виробляють продукти з низькою доданою вартістю. Тому країни периферії не мають можливості акумулювати достатньо ресурсів для забезпечення потреб власного розвитку, постійно відчувають нестачу капіталів і структурно залежать від світових центрів накопичення капіталу. Таким чином, периферійні країни (й Україна серед них) включені в світові мережі накопичення капіталу як джерело останнього, що концентрується в небагатьох центрах світової системи, в якій знекровлення одних є джерелом розвитку інших.

Україна, як і будь-яка країна периферії капіталістичного світу, збагачує центри за рахунок надання їм дешевої робочої сили, дешевих товарів і вивозу капіталу у формі репатріації прибутку іноземними підприємцями, переведенню в офшорні зони капіталів, здобутих українськими олігархами, а також через механізм обслуговування зовнішнього бору. Борг, насамперед перед міжнародними фінансовими інститутами, зростає внаслідок постійного знекровлення економіки і нестачу ресурсів в результаті діяльності коаліції місцевих правлячих класів та транснаціонального капіталу. З цього також випливає, що фінансова олігархія України зацікавлена в збереженні такого стану речей, оскільки саме такий спосіб включення в світову систему накопичення капіталу є умовою збільшення нею влади та багатства. За таких обставин розвиток України має всі підстави стати «розвитком слаборозвиненості», який остаточно втратить автономність та буде цілком підпорядкований інтересам панівних сил капіталістичної системи.

Периферизація українського суспільства є наслідком його включення до капіталістичної системи, який ускладнювався та погіршувався характером цього включення – особливо агресивною, неоліберальною формою «ринкових» перетворень на ідеологічних засадах Вашингтонського консенсусу. Останні, як відомо, здійснювалися як «шокова терапія», нав'язувана міжнародними фінансовими інститутами – Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Всесвітнім банком (ВБ) країнам Центральної та Східної Європи як єдино можливий і правильний шлях забезпечення економічного зростання. *Неоліберальні реформи, які включали приватизацію, лібералізацію фінансів і торгівлі, дерегуляцію економіки*, мали на меті відкрити транснаціональному капіталу нові, до того закриті для нього сфери діяльності, та вбудувати так звані країни з перехідною економікою в світову капіталістичну систему на позиції експлуатованої периферії.

Таким чином, неоліберальна стратегія соціально-економічної трансформації українського суспільства не була

самостійним витвором владного співтовариства України. Це були дії за вказівками прокапіталістичних сил, але воно погодилося на цей шлях «входження до світового співтовариства цивілізованих країн», оскільки він відкривав йому можливості надзвичайно швидкого збагачення навіть ціною добре прогнозованої та скерованої соціальної катастрофи. Проголошення безальтернативності обраного курсу доповнювалося ідеологічним маскуванням його сутності та дійсних цілей. Проголошувалося, що розбудова «вільної ринкової економіки» – це шлях до економічного зростання, а через нього й до вирішення більшості соціальних проблем, шлях до соціально орієнтованої економіки. Тобто, проголошувалося досягнення такого результату, до якого неоліберальні реформи принципово не могли привести.

Взагалі, попри ідеологічно навантажене ототожнення «ринку» зі зростанням добробуту і якості життя, а також із демократією, для цього немає жодних теоретичних, логічних та історичних підстав. Навіть навпаки, можна стверджувати, і практика ринкових реформ останніх тридцяти років, особливо здійснюваних методом «шокової терапії» доводить, що вільний капіталістичний ринок сам по собі призводить до різкої соціальної поляризації, зростання нерівності та погіршення рівня життя більшості населення.

Дані, отримані з різних країн, як розвинених, так і слабозвинених, зі всією очевидністю доводять, що внаслідок неоліберальних ринкових реформ (останні тридцять років це завжди означало посилення дерегуляції, лібералізації та приватизації) лише верхні 20% населення покращують своє становище і навпаки 80% завжди втрачають. Іншими словами, наслідком ринкових реформ є почасти зменшення «суспільного пирога» в цілому, і завжди зменшення тієї його частки, що припадає на групи населення, які перебувають на нижчих сходинках шкали доходів.

Світовий досвід доводить: чи має держава власність, чи не має її, вона здійснює економічне регулювання. Ототожнення двох різних функцій – володіння і регулювання – стало основою

позбавлення української держави регулюючої функції в умовах, коли ринок формувався і ринковий механізм взагалі не діяв, що спричинило в країні хаос, глибоку кризу, яка призвела до руйнування економіки і перетворення України в економічно відсталу країну. І це в той час, коли Китай, наприклад, відкинув західні «теорії» про неминучість втрат під час ринкового реформування і реалізував принцип, за яким реформи здійснюються в інтересах добробуту народу, а якщо вони цього не забезпечують, такі реформи не потрібні. Завдяки цьому Китай, починаючи з 1978 р., кожні 10 років подвоює виробництво ВВП на душу населення. А Україна і нині не досягла обсягів ВВП 1990 року.

Таким чином, можна стверджувати, що для виходу України з фінансово-економічної кризи і переходу на рейки зростання, побудови постіндустріальної, інноваційної економіки держава мусить повернутися до регулювання соціально-економічного розвитку. Перш за все, **пропонуємо невідкладно перейти до державного стратегічного планування (прогнозування) розвитку країни на довгостроковий (20-25 років), середньостроковий (5 років) і поточний (1 рік) періоди. Збільшити до трьох років і термін, на який складається Державний бюджет України (з розбивкою по роках).**

Соціально неефективна, хаотична, непрозора і часто протиправна приватизація в Україні та побудова «дикого капіталізму», внаслідок чого 80% населення стали бідними, призвела до **кризового стану суспільної моралі**. Це проявляється у відсутності моральних авторитетів, цинізмі, пасивності та відчуженості, відчуттях несправедливості чинного соціального устрою. Спостерігається стала недовіра громадян до влади за одночасної сприйнятливості і довірливості щодо популістських обіцянок, надмірний негативізм в оцінках стану суспільства та економіки, завищені та необґрунтовані соціальні очікування і домагання. Але **інновації, економічні успіхи та зростання якості життя можливі тільки у морально здоровому суспільстві**. Отже, необхідне відродження і

плекання духовних та морально-етичних засад соціального та господарського життя. Це також справа держави.

Негативне враження на суспільний загаль справляють постійні протиборства та інтриги у середовищі владної верхівки, її безвідповідальність та корумпованість, нездатність до коаліційного будівництва, прагнення маніпулювати масовою свідомістю. Задля розвитку України владній верхівці слід досягнути сталої суспільної злагоди одночасно з відходом від затятого політичного протиборства.

Розвиток і модернізація суспільства можливі за умов переборення недовіри, емоційно-психологічної мобілізації громадян. Довіра може виникнути унаслідок спільного успішного здійснення модернізації суспільства. Лише явні загально визнані успіхи суспільства на цьому шляху можуть запобігти поширенню безнадії та соціальної апатії. Суспільство може бути об'єднане навколо спільної мети – власної модернізації задля завоювання гідного місця у світовому поділі праці. Необхідно створити у масовій свідомості переконливий, привабливий та надихаючий образ майбутньої України.

Важливим інструментом для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку України та підвищення ефективності державного управління розвитком реального сектору економіки є **державно-приватне партнерство (ДПП)**, в якому в однаковій мірі зацікавлені обидві сторони. Упровадження ДПП в Україні дасть можливість задіяти інституціональні механізми ефективного розв'язання проблем прав власності, що неодмінно виникають у процесі реалізації інвестиційних проектів і є особливо актуальними для розбудови економічної та соціальної інфраструктури. Необхідною передумовою розвитку ДПП в Україні є система надійного захисту прав приватних суб'єктів на об'єкти інвестиційних вкладень, результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, яка створює підґрунтя для широкого залучення капіталів до процесів технологічної модернізації високоризикових та стратегічних сфер економічної діяльності. Синергетичний ефект, що досягається

шляхом консолідації ресурсів держави і приватного сектору, дасть можливість підвищити ефективність функціонування економіки, насамперед у сфері інфраструктури. Розвиток ДПП істотно підвищить результативність державних антикризових програм, покликаних забезпечувати ефективне стимулювання внутрішнього попиту.

3.1.3 Тіньова економіка

В умовах глобальної фінансово-економічної кризи проблеми тіньової економіки стали одними з найбільш небезпечних як для України, так і для більшості країн світу. Окремі різновидності тіньової діяльності (корупція, наркобізнес, фінансування тероризму) справедливо відносяться до числа глобальних проблем сучасності.

Тіньова економіка існує в усіх країнах світу. Основними відмінностями її в тій чи іншій країні є обсяги, чинники, форми, стан соціально-правового контролю за нею та рівень його реалізації. За різними оцінками, її рівень становить у високорозвинених країнах 17% ВВП, у країнах із перехідною економікою – понад 20% і в країнах, що розвиваються, понад 40%.

Для України актуальність проблеми тіньової економіки значно вища. Наслідки світової фінансово-економічної кризи обтяжуються владним свавіллям та корупцією, непрозорістю економічних відносин, розбалансованою й деградованою системою державного управління та технологічною відсталістю, які гальмують необхідні темпи розвитку.

За оцінками Світового банку, Україна має найбільший неформальний сектор, який сягає приблизно 50% офіційного ВВП, що значно ускладнює «діагностування» економіки. Унаслідок цього можуть бути завищені рівні основних змінних ВВП – таких як урядові витрати та розмір фінансового сектору. Згідно з розрахунками західних фахівців, критичним для країни є щорічний обіг у сфері тіньового сектору на рівні 15 – 30% ВВП. Якщо обіг тіньового бізнесу перевищує 30% ВВП, економіка втрачає керованість.

Зауважимо, що криза значно менше впливає на тіньовий сегмент економіки, оскільки внаслідок відсутності зарегульованості тіньова економіка успішніше адаптується до існуючих економічних умов. Як результат, на тлі досить відчутного падіння офіційного ВВП (при незначному зниженні тіньового ВВП) в Україні частка тіньової економіки буде зростати.

Оскільки тінізація економіки України в умовах фінансово-економічної кризи набула тотального характеру і окремими експертами та дослідниками її обсяг оцінюється в межах до 60% ВВП, вона становить на сучасному етапі реальну загрозу національній безпеці держави.

Надзвичайно важливим питанням у контексті детермінантів тіньової економіки є визначення особливих причин тотальної тінізації економіки України в умовах фінансово-економічної кризи. Адже найгострішою проблемою для нашої держави на сучасному етапі є проблема дефіциту фінансових ресурсів, а покриття його за рахунок посилення податкового тиску призведе до скорочення ділової активності й відтоку капіталів. За умови спрямування грошей тіньової економіки в офіційний сектор податкові надходження до бюджету збільшилися б на десятки мільярдів гривень, що дало б можливість покращити соціальний захист населення, підтримати інвестиції та інновації.

В умовах кризи значно зросли такі небезпечні явища, як корупція державних службовців та кримінальний промисел. Отже, **можна констатувати фактичне завершення процесу реструктуризації тіньової економічної діяльності в масштабах держави.** Така діяльність стала складовою її економіки. Вона обслуговує економічні й політичні інтереси певних впливових структур і ділових кіл. При цьому важливо врахувати багатовекторність тіньових відносин, зокрема такі:

- тіньові відносини, не пов'язані з економічною сферою, сьогодні є не менш деструктивними. Ідеться про наявність тіньового політичного лобізму, про тінізацію виборчих

процесів і механізмів, про тіньовий «політичний ринок» загалом;

- розвал системи державного управління та залежність кадрової політики від політичних квот; за гроші йдуть у владу і за допомогою влади отримують тіньові кошти;

- корумпованість суспільних відносин, зрощення тіньового капіталу з державним апаратом; небезпечні симптоми тінізації військової сфери;

- існування головної принципової і нерозв'язної проблеми розмежування влади і власності.

Для кризового етапу розвитку економіки України характерні такі основні види тіньової економічної діяльності:

- випуск і реалізація неврахованих товарів, надання неврахованих послуг;

- незаконне та контрабандне ввезення товарів і їх обіг;

- незаконна приватизація державного та комунального майна;

- нелегальні валютні операції;

- кримінальні промисли;

- шахрайство з фінансовими ресурсами;

- корупція;

- нелегальний вивіз капіталу;

- незаконне використання державного майна і коштів, природних ресурсів і корисних копалин;

- приховування реальних доходів суб'єктів господарювання і громадян від оподаткування та незаконне повернення ПДВ;

- вилучення різниці між реальними та звітними цінами на товари та послуги при їх реалізації.

На підставі соціологічних досліджень, проведених Центром дослідження корпоративних відносин, встановлено, що 25-50% обороту приватних підприємств не відображено в документах бухгалтерського обліку (тіньовий обіг). Рівень виходу в тінь залежить від того, що це за підприємство, «хто за

ним стоїть» і т.д. У більшості малих підприємств «тінь» може досягати 80-90%.

Тіньовий обіг найбільше присутній у торгівлі (80%), будівництві (66%), операціях з нерухомістю (60%), громадському харчуванні (53%), діяльності засобів масової інформації (53%), на транспорті та під час перевезень (46%). У торгівлі підакцизними товарами значну частину становлять невраховані обсяги тютюнових, лікєро-горілочаних та інших виробів. За оцінками експертів, у портах Одеського регіону достовірно декларується лише близько 20% імпорту товарів.

Досить високим є рівень корумпованості у сферах, які здійснюють постачання енергоносіїв, землевідведення під будівництво, операції з комерційною нерухомістю (оренда) та приватизацію державного майна. Тут існує значний розрив між ринковими та «відпускними» цінами на «продукцію» і, відповідно, можливість отримання надприбутків, які є джерелом хабарництва та «відкатів», з якими найбільше працює фірм у будівництві (91%), торгівлі (75%), сфері нерухомості (75%), сільському господарстві (58%), енергетиці (58%).

Надзвичайно небезпечною є діяльність тіньових і корупційних ринків послуг і благ під державною вивіскою. Саме там діють ринкові стосунки з конкретними розмірами неофіційних платежів і тарифів на заміну безоплатній основі й державним гарантіям. Йдеться про тіньовий внутрішній ринок товарів і послуг, ринок судових, адміністративних, управлінських і господарських рішень, ринок керівних посад, де точиться «боротьба» за «дохідні посади» у виконавчій владі, правоохоронних органах і фіскальних структурах, ринок освіти, медичних послуг і наукових досліджень, ринок для задоволення деструктивного попиту (наркотичні засоби, зброя тощо) та рейдерство.

В Україні, з урахуванням тіньової економіки, крім певної кількості досить багатих за всіма світовими стандартами осіб, дійсно існує реальний середній клас (особливо у великих містах). Це люди, які отримують фактичний щомісячний дохід від

тисячі і більше доларів США, і ці доходи є переважно тіньовими. Більшість середнього класу формує свій життєвий рівень через механізми тіньового сектору економіки.

Розрахунки й оцінки реального життєвого рівня населення України, здійснені з а допомогою вивчення обсягів споживання тютюнових виробів, алкогольних напоїв, купівлі житла та іншої нерухомості, легкових автомобілів, яхт, літальних апаратів, різних предметів розкоші, формують показник обсягу споживання товарів і послуг, що наближається до всього ВВП України. Водночас, за статистичними даними, у державі існує суцільна бідність.

Аналіз стану проблем тіньової економіки та її зростаючих масштабів дає можливість визначити основні причини тотальної тінізації економіки України в умовах фінансово-економічної кризи, а саме:

- відсутність необхідного, збалансованого та стабільного законодавства та правовий нігілізм значної частини представників державної влади, бізнесу і соціальних верств населення;
- зацікавленість окремих представників державного апарату в існуванні тіньової економіки та в отриманні тіньових доходів;
- системні недоліки податкової та митної політики, значний податковий тиск;
- недосконалість регуляторної політики держави, гнітюча система дозвільних реєстраційних і наглядових функцій та існуючі формальні й неформальні розміри плати за надані послуги й виконані роботи;
- правова незахищеність суб'єктів господарської діяльності та підприємців від зловживань, утисків, протидії і вимагань із боку представників владних структур різних рівнів;
- посилення діяльності кримінальних структур, інтеграція організованої злочинності із суб'єктами господарської діяльності;

- зростання безробіття (прихованого), неритмічна робота підприємств, низький рівень оплати праці, відсутність належного соціального захисту населення;

- прорахунки в грошово-кредитній політиці, непрозорі дії державного регулятора в цій сфері, доларизація економіки, неналежний нагляд і контроль за діяльністю банків з боку держави;

- неефективне управління державною та комунальною власністю;

- звуження мотивації в юридичних і фізичних осіб до економічної діяльності в легальному секторі економіки.

З огляду на викладене, можна констатувати, що в Україні сформувалась унікальна тіньова економіка, основними ознаками якої є:

- ухилення від сплати податків;
- відтік капіталу;
- подвійна бухгалтерія;
- приховане безробіття;
- корупція та хабарництво;
- неорганізована й «чорна» торгівля.

Слід визнати, що сформований і зростаючий тіньовий сектор в Україні створює реальну загрозу демократичному розвитку держави, негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та гуманітарну сфери, громадянську свідомість, відносини з іншими країнами.

Оскільки тіньова економіка в Україні за розрахунками наближається до офіційної, ця проблема має стати однією з основних під час розгляду питання про вихід економіки України з кризового стану.

3.1.4 Шляхи подолання кризи грошово-фінансової системи.

Післякризове пожвавлення економіки України протягом 2000 – першої половини 2008 рр., необґрунтоване (з точки зору можливостей бюджету) зростання соціальних виплат населенню зумовило різке зростання попиту на позикові

кошти. Гіпертрофована в бік банківського сектору структура вітчизняного фінансового ринку істотно посилила концентрацію такого попиту саме на банках.

Незважаючи на стрімке збільшення масштабів діяльності банків (у т.ч. наданих кредитів), їх роль як у мобілізації, так і перерозподілі ресурсів на інвестиційні цілі залишилася досить обмеженою. Банки України не забезпечили кредитування інвестицій у високотехнологічних секторах промисловості через проблеми з довгостроковими ресурсами для фінансування таких інвестицій, низьку капіталізацію та кредитні ризики.

Особливістю формування ресурсної бази банків у зазначений період стали істотні зрушення в бік зовнішніх міжбанківських запозичень. Посилення активності українських банків на зовнішніх ринках запозичень стали об'єктивним наслідком недостатності дешевих і довгих ресурсів на внутрішньому фінансовому ринку, загострення конкуренції в найприбутковіших сегментах кредитного ринку, що стимулювало пошук для банків додаткових конкурентних переваг, серед іншого – і за рахунок зовнішніх запозичень, а також додаткових можливостей доступу до ресурсів банків з іноземним капіталом. Частково нарощування зовнішніх банківських запозичень дало змогу задовольнити попит на кредити, однак водночас поглиблювалися валютні деформації на ринках землі та житла, посилювалися ризики як для банків, позичальників, так і для НБУ, який таргетував валютний курс.

Процеси активізації залучень коштів українськими банками на зовнішніх ринках характеризувалися наявністю певних ризиків, які неоднозначно впливали на стан збалансованості грошово-кредитного ринку, оскільки перешкождали формуванню об'єктивної ціни на національну валюту; зужували попит на гривню та знижували ефективність грошово-фінансової політики.

Посилення залежності банків від зовнішніх джерел пасивів у поєднанні з активізацією кредитування населення на придбання імпортованих товарів із тривалим терміном споживання сприяло поглибленню макроекономічних диспропорцій через розширення для

іноземних товаровиробників вітчизняного ринку збуту й обмеження інвестиційного потенціалу національної економіки, формувало основу для дефіциту торгового балансу та посилення тиску на курс гривні. У такий спосіб створювалися передумови реалізації моделі залежного розвитку, коли засобами кредитування стимулювався іноземний товаровиробник, причому структурна відсталість та інституційна слабкість вітчизняної економіки робили можливість такого деформованого розвитку досить реальною.

Характерною ознакою вітчизняного ринку банківського кредитування став високий рівень його доларизації, що істотно впливало на темпи інфляції (оскільки іноземна валюта бере участь у процесі обігу, ціноутворення та накопичення); істотно змінювало функцію попиту на гроші (унаслідок деформації каналів грошової пропозиції); підвищувало системний ризик у банківському секторі та зумовило низьку ефективність використання кредитно-інвестиційного потенціалу банків.

Як результат, накопичені перекоси в бік споживчої спрямованості кредитних вкладень, зумовлені переорієнтацією кредитної політики банків на потреби домогосподарств і нижчими темпами кредитування інвестиційних потреб суб'єктів господарювання, а також забезпечення приросту кредитних вкладень за рахунок зовнішніх запозичень при перших ознаках нестабільності на фінансовому ринку в другій половині 2008 р. обернулись першими проявами банківської кризи, яка істотно поглибилась на тлі стрімкої девальвації та падіння макроекономічної динаміки.

Враховуючи перспективи розвитку економіки України на етапі посткризового відновлення, необхідно забезпечити переорієнтацію кредитних потоків у сектори з рівнем технологічного оновлення, що має інноваційну складову, а також аграрний та продовольчий.

Дуже важливо, особливо в кризовий період, кардинально підвищити фінансовий контроль в країні з боку держави. Існує практика, що Центральний банк виконує функцію нагляду, контролю і регулювання в банківській та монетарній

системах. Це закріплено у законодавчих актах. Але в цілому ряді країн світу, в тому числі в Україні, переконались, що він не завжди виконує ці функції ефективно. Тому в багатьох європейських країнах його позбавили таких функцій, включаючи таргетування інфляції, і передали цю справу єдиному органу нагляду і контролю за всіма фінансовими інституціями.

Враховуючи складність таких удосконалень у грошово-фінансовій системі це питання потребує додаткового фахового вивчення та наукового обґрунтування доцільності створення єдиного центру, визначення етапів і форм змін у фінансовій сфері. Слід, поступово, але неухильно рухатися цим шляхом, по якому вже пішли країни ЄС.

Таргетування інфляції – тонкий і чутливий процес. Будь-які непередумані дії, зокрема жорстке обмеження зростання грошової маси, особливо в наших умовах, що характеризуються порівняно низьким рівнем монетизації економіки, неминуче призведуть до негативних результатів, тим більше, що суть справи не в цьому. Таргетування – це встановлення і суворе дотримання показників інфляції. Ці показники мають бути реальними, тобто відображати потреби ринку, визначати зростання цін не лише в планах і програмах, але й у реальному житті, щоб вони були орієнтирами у зміні цін.

Усе це доводить, що не хитання від однієї крайності до іншої, а *органічна взаємодія державного і приватного регулювання та управління банківською системою можуть забезпечити її діяльність, яка має відповідати суспільним інтересам.*

Для нормалізації функціонування вітчизняного фінансового ринку пропонуємо такі антикризові заходи.

Стосовно банківської системи:

- відновлення довіри до грошово-кредитної політики та забезпечення розуміння населенням і господарюючими суб'єктами особливостей валютно-курсової політики завдяки роз'ясненню сутності цілей, завдань, заходів та інструментів державного і, особливо, монетарного регулювання, а також

постійного оприлюднення намірів і коментування результативності діяльності регулятора ринку;

- докапіталізація банківської системи України, перш за все, за рахунок коштів акціонерів або шляхом залучення нових приватних інвесторів; визначення Національним банком України умов і процедур врахування гібридних інструментів у капіталі банків;

- запровадження цільового довгострокового рефінансування банків з метою кредитування нефінансових корпорацій, включених до переліку підприємств, що мають пріоритетне значення для економіки держави і затвердженого Кабінетом Міністрів України. Необхідно розробити принципи та механізми надання Національним банком кредитів банкам з метою стимулювання кредитування економіки України;

- зменшення норми обов'язкового резервування на суму інвестиційних кредитів, наданих банком за рахунок самостійно мобілізованих ресурсів; подібна практика застосовувалась у 1995 р. з метою стимулювання інвестиційної активності банків, коли Національний банк дозволяв банкам зменшувати обов'язкові резервні вимоги на суму довгострокових інвестиційних кредитів, наданих за рахунок самостійно мобілізованих ресурсів;

- розроблення системи заходів щодо стимулювання банків до формування ними ресурсної бази шляхом випуску довгострокових корпоративних облігацій;

- підвищення прозорості рефінансування і підвищення контролю за використанням рефінансованих комерційним банкам НБУ коштів;

- активізація початку процедури банкрутства тих банків, які не можуть самостійно генерувати необхідні для повернення ресурси або реструктуризувати свою заборгованість;

- ліквідація (мінімізація) існуючих розривів між активами й зобов'язаннями банків;

- збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади;

- підвищення фінансової дисципліни, дієвості банківського нагляду і внутрішнього контролю в банках;

- посилення валютного контролю НБУ, дедоларизація країни.

Валютно-фінансове регулювання за умов високої доларизації економіки, що є негативним фактором для України, об'єктивно залежить від механізму емісії доларів та боргових зобов'язань США. Тому, під час проведення грошово-валютної політики пропонуємо:

- змінити технологію грошової пропозиції, припинивши її прив'язку до придбання доларів і пов'язаних з ним євро й фунта. Емісію національної валюти варто вести з огляду на попит на неї з боку господарюючих суб'єктів;

- замінити інвалютні позики державних компаній гривневими кредитами через державні комерційні банки;

- створити всі необхідні технічні умови для ведення рахунків у національній валюті іноземними особами, включаючи відкриття коррахунків у національній валюті іноземними банками в комерційних банках;

- зробити використання національної валюти більш привабливим щодо інвалютних операцій, підвищивши резервні вимоги до банків з інвалютних активів, які мають бути вищими, ніж з операцій з національною валютою.

Стосовно небанківських фінансових установ:

- забезпечення доступу страхових компаній до коштів резервів, розміщених на депозитах банків, для здійснення страхових виплат;

- удосконалення механізму тимчасових адміністрацій в НФУ (особливо кредитним спілкам); використання права регулятора вимагати скликання позачергових зборів їх учасників;

- відсторонення топ-менеджменту, нездатного впоратися з кризовою ситуацією, стимулювання приходу до НФУ нових команд професійних менеджерів;

- упровадження системи індивідуального нагляду за кожною кредитною спілкою, переведення їх на щомісячну звітність і ретельна перевірка основних показників їхньої діяльності;

- створення Фонду гарантування страхових виплат за рахунок коштів страховиків на розрахунковому рахунку в НБУ;

- проведення валютних аукціонів для потреб страхувальників life-страхова компанія;

- унормування обов'язкових критеріїв і нормативів достатності, диверсифікації і якості активів, якими представлені страхові резерви, за видами ризикового страхування;

- запровадження контролю за недобросовісною рекламою страховиків

Стосовно професійних учасників фондового ринку:

- з метою подолання взаємної недовіри між інвесторами й емітентами цінних паперів – коригування нормативних актів, що регулюють механізми відносин між ними;

- установлення прозорих відносин між емітентами й інвесторами ЦП;

- дотримання вимог міжнародного законодавства (конвенцій) про уникнення подвійного оподаткування доходів за ЦП;

- установлення кореспондентських відносин Центрального депозитарію України з центральними депозитаріями країн походження інвесторів-нерезидентів та країн, у цінні папери яких інвестуються кошти українських інвесторів.

3.1.5 Фондовий ринок в Україні

Фондовий ринок є однією з невід'ємних складових сучасної розвинутої економічної системи. Ефективно функціонуючий фондовий ринок виконує важливу макроекономічну функцію, сприяючи перерозподілу інвестиційних ресурсів, забезпечуючи їх концентрацію в найбільш доходних та перспективних галузях, що, в свою чергу, сприяє зростанню та інноваційному розвитку економіки держави.

На жаль, в Україні фондовий ринок не став ефективним механізмом перерозподілу фінансових ресурсів на користь реального сектору економіки. Сучасному стану вітчизняного фондового ринку притаманні: вузький спектр інвестиційно привабливих фінансових інструментів, обмежена ліквідність, низька технологічність інфраструктурних елементів ринку. Частка організованого сегменту фондового ринку, незважаючи на стійку динаміку зростання обсягів торгів, протягом останніх років не перевищує 5% загального обсягу ринку. Решту в торговельному обігу ринку займає його неорганізований сегмент, який є непрозорим і частково обслуговуючим тіньову сферу економіки.

Однією з причин такого стану українського фондового ринку є відсутність послідовних стратегічних підходів до побудови його моделі та пріоритетів розвитку. На початковому етапі становлення фондового ринку України він розбудовувався на концептуальних засадах централізації, що відображала навіть назва базового Закону України «Про цінні папери і фондову біржу». Схвалена Верховною Радою України у вересні 1995 р. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку в Україні поклала початок переходу до формування децентралізованої моделі вітчизняного фондового ринку. Але, її реалізація так і не досягла головної мети Концепції – становлення цілісного, високоліквідного, ефективного й справедливого ринку цінних паперів в Україні. Натомість, ринок отримав фрагментарну та інституційно розпорошену інфраструктуру. Ця Концепція чинна й сьогодні і є морально застарілою, більшість її положень не відповідають сучасному стану розвитку фондового ринку.

Перед Україною встала нагальна потреба у розробці нової, стратегічно орієнтованої концепції розвитку українського фондового ринку, здатної реалізувати потенціал фондового ринку для зростання та інноваційного розвитку економіки держави. Така концепція має ґрунтуватися на вирішенні на законодавчому та інституційному рівнях основних завдань щодо:

- підвищення капіталізації та конкурентоздатності українського фондового ринку;
- створення єдиного державного реєстру корпоративних прав;
- перекриття торгівлі на неорганізованому ринку;
- підвищення ліквідності фондового ринку за рахунок збільшення частки цінних паперів, які перебувають у вільному обігу, та вдосконаленні захисту прав інвесторів;
- підвищення ролі інституційних інвесторів у механізмах залучення фінансових ресурсів до реального сектору економіки;
- укрупнення та підвищенні технологічності інфраструктурних елементів вітчизняного фондового ринку;
- розвитку ринку похідних (деривативів) з метою запровадження нових фінансових інструментів та механізмів хеджування фінансових ризиків;
- вдосконалення системи розкриття інформації на фондовому ринку з метою забезпечення його інформаційної прозорості.

4. Економічна політика на шляху переходу до сталого розвитку

Подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи і вихід на траєкторію стабільного зростання можливий, на наше глибоке переконання, лише за рахунок *структурної перебудови економіки України*. Вона має здійснюватись шляхом *переходу від індустріально-аграрної моделі екстенсивного типу до конкурентоспроможної, інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу* (орієнтовану як на зовнішній, так і на внутрішній ринок), де враховується повна економічна вартість використання ресурсів і передбачається їх відновлення. Нова економіка – це не лише належним чином врегульовані та прогнозовані ринкові відносини, а переплетіння ринку, державного регулювання та соціальної стабільності. Нині кожна розвинена країна прагне побудувати нове інформаційне суспільство, яке здатне винаходити і використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення. Саме інновації

сьогодні є засобом побудови високорозвиненої конкурентоспроможної постіндустріальної держави, якою має стати Україна.

Попри те, що в Україні на законодавчому рівні проголошений курс на інвестиційно-інноваційний розвиток, прийнято близько п'ятнадцяти законів та кілька десятків концептуальних підзаконних актів з питань розвитку освіти, наукових досліджень, фінансово-організаційної підтримки інновацій фактичний стан справ у цій сфері залишається незадовільним. В загальному обсязі реалізованої промислової продукції лише 5,9% мають ознаки інноваційної, питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації, зменшилась з 14,8% у 2000 р. до 10,8% у 2008 р., частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП зменшилась у 2008 р. до найнижчого рівня за всі роки незалежності України і склала лише 0,9 %. Показово, що аналогічний показник у розвинених країнах світу складає не менше 2-3 %, при цьому частка держави в таких витратах досягає в середньому 35-40 %. Але проблема не в обсягах коштів з бюджету і навіть не в обсягах інвестицій, а перш за все – в організації процесу інноваційного розвитку економіки з боку держави.

Низька ефективність державної інноваційної політики пояснюється недосконалістю та фрагментарністю існуючого законодавства, а прийняті відповідні закони виконуються вкрай незадовільно. Формування інноваційної інфраструктури відбувається повільно, безсистемно, без належного обґрунтування; відсутні чіткі розмежування завдань та повноважень у сфері реалізації інноваційної політики між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Не отримує належної державної підтримки діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, які мають завершені науково-технічні розробки, не створюються центри трансферу технологій. На низькому рівні реалізується освітній та науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів, у сфері

інформаційно-комунікаційних високих технологій, інформаційні ресурси системи науково-технічної та економічної інформації, зокрема бази даних з питань технологій, науково-технічних досягнень.

Всупереч законодавству щодо мораторію на приватизацію науково-дослідних та галузевих наукових інститутів, обсяги протиправного відчуження майна в цій сфері постійно зростають. Наукові установи втрачають власні приміщення, руйнуються наукові школи, нищиться обладнання та інтелектуальна власність, процвітає рейдерство. Багато вчених і фахівців змушені їхати за межі України в пошуках роботи.

Гармонійний розвиток України як суверенної держави, що прямує до побудови громадянського суспільства та конкурентоспроможної економіки на основі демократичних цінностей, неможливий без ефективного та стабільного розвитку кожного її регіону. На сьогодні, на жаль, місцева влада – як представницька, так і виконавча – має дуже обмежені можливості, особливо фінансові. Надмірна централізація розподілу ресурсів країни, жорсткий податковий тиск, «ручне», часто непрофесійне керування економікою зверху, спрямоване не на стратегічну перспективу, а на латання перманентних дірок, гальмує ініціативу місцевої влади, завдає економіці регіонів повсюдне поширення корупції. До корупційних діянь все частіше стають причетні не лише органи місцевої влади, але і правоохоронні і судові органи, що за своїм статусом зобов'язані викорінювати це соціальне зло. У далеко не правовому полі, часто з використанням сили неправосудного судового рішення, ведеться боротьба за земельні ділянки, нерухомість, право власності на майно. Останнім часом значного розмаху набуло рейдерство, що здійснюється за типовими схемами, побудованими на недоліках чинного законодавства, небезпека якого досі не сприймається адекватно відповідними державними органами, зокрема тими, що причетні до реєстрації майнових та немайнових прав та здійснення нагляду за дотриманням законності.

Серйозної уваги заслуговує проблема диференціації в рівнях розвитку окремих регіонів. Диспропорції в соціально-економічному і культурному розвитку регіонів України, які склалися в процесі галузевого управління економікою вимагають невідкладних істотних змін в регіональній політиці. Наявність таких диспропорцій ускладнює проведення єдиної державної політики соціально-економічних перетворень, збільшує загрозу виникнення кризових явищ на рівні регіонів, що безпосередньо завдаватиме шкоди правам та інтересам громадян, а відсутність активної, зваженої державної регіональної політики призвело до значного послаблення, почасти навіть до фактичного припинення міжрегіональних економічних зв'язків і порушення ефективної взаємодії за вертикаллю «центр – регіони». Тому, першочерговим завданням держави повинен стати пошук регіонального балансу між обсягом делегованих владних повноважень на рівень регіонів та тими публічними повноваженнями і функціями, що здійснюватимуться виключно центральними органами державної влади.

Головною метою державної регіональної політики у сучасних умовах має бути сприяння пропорційному соціально-економічному розвитку України та її регіонів, що забезпечував би максимальну реалізацію їх економічного потенціалу в напрямі поліпшення умов господарювання і підвищення рівня життя населення до показників найбільш розвинених регіонів, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для громадян, незалежно від місця їх проживання.

Досягти успіхів у структурній перебудові економіки можливо лише за умови консолідації влади і суспільства та створення чіткої системи інноваційної політики. Інноваційна система держави – це новий вимір економічних і соціальних відносин, який базується на пріоритетному розвитку знань і технологій їх використання. Це перехід у новий стандарт суспільних цінностей, коли знання дійсно стають матеріальною основою існування людини, а технології їх застосування створюють якісно нові критерії добробуту суспільства. На думку вчених,

створення такої системи є викликом часу і прерогативою держави, проявом політичної волі її керівництва і основою економічної політики, консолідованих дій усіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Для вирішення даної проблеми, перш за все, необхідно визначити довгострокові цілі та пріоритети якісно нового змісту економічного розвитку країни.

4.1 Планування та прогнозування

З метою забезпечення стабільного, керованого і передбачуваного розвитку економіки України та її регіонів, насамперед, *необхідно кардинально змінити роль держави в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктурного регулювання економіки і економічного зростання з активним впливом на поживлення інвестиційної діяльності, формування інноваційних форм конкурентоспроможного господарювання.*

Пропонується невідкладно перейти до державного стратегічного планування (прогнозування) розвитку країни на основі загальнодержавної Програми стратегічного соціально-економічного розвитку України та її регіонів на довгостроковий період (20-30 років), яка має бути затверджена Верховною Радою України згідно з її конституційними повноваженнями.

В основу такої Програми необхідно покласти новітню *ідеологію Економіки Знань та інноваційного ділового мислення*, що забезпечить потужний потенціал реальних трансформацій всіх сфер суспільного життя країни та її регіонів, зорієнтованих на подолання кризових явищ і динамічне зростання економіки в умовах об'єктивних процесів інтеграції господарської системи країни у світовий економічний простір та очікуваного значного посилення конкурентної боротьби на міжнародних ринках у зв'язку із наступним циклом стабілізації та зростання економічної кон'юнктури у глобальному вимірі. Ця Програма має стати методологічною базою для розробки *середньострокових п'ятирічних планів-прогнозів соціально-*

економічного розвитку України, окремих її регіонів, цільових державних галузевих та регіональних програм. У свою чергу на основі таких п'ятирічних прогнозів соціально-економічного розвитку України повинен формуватися трьохрічний (перспективний) та щорічний (поточний) бюджет країни та регіонів.

При цьому нагальним питанням є визначення пріоритетних напрямків розвитку економіки. Очевидно, що це мають бути галузі з високою рентабельністю. На думку вчених, ймовірними пріоритетними напрямками, крім уже наявних металургії, хімії, літакобудування, суднобудування, могли б стати науково-прикладні розробки в космічних технологіях, комп'ютерному програмуванні та інтернет-технологіях, виробництво екологічно чистої харчової продукції і легка промисловість, ефективне використання рекреаційних зон тощо.

Принциповими положеннями і завданнями, які повинні бути закладені в усі прогнози і плани розвитку є такі:

Усі плани та програми економічного розвитку повинні бути підпорядковані досягненню збалансованості економічної системи і з соціальною та екологічною складовими сталого розвитку, а не бути самоціллю.

Жоден проект розміщення, розвитку чи ліквідації об'єктів матеріального виробництва, а також у цілому територіальні інфраструктури, не може здійснюватися без територіальної оцінки техногенного впливу на навколишнє середовище та без урахування екологічної ємності території. Імпорт і міжрегіональне переміщення сировини, продукції та відходів також повинні базуватися на цьому положенні і враховувати їхній життєвий цикл.

Формування ефективних економічних засад розв'язання екологічних проблем в усіх галузях виробництва та послуг здійснюється на основі впровадження та розвитку більш чистого виробництва.

Усі проекти в економічній сфері не можуть бути здійснені без проведення екологічної експертизи, яка обов'язково

враховує всі чинники сталого розвитку та обговорення і погодження з громадою.

Критерієм економічної доцільності та екологічної допустимості застосування промислових технологій є мінімізація використаних ресурсів та утворюваних відходів.

Виробництво необхідного обсягу товарів і послуг, що забезпечують належну якість життя, здійснюється за умов не перевищення протягом їхнього повного життєвого циклу екологічного простору території.

У сфері розбудови економіки діють екологічні важелі: підтримується все, що екологічно доцільне (податкові пільги), а екологічно неприйнятному ставляться перепони (штрафи).

Випереджувальні темпи економічного зростання, порівняно з темпами споживання первинних енергетичних ресурсів, мають забезпечуватись як за рахунок технічного (технологічного) енергозбереження, так і за рахунок структурного енергозбереження.

Реалізація цих принципових положень дозволить створити економічні передумови гармонійного розвитку людини, досягнення та підтримання високої якості життя та якості навколишнього середовища.

Для переходу на засади сталого розвитку головними напрямками функціональних і структурних перетворень у галузях і міжгалузевих комплексах повинні стати:

У сфері промисловості і транспорту:

- формування ефективної в господарському та екологічному відношенні міжгалузевої структури виробництва, що повинна відповідати світовим стандартам і потребам економіки держави та її регіонів;

- розширення відповідальності за нераціональне використання ресурсів, поступове зменшення сировинних виробництв, нарощування обсягу виробництв із закінченими технологічними циклами, що сприяють глибокій переробці та високій якості кінцевої продукції, використання таких циклів виробництв, які призводить до мінімізації відходів;

- технологічна модернізація виробництв шляхом упровадження новітніх наукових досягнень, енерго- та ресурсозаощаджуючих і маловідходних технологій, широке застосування відновлювальних, екологічно чистих джерел енергії, розв'язання проблеми утилізації відходів, що утворюються в процесі господарської та іншої діяльності;

- впровадження нових екологічно безпечних транспортних систем, поетапне припинення використання етилового бензину та свинцевих домішок;

- докорінна зміна технологій в екологонебезпечних галузях промисловості (в металургійній – перехід з мартенівської на конверторну виплавку сталі, технологію прямого відновлення заліза, у цементній – на сухий спосіб його виробництва та інше);

- мінімізація використання або повне вилучення токсичних матеріалів, зменшення обсягів усіх видів викидів і скидів та зниження промислових відходів біля джерел їх виникнення шляхом заміни сировини та технологій тощо.

В *аграрній сфері*, перш за все, необхідно відновити соціальну інфраструктуру сільських територій, підвищити зайнятість і рівень доходів сільського населення.

Політика держави у сфері зайнятості населення повинна бути направлена на створення умов для розвитку та закріплення кадрового потенціалу на селі, підвищення ефективності його використання у відповідності з вимогами аграрного виробництва та соціальної інфраструктури.

Для цього необхідно забезпечити:

- удосконалення фінансово-кредитних і податкових важелів впливу на зайнятість і створення нових робочих місць;

- стимулювання розвитку особистих підсобних і селянських (фермерських) господарств, індивідуального підприємництва;

- удосконалення системи підготовки і перепідготовки кадрів з урахуванням потреб ринку праці з метою перерозподілу вивільнених працівників у високодохідні несіельськогосподарські сфери діяльності та сфери послуг;

- розвиток системи громадських оплачуваних робіт в сільській місцевості з використанням ресурсів державного центру зайнятості;

- створення умов на залучення населення на сезонні роботи;

- спрощення процедури організації діяльності суб'єктів малого підприємництва на селі, отримання кредитних ресурсів, розвиток системи їх кредитування;

- розвиток дорадчих послуг в сільській місцевості (юридичних, інформаційних, консалтингових, маркетингових тощо);

- реалізація системи заходів, направлених на закріплення кадрів на селі, включаючи забезпечення житлом, виплату одноразових допоміг, надання пільгових кредитів;

- посилення стимулюючої ролі заробітної плати; удосконалення системи заохочення за підвищення ефективності виробництва і кінцеві результати фінансової діяльності підприємства; доведення мінімальної питомої ваги заробітної плати в структурі собівартості продукції до 30%;

- запровадження пільгового податкового навантаження суб'єктів підприємницької діяльності, господарюючих в сільській місцевості. З метою сталого розвитку сільських територій необхідно в центральних населених пунктах, в яких знаходяться сільські (селищні) ради, створити виробничу і соціальну інфраструктуру для забезпечення соціальних стандартів проживаючому в ньому населенню і жителям прилеглих територій;

- центральне і локальне водопостачання;

- газифікацію або розвиток системи постачання природним газом колективного користування;

- дороги з твердим покриттям;

- мережу доріг, які з'єднують його з оточуючими населеними пунктами;

- пасажирсько-транспортне сполучення з районним і обласним центрами;

- обслуговуючі кооперативи (ремонтно-будівельні, по обробітку землі, ремонт техніки і т.п.);
- дошкільні заклади і школи;
- спортивні об'єкти і споруди;
- медичні заклади (медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські пункти);
- пожежні пости;
- об'єкти придорожного сервісного обслуговування;
- установи культури, центри традиційних народних промислів і ремесел;
- юридичні послуги населенню, включаючи нотаріальні.

Підвищення ефективності АПК передбачається за рахунок реалізації системи організаційно-економічних заходів, направлених на раціональне використання природних, фінансових, трудових і матеріальних ресурсів, забезпечення рентабельного ведення сільськогосподарського виробництва при дієвій державній підтримці.

Пріоритетними напрямками в цій сфері являється:

- удосконалення та активізація державної підтримки АПК в умовах членства України в СОТ;
- запровадження енергоефективних технологій обробітку землі і підготовки її до посівів, оптимізація структури посівних площ;
- запровадження екологічно обґрунтованих систем ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій;
- розширене впровадження органічного землеробства, тобто сільськогосподарської діяльності із застосуванням біологічних методів захисту рослин та оптимальним використанням органічних і мінеральних добрив;
- реалізація заходів з підвищення родючості ґрунтів і продуктивності орних земель за умов зменшення їхніх площ;
- збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, обґрунтована заміна структури харчування населення та забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції;

- запровадження високоефективних і безвідходних технологій перероблення продукції рослинництва і тваринництва;

- впровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів;

- збереження та відновлення полезахисних зелених і ґрунтозахисних насаджень;

- технічне переоснащення сільськогосподарського виробництва;

- поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва (впровадження зональних систем землеробства, які передбачають виробництво високодохідних сільськогосподарських культур і застосування енергоекономних технологій, забезпечуючи високий рівень окупності інвестицій в аграрний сектор економіки, виробництво економічно прибуткових видів сільськогосподарської продукції);

- підвищення ефективності галузей рослинництва і продуктивності тваринництва, розвиток великотоварних форм організації виробництва на основі приватної форми власності;

- удосконалення організаційно-економічної структури АПК, систем його наукового і кадрового забезпечення.

В енергетичній сфері:

- упровадження нових технологій, прогресивних стандартів, сучасних систем контролю, управління та обліку на всіх етапах виробництва, транспортування та споживання енергетичних продуктів, розвиток ринкових механізмів, стимулювання енергозбереження в усіх галузях економіки;

- підвищення технічного рівня та екологічної безпеки теплових електростанцій шляхом застосування новітніх ефективних технологій спалювання палива;

- розвиток екологічно чистої енергетики відновлювальних джерел – будівництво вітрових електростанцій, використання сонячної енергії, геологічна розвідка і технічне освоєння родовищ геотермальних ресурсів, розроблення та

впровадження біоенергетичних установок, використання шахтного метану;

- створення потужностей для переробки, довготривалого та безпечного захоронення радіоактивних відходів;

- розроблення та впровадження ефективних механізмів економії енергії, в тому числі шляхом удосконалення цінової політики;

- проведення реконструкції підприємств вугільної промисловості, вжиття заходів щодо створення власного паливно-енергетичного циклу на основі нових ресурсозаощаджуючих та екологічно безпечних технологій.

Довгострокові прогнози та планування в економіці відбуваються етапами, адекватно до діючої парадигми розвитку, і навіть при докорінних змінах у ресурсній і сировинній базі, переходи на нові види енергоспоживання принципи сталого розвитку не змінюються.

Узагальнено за етапами переходу до сталого розвитку повинні відбуватися такі зміни:

- на першому етапі проходить структурна перебудова економіки інноваційного напрямку і здійснюється тотальна економія як сировинних, так і не сировинних ресурсів, впроваджуються першочергові заходи зі зниження енергоємності та матеріалоємності виробництва. Цей етап передбачає відродження та перебудову промисловості та АПК, створення гарантованої основи для фундаментальних змін і формування раціонального промислового комплексу у подальшій перспективі. Протягом цього періоду передбачається досягнення стійкої стабілізації та економічного зростання на основі випереджувального розвитку наукоємних галузей, стимулювання виробництв, орієнтованих на внутрішній ринок споживчих товарів тощо. Цей період поєднує в собі оздоровлення та відродження виробництва зі структурною перебудовою, стале зростання обсягів виробництва;

- на другому етапі здійснюються масштабні екологічні реформи і реструктуризації виробництва, набувають

випереджувального розвитку традиційні галузі сфери послуг в економіці. Стратегічна мета другого періоду – формування єдиної промислової системи країни як органічної частини європейського простору, що використовує всі переваги своєї ресурсної бази, технологій, високорозвиненого інтелектуального потенціалу нації. Цей період визначається як інвестиційно-інноваційний і характеризується переходом на капіталомісткий шлях розвитку зі значними обсягами капіталовкладень у докорінну реконструкцію всіх галузей промисловості. При цьому передбачається широко використовувати накопичений потенціал ресурсів для інвестування;

- на третьому етапі завершується перехід до постіндустріального суспільства на засадах інформатизації та інтелектуалізації, досягаються макроекономічні показники, характерні для розвинутих країн світу, й енергетична незалежність держави. Його можна окреслити як переважно інноваційний. Стратегічною метою розвитку промислового комплексу України в цей період передбачено еволюційний перехід до сталого розвитку в постіндустріальному світовому суспільстві на підґрунті збереження та безпеки життєвого простору людини, здійснення промислової діяльності з найменшими витратами за рахунок вискоєфективного використання матеріального та інтелектуального потенціалу. Наприкінці третього етапу промисловість сформується як цілісна виробничо-економічна система екзогенного типу (тобто, не замкнена лише на себе). Така система забезпечує економічну незалежність держави та реалізацію стратегічної мети – входження України на паритетних умовах до числа провідних, технологічно розвинених країн світу.

Щодо **соціальної складової переходу до сталого розвитку** відомо, що подолання будь-яких соціальних проблем неможливе без забезпечення стабільного розвитку економіки, позбавлення ж його соціального контексту робить цей розвиток беззмістовним.

Тому перехід України до сталого розвитку вимагає зміни політики в соціальній сфері, основними напрямками якої мають бути: збереження здоров'я людини, сприяння покращенню демографічної ситуації; забезпечення соціальних гарантій людям, які потребують захищеності; досягнення нормативів якості життя, які прийняті у розвинених країнах; досягнення орієнтирів сучасного рівня раціонального споживання для всіх верств населення; гуманізація суспільних відносин за рахунок реформування систем управління, освіти, науки, духовної культури та охорони здоров'я.

Все це має бути відображенням у стратегії дій як на найближчу, так і на подальшу перспективу. Крім цього, стратегія дій повинна базуватися на системі моніторингу сталості розвитку з урахуванням усіх соціальних складових і рівнів при прийнятті управлінських рішень.

4.2 Інноваційна складова – основа для забезпечення побудови конкурентоспроможної, інноваційної економіки інтенсивного типу

Формування суспільства знань, як нової суспільно-економічної формації у ХХІ сторіччі, зумовлене особливою роллю знання у сучасному цивілізованому розвитку. Конкурентні переваги країн усе менше визначаються багатством природних ресурсів чи дешевою робочою силою і все більше – технічними інноваціями та конкурентним застосуванням знань, що посідають перше місце серед факторів суспільного розвитку, сприяють досягненню взаємно доповнюваних цілей забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення суспільного добробуту, стимулювання соціальної злагоди, розвитку людини.

Суспільство знань визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їхнє виробництво стає джерелом розвитку.

Інтенсивний постіндустріальний розвиток національної економіки і українського суспільства як суспільства знань потребує створення необхідних інституційних передумов й

актуалізації ресурсів для модернізації науково-технічної, інноваційної систем та розвитку інтелектуального потенціалу.

Виходячи з того, що основною ознакою конкурентоспроможності країни є її здатність генерувати та швидко опановувати наукові, технологічні, промислові, організаційні інновації, **набувають актуальності розробка та реалізація Доктрини економіки знань, спрямованої на побудову національної інноваційної системи.** При побудові такої системи мають максимально враховуватися існуючі та поки що не втрачені Україною гуманітарні, геополітичні, економічні, науково-технічні переваги – вигідне географічне розташування, висококваліфіковані кадри, високий рівень науково-технічного потенціалу. Для цього необхідно:

- виходячи з Концепції розвитку національної інноваційної системи, невідкладно розробити і затвердити в установленому порядку **довгострокову Стратегічну програму інноваційного розвитку країни на найближче десятиріччя та наступні 25 років;**

- розробити та прийняти спеціальні закони України про венчурну діяльність в інноваційній сфері, про державну підтримку розвитку високих технологій, про кластерну модель економічного розвитку, про іннополіси, про інноваційну інфраструктуру. Завершити створення законодавчої бази у сфері економічних знань прийняттям **Інноваційного кодексу України;**

- для поліпшення організаційної інноваційної діяльності при Кабінеті Міністрів України та обласних державних адміністраціях утворити економічні ради із висококваліфікованих спеціалістів і науковців. Запровадити у складі державного та місцевого бюджетів «Бюджет інноваційного розвитку», за рахунок якого передбачати видатки для окремих бюджетних програм, зокрема, на фінансування державного замовлення на інноваційну продукцію, фінансову підтримку інфраструктури інноваційної діяльності тощо. Джерелами формування «Бюджету інноваційного розвитку», могли б стати також кошти, отримані від приватизації

державного майна, надходження податку на нерухоме майно, частина прибутку державних та комунальних підприємств, що не впроваджують інновації тощо;

- створити Державний венчурний банк з відділеннями в областях, що буде стимулювати кредитно-фінансову діяльність в інноваційній сфері. Сприяти створенню приватних інноваційних банків та венчурних компаній, запровадити державні гарантії та механізми стимулювання залучення заощаджень громадян у довгострокові інвестиції;

- скоротити кількість пріоритетних напрямків інноваційного розвитку, зберегти ті, у яких Україна має суттєвий науковий здобуток і перспективи розвитку (освоєння новітніх, у тому числі відновлюваних, джерел енергії, високотехнологічних галузей промисловості, машинобудування, матеріалознавство, створення індустрії наноматеріалів, біотехнології, технологічний розвиток агропромислового комплексу, хіміко-фармацевтичні технології, впровадження новітніх технологій та обладнання у медичному обслуговуванні, інформаційні технології та системи зв'язку);

- упровадити спеціальні програми, які стимулюють інноваційне підприємство визначених пріоритетних напрямків, для чого доцільно використати практику країн Євросоюзу (зокрема, підтримку пріоритетних напрямків досліджень у VII-й Рамковій програмі);

- розширити мережу та урегулювати діяльність складових національної інноваційної системи: бізнес-інкубаторів інноваційних центрів, технопарків, технополісів, венчурних фондів, «бізнес-ангелів», центрів трансферу технологій, механізмів взаємодії їх між собою та з іншими суб'єктами інноваційної діяльності;

- прискорити становлення вертикально інтегрованих науково-виробничих структур з повним технологічним циклом від інноваційних досліджень до виробництва, реалізації й технічної підтримки експлуатації нових продуктів на підґрунті економічної інтеграції галузевих НДІ та компаній-споживачів наукового продукту;

- створити інтегровану багаторівневу державну систему інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності на всіх етапах впровадження новачій (ідея – дослідження – розробка – впровадження). До складу загальнодержавної інформаційної мережі (банку даних) інновацій мають вноситися відомості стосовно учасників інноваційної діяльності та об'єктів інноваційної інфраструктури, напрямів нових фундаментальних і прикладних розробок та можливостей їх впровадження у виробництво;

- активізувати процес інтеграції вузівської науки з дослідницьким сектором академічної і галузевої науки шляхом створення дослідно-освітнянських комплексів (центрів) інноваційної спрямованості на зразок провідних європейських і світових університетів;

- створити реальні умови заохочення створення партнерств, альянсів та інших організаційних структур, що поєднують науку, вищу освіту, розробки, виробництво і дають можливість реалізації великомасштабних міжгалузових мегапроектів зі створення та освоєння виробництва високотехнологічної продукції;

- в економічній політиці держави передбачити істотне розширення ринку «довгих грошей», доступних вітчизняним виробникам, зростання капіталів державних банків. З цією метою вдосконалити механізм рефінансування банків, що кредитують високотехнологічні сектори економіки, запровадити надання гарантій держави під кредити та розвиток нанотехнологій та пріоритетних галузей, розробити інструментарій з недопущення надмірного вивозу капіталу за кордон;

- прискорити реформування податкової системи, створивши таку систему оподаткування, яка стимулювала б розвиток економіки знань. Зокрема, слід передбачити зниження податку на прибуток в тій частині, яка спрямовується на інновації, встановлення податкових канікул (пільг) для компаній, що впроваджують технічні інновації, податкові

послаблення для нових компаній та малих підприємств, які працюють у високотехнологічному секторі споживчого ринку;

- створити мережу об'єктів інфраструктури кадрового забезпечення здійснення інноваційної політики шляхом розробки і впровадження у навчальних процесах профільних вузів та інститутів (центрів) підвищення кваліфікації пілотної бізнес-освітньої програми у сфері інноваційної діяльності, спеціалізованих курсів та семінарів підвищення кваліфікації тощо.

4.2.1 Фінансове забезпечення інноваційного розвитку

Головною умовою реалізації програми інноваційного розвитку країни та її регіонів є **інвестиційне забезпечення**. Для створення інвестиційної привабливості регіонів і економіки України в цілому необхідно:

- стабілізувати політичну ситуацію в країні, знизити рівень корупції, рішуче припинити рейдерські захопи підприємств, лібералізувати умови здійснення підприємництва, *сприяти розвитку фондового ринку*, упорядкувати та максимально спростити правила та інструкції стосовно ліцензування, патентування, дозвільного режиму, оподаткування і репатріації прибутку тощо;

- розробити і здійснити комплекс заходів щодо кардинального поліпшення інвестиційного клімату як в країні в цілому, так і в кожному регіоні, а також всебічно стимулювати інноваційні вкладення коштів вітчизняних підприємств в пріоритетні проекти, стримуючи «втечу» капіталу за кордон. Головним стимулом у цьому напрямі має стати поетапне звільнення від оподаткування податком на прибуток витрат підприємств на інвестиції в основні фонди;

- в інвестиційній політиці держави та при удосконаленні законодавства передбачити правові та інші гарантії для інвесторів, у тому числі іноземних, щодо належного захисту вкладених ними коштів та прав на об'єкти інвестування, гарантування безперешкодного використання доходів від

інвестицій та стабільного і передбачуваного правового середовища;

- надати правовий захист таким фінансовим операціям як кредитування інновацій та страхування комерційних ризиків, переглянути податкову систему в частині надання податкових та інших фіскальних пільг суб'єктам господарювання, що створюватимуться та діятимуть в пріоритетних, особливо в наукоємних галузях економіки на початкових етапах їх діяльності;

- впровадити механізми державного програмно-цільового фінансування інноваційних проектів, у тому числі через запровадження конкурсних засад; виробити активні критерії відбору інвестиційних та інноваційних проектів для державної підтримки, у тому числі через внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність»;

- відновити систему податкових пільг на підтримку інноваційної діяльності, зокрема передбачених Законом України «Про інноваційну діяльність», запровадити прискорену амортизацію обладнання, придбаного в рамках інноваційних проектів, звільнити від імпортного мита обладнання, ввезеного в Україну в рамках реалізації таких проектів;

- збільшити обсяги державного замовлення на виробництво космічної, авіаційної техніки та судноплавних засобів, а також на будівництво доріг, транспортних розв'язок, стадіонів, готелів, кемпінгів, об'єктів туристичної інфраструктури тощо;

- розробити програму освоєння або розширення виробництва в Україні на рівні світових зразків комп'ютерної та високотехнологічної побутової техніки, яка сьогодні, в основному, імпортується;

- передбачати в планах-прогнозах соціально-економічного розвитку країни та регіонів заходи щодо розбудови об'єктів регіональної інфраструктури, підготовки цільових інвестиційних проектів для вирішення нагальних проблем регіонального розвитку з метою залучення інвестицій та

підвищення інвестиційної привабливості регіонів, поліпшення умов запровадження передових інноваційних технологій;

- у кожному регіоні розробити програму оперативної реструктуризації збиткових підприємств (їх в країні 40%) за спільної участі держави і бізнесу, а також модернізації неконкурентоспроможних виробництв;

- розробити комплекс заходів по відновленню економічної бази малих міст і селищ, і стримуванню надмірного неконтрольованого зростання великих міст, запровадженню механізму підтримки розвитку депресивних територій, передбачити податкову пільгу для інвесторів, які здійснюють інвестиції в об'єкти на таких територіях (за переліком, затвердженим Верховною Радою України);

- на державному та регіональному рівнях формувати і систематично оприлюднювати в засобах масової інформації та мережі Інтернет інформацію про пріоритетні для інвестування об'єкти та про потребу в інвестиційних ресурсах, сформувати перелік державних підприємств-банкрутів для безоплатної передачі їх приватним особам, за умови здійснення останніми інвестицій для оздоровлення цих підприємств;

- ♦ відновити широкої пропаганду в засобах масової інформації, на радіо і телебаченні кращих методів господарювання, обмін передовим досвідом управління і ведення бізнесу, особливо малого і середнього.

4.2.2 Місцеві органи влади: їх роль в побудові нової економіки

Результативність нової економічної політики буде значно вищою, якщо до її реалізації будуть залучені місцеві органи влади. Це сприятиме максимальній реалізації економічного потенціалу кожного регіону, вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів України.

З метою прискорення інноваційного розвитку країни і регіонів, підвищення конкурентоспроможності та **досягнення регіонами самодостатності** пропонується:

- розробити в кожній області, районі, місті програму прискореного розвитку *малого і середнього бізнесу*, як стратегічного напрямку розвитку територій і країни в цілому. Головною метою таких програм має бути забезпечення стабільних умов для подальшого функціонування малих та середніх підприємств, відродження малих міст і селищ, залучення широких верств населення до підприємницької діяльності, збільшення кількості нових робочих місць. Для прискорення розвитку малого бізнесу необхідно посилити фінансову підтримку цього важливого сектору регіональної економіки, впровадити більш ефективні системи фінансування, кредитування й страхування, і на цій основі забезпечити збільшення надходжень коштів до місцевих бюджетів, що позитивно вплине на динаміку економічного та соціального розвитку регіонів;

- прискорити спрощення і вдосконалення законодавчої та нормативної бази, що регламентує діяльність суб'єктів малого підприємництва. Підвищити мотивацію для місцевих органів влади у створенні сприятливого клімату для малого підприємництва шляхом збільшення частки податкових надходжень, яка залишається у місцевих бюджетах;

- забезпечити якісне оновлення трудових, зокрема інтелектуальних ресурсів, розробити і запровадити систему організаційно-освітніх заходів, спрямованих на підвищення фахового рівня, знань та навичок учасників підприємницької діяльності щодо ведення бізнесу, відновлення роботи професійно-технічних закладів на новій сучасній базі отримання знань, поширення серед населення правових та економічних знань;

- стимулювати створення потужних та конкурентоспроможних фінансово-промислових корпорацій – національних економічних лідерів: горизонтально та вертикально інтегрованих холдингових компаній, здатних виконувати функцію локомотивів економічного розвитку країни, а також створити та удосконалити діяльність інституцій, які надають фінансові, консалтингові, маркетингові,

інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні послуги у забезпеченні інноваційної діяльності;

- розширити інтеграційні процеси через транскордонне співробітництво з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі та високого рівня продуктивності праці і зайнятості населення.

Вирішенню регіональних проблем значною мірою має сприяти проведення нового етапу адміністративної реформи, пов'язаного з делегуванням владних та управлінських функцій центральних органів влади на регіональний рівень і всебічний розвиток місцевого самоврядування. При цьому, в регіоні повинні бути законодавчо розмежовані повноваження і відповідальність між окремими органами влади (доцільно повернутись до рад та їх виконкомів).

4.3 Кластерна концепція подолання економічної кризи та переходу до сталого розвитку

Кластерна концепція економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності виробничих систем в наш час набуває вирішального значення для адаптації України до процесу глобалізації, виходу з системної кризи та активного формування мережевих структур. Кластерна політика розвитку базується на ідентифікації вже існуючих кластерів товаровиробників, стимулюванні їх розвитку та створенні нових перспективних виробничих систем на основі мережевої співпраці.

Кластер товаровиробників в сучасній економіці розуміється як мережева організація комплементарних, територіально взаємозв'язаних між собою відносинами співпраці підприємств і організацій, включаючи спеціалізованих постачальників товарів і послуг, навіть покупців. Вони об'єднуються навколо науково-освітнього центру і мають партнерські стосунки з місцевими установами і органами державного управління. Метою такого гуртування є

підвищення конкурентоспроможності підприємств, регіонів і національної економіки.

Кластерна концепція базується на таких факторах економічного зростання:

- активізація інноваційної діяльності шляхом накопичення знань в кластері і передача учасникам досвіду, знань, навичок; дифузії «ноу-хау» серед фахівців кластеру; прозорості потоку інформації; більшої гнучкості і швидкості в розробці інновацій і мінімізації витрат на їх впровадження;

- розвиток підприємництва на основі створення великими виробниками кластера попиту на спеціалізовані матеріально-технічні ресурси і послуги. Інакше кажучи, забезпечується розвиток аутсорсингу, коли малі та середні підприємства виробляють продукцію, виконують роботу та послуги для ключових суб'єктів кластеру;

- розвиток економіки та співробітництва на прикордонних територіях у сфері торгівлі, сільського господарства, туризму, транспорту та виробничої інфраструктури;

- залучення іноземних інвестицій завдяки мережевому співробітництву суб'єктів кластеру з закордонними постачальниками та інвесторами та дякуючи механізмам державно-приватного партнерства (ДПП), які є суттєвим компонентом процесу кластеризації;

- розширення експорту суб'єктами кластерів за рахунок спільних маркетингових програм, а також завдяки організаційній підтримці експортерів регіону в рамках ДПП.

Про високу ефективність кластерної організації виробництва свідчить сучасний досвід інших країн. Як показують дослідження, скандинавська та особливо фінська промисловості сьогодні повністю кластеризовані. В США понад 60% підприємств працюють на основі кластерної моделі виробництва. Там підприємства кластеру знаходяться в одному регіоні і максимально використовують його природний, кадровий і інтеграційний потенціал. Європейські країни на своєму форумі в Лісабоні у 2000 р. схвалили «Лісабонську стратегію», в рамках якої всі країни-члени ЄС на основі своїх

національних програм кластеризації мають забезпечити зростання конкурентоспроможності та інноваційності своїх економік. Активно процеси кластеризації здійснюються і на пострадянському просторі, де лідером кластеризації економіки є Казахстан.

Переваги кластерної організації економічного зростання переконують у необхідності розробки методів формування кластерної політики в Україні з урахуванням особливостей національної економіки. За нинішнього стану економіки більшість ідентифікованих в Україні кластерів, а також тих, що були створені в останні роки в різних регіонах країни, на жаль, працюють неефективно.

Аналіз діяльності промислових кластерів України дозволяє виявити причини невисоких темпів кластеризації української економіки в порівнянні з такими процесами в інших країнах світу. Головними з цих причин є: неінформованість бізнесу і влади щодо переваг кластерних зв'язків в економіці, мережевого співробітництва та можливостей державно-приватного партнерства; відсутність відносин співробітництва в сферах наукових досліджень, освіти, маркетингу; нерозвинені партнерські відносини з місцевими органами влади; дуже слабкі зв'язки між підприємствами, вузами і науковими закладами, відсутність в Україні законодавчої бази, що регулює відносини партнерства органів влади і бізнесу, а також відсутність спеціалізованих громадських некомерційних організацій, які б об'єднували учасників кластерів в регіонах.

Аналіз світового досвіду формування кластерної політики в різних регіонах свідчить про те, що існує багато методів реалізації кластерної політики, які визначаються національними особливостями і прийнятою кластерною концепцією. Кластерна політика держав відрізняється ступенем регулювання урядом процесу кластеризації. На жаль методичні основи формування кластерної політики в світі взагалі не оприлюднені. Вивчення закордонного досвіду, його адаптація до реалій української економіки викликають необхідність формування методологічних основ кластерної

політики, відповідно до розробленої кластерної концепції економіки України.

Важливим методологічним питанням регіонального інноваційного розвитку є обґрунтування рівня агрегування кластерної політики. Вважається, що державне регулювання кластерних ініціатив, які є головним інструментом кластерної діяльності, стає оптимальним на рівні місцевих органів влади, про що свідчать такі міркування:

- з точки зору синергетики держава, як форма організації суспільства, повинна створювати умови для постійної самоорганізації на регіональному рівні та мікрорівнях управління;

- місцеві органи управління є більш гнучкими та мобільними, оскільки вони діють ближче до бізнесу, ніж національні урядові організації;

- місцеве керівництво має достатньо джерел, щоб набути необхідну компетенцію та досвід в партнерських відносинах з місцевим бізнесом;

- місцева влада має змогу суттєво впливати на відповідні кластерні програми та нести необхідні витрати, маючи в розпорядженні кошти місцевого бюджету;

- кластери в Україні локалізовані, частіше всього, на території однієї області, міста, або навіть села.

Отже, основною метою регіональної політики в Україні є формування умов сталого розвитку регіону і підвищення регіональної конкурентоздатності шляхом організації кластерів, розвитку мережевого співробітництва та ДПП. Специфіка кластерної політики в Україні полягає у необхідності розвитку інституціональної, організаційної та економічної підтримки мережевої співпраці і державно-приватного партнерства у формуванні таких основних факторів конкурентних переваг кластерів як інновації, освіта та маркетинг.

Виходячи з викладеної концепції, визначено такі основні принципи формування регіональної кластерної політики України:

- багаторівневність формування і реалізації кластерної політики, яка має здійснюватись на національному, регіональному, міжрегіональному рівнях управління, а також – на мікрорівні;

- економічне стимулювання кластерів (політика уряду має бути орієнтованою на посередницькі методи підтримки мережевого співробітництва, а не на пряме субсидування окремих галузей промисловості та підприємств);

- організаційне стимулювання кластерів (уряд не повинен прямо втручатись в процеси кластеризації, а має створювати організаційні умови для розвитку мережевого співробітництва і державно-приватного партнерства);

- підтримка перспективних кластерів (доцільно використовувати економічні стимули – пільги, кредити, гранти та інші засоби підтримки перспективних кластерів).

Для оцінки ефективності регіональної кластерної політики має використовуватись система показників, а саме:

- показники економічного зростання (валовий регіональний продукт (ВРП) та темпи його зростання);

- показники конкурентоспроможності (середній рівень конкурентоспроможності підприємств);

- показники інноваційної активності (питома вага інноваційно активних організацій, частка інноваційних товарів в загальному обсязі виробництва).

Суб'єктами проведення кластерної політики в країні є органи управління національного і регіонального рівня. Наднаціональними органами впливу у цій сфері виступають різні міжнародні організації – ОЕСР, Європейський Союз, ЮНІДО, ЄБРР та інші, які фінансують донорські кластерні проекти та програми. Суб'єктами проведення кластерної політики на регіональному рівні (область, місто, район) є комітети (управління) з економіки місцевих адміністрацій та спеціальні урядові структури підтримки кластерів (до цього часу подібних органів в Україні не створено).

Для державного регулювання процесу кластеризації в регіонах пропонується створити комісії по кластерному

розвитку при обласних комітетах з економіки на громадських засадах та сформувавши їх з провідних вчених та фахівців організацій кластерної інфраструктури (Центру підтримки підприємництва, промислових асоціацій, торгово-промислової палати, центру маркетингу), а також керівників місцевих органів державного управління.

Основними завданнями комісії по кластерному розвитку мають стати:

- організаційна підтримка ініціатив та процесів внесення змін в законодавство України, спрямованих на розвиток кластерів в регіонах;
- оцінка діяльності з формування кластерів і підвищення їх конкурентоспроможності з урахуванням економічних і політичних умов, що постійно змінюються;
- сприяння в подоланні адміністративних бар'єрів в організації та розвитку кластерів в регіоні;
- забезпечення комунікацій та взаємодії суб'єктів кластерів з відомствами та органами державного управління з питань регуляторної політики та надання допомоги кластерам.

Колегіальне керівництво кластерами доцільно здійснювати через юридичних осіб, що утворюються в таких поширених організаційно-правових формах як асоціації, господарські товариства, громадські об'єднання, спілки тощо. Серед них найбільш прийнятною для організації кластерів в Україні є асоціація (об'єднання підприємств), оскільки вона забезпечує:

- досягнення спільної мети учасників асоціації;
- виробничо-господарську самостійність та майнову незалежність членів;
- відсутність організаційних та юридичних перешкод при вступі до асоціації.

Така концепція промислової асоціації суб'єктів кластеру чи кластерів (в асоціацію можуть входити суб'єкти декількох моногалузевих кластерів) стане інструментом, що забезпечить мережеве співробітництво і партнерство між трьома основними групами учасників:

- кластером (його членами);
- органами державного регулювання кластеризації, створення яких рекомендується (комісія з конкурентоспроможності і кластеризації при Міністерстві економіки України, комісії з кластерного розвитку при обласних комітетах з економіки);
- зовнішніми структурами (іноземними інвесторами і міжнародними донорами).

Для стимулювання створення кластерів в регіоні пропонується наступне:

- підвищення рівня поінформованості суб'єктів ринку про переваги кластерних взаємозв'язків та мережевого співробітництва;
- розробка регіональних програм організації і розвитку кластерів;
- ініціювання та підтримка процесу організації і розвитку кластерів (ідентифікація і залучення провідних суб'єктів);
- створення авторитетного ділового угруповання суб'єктів кластеру у формі промислових асоціацій кластерів;
- створення і розвиток кластерної інфраструктури в регіоні;
- фінансування заходів по реалізації кластерної політики.

Для формування і розвитку мережевого співробітництва і ДПП обґрунтована необхідність вирішення наступних завдань:

- ідентифікація і аналіз діяльності кластерів в регіоні;
- економічне та організаційне стимулювання мережевого співробітництва суб'єктів кластеру в науці, освіті, маркетингу на рівні місцевих органів;
- взаємодія місцевих органів влади з суб'єктами кластеру;
- залучення іноземних інвестицій до реалізації кластерних проєктів;
- розвиток міжнародного співробітництва на рівні кластеру;
- координація взаємодії з різними рівнями влади з питань підтримки кластерів;

- пропаганда мережевого співробітництва через громадські інститути.

Розробка кластерної стратегії є ключовим етапом формування кластерної політики для конкретних регіонів і залежить від стадії життєвого циклу кластеру, ступеня розвитку кластерних відносин, мети і пріоритетів у формуванні кластерних зв'язків.

Фінансування регіональних кластерних програм в Україні має здійснюватись за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, коштів підприємств і організацій, а також донорської допомоги міжнародних організацій.

Здійснення ефективної кластерної стратегії дозволить успішно використати переваги мережевого співробітництва і партнерства бізнесу та влади, а також забезпечить економічне зростання і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Нові виробничі системи протягом наступного десятиріччя можуть стати реальністю в Україні при умові розробки та реалізації *національної програми підвищення конкурентоздатності економіки на основі мережевих структур – кластерів*. Такий загальнонаціональний проект має включати окремі регіональні і муніципальні програми, засновані на кластерних ініціативах.

Створення сприятливого ділового клімату в країні і регіонах можливе лише через удосконалення законодавства в напрямку підтримки розвитку підприємництва, інноваційності, сприяння обміну інформацією і технологіями, формуванню нових ринкових можливостей, які утворюються кластерними структурами. Для сприяння успішному вирішенню цих завдань, було б доцільним *створити Всеукраїнську науково-методичну Раду мережевих систем і кластеризації*, яка б заснувала в регіонах свої відділення.

Для прискорення розвитку економіки України на основі кластерів слід:

- визначити джерела фінансування інноваційних систем регіонів;

- створити при обласних держадміністраціях підрозділи, що уповноважені сприяти розвитку інноваційної діяльності на основі кластерів;

- створити механізми страхування та компенсації можливих ризиків інноваційної діяльності;

- активізувати створення в регіонах інноваційної інфраструктури та системи прямих зв'язків між промисловими підприємствами та закладами науки і освіти;

- сприяти створенню в регіонах сучасної системи патентування, часткового чи повного продажу прав на відкриття та винаходи, формуванню регіональних мереж інноваційного консалтингу;

- сформувати систему підготовки фахівців для основних напрямків інноваційного підприємництва, інфраструктури та менеджменту.

Добробут країни та ефективність її економіки мають ґрунтуватись на використанні накопичених знань, їх безперервному поповненні, на швидкому втіленні цих знань у високотехнологічну продукцію і послуги, що в сучасних умовах можливо ефективно реалізувати лише через інноваційні кластери.

4.4. Духовно-моральна складова інноваційного розвитку – найголовніша умова успіху в побудові нового суспільства.

Остання за нумерацією глава Стратегії не є менш важливою за своєю суттю. Зміст її не дуже звичний для економічної літератури. Можливо дехто, на жаль, не надасть їй необхідного значення. Але ми переконані, що *структурну перебудову економіки і модернізацію всього суспільства починати треба саме з духовно-моральної складової*. Цілком розуміємо, що виконати наші рекомендації, викладені саме в цій главі, найбільш складне завдання, яке вимагатиме зусиль не лише влади, а і кожного громадянина, кожної організації і суспільства в цілому. Іншого виходу а ні у нас, а ні в людства просто немає.

На рубежі XX – XXI століть Україна була втягнута у тривалу і трагічну смугу історичних випробувань, до дна «випивши гірку чашу» лібералізму і чужебісної демократії. Знаходячись 18 років у стані постійного непрофесійного та безвідповідального реформування та зазнаючи вищезгаданих значних матеріальних втрат, Україна зазнала найстрашнішого – втрати духовності народу. Наркотики, алкоголь, корупція і розбещеність, проституція, торгівля жінками і дітьми, аморальність і лицемірство у всіх сферах нашого життя знищують наше майбутнє – молоде покоління. Давно забуто патріотичне виховання, нині дітей від садочка і до ВУЗу виховують не на героїчних всесвітньо визнаних прикладах з минулого старших поколінь, а на жорстоких і ганебних діяннях зрадників і прислужників фашизму. Вочевидь, не про таку Україну і її майбутніх синів мріяли українці, голосуючи за її суверенність.

Нині українське суспільство глибоко розколото на десятки напрямів і позицій економічного, соціального, регіонального та ідеологічного характеру. Воно судорожно шукає шляхи виходу з економічного хаосу, соціальної напруги, політичного та ідеологічного протистояння різних громадських сил. Без повернення духовності ніяка влада не зможе модернізувати економіку.

Світова фінансово-економічна криза ще раз підтвердила, наскільки нестабільна і вразлива економіка, побудована на спекулятивному капіталі. В нинішній ситуації державі і суспільству необхідно зробити все можливе для відродження трудової етики, глибокої поваги до людської праці і до людини праці взагалі. Це найважливіша умова переходу до інноваційного сценарію розвитку. Адже стійкого економічного зростання можна досягти лише за рахунок ефективності реального сектору економіки, зв'язку фінансових інструментів з результатами людської праці.

Тому не випадково зараз стає особливо актуальною **ноосферна соціально-економічна теорія**, започаткована ще В.І. Вернадським, яка утверджує принципи духовно-морального

і ненасильницького прогресу суспільного виробництва, що дозволить створити *антикризові механізми господарювання*, придатні для будь-якої країни світу. Головними критеріями ефективності будь-якої економіки світу мають бути не прибуток і навіть не зростання ВВП (хоч це важливо), а здоров'я народу, поліпшення його трудової життєдіяльності, збереження та відтворення природи.

Ноосферне антикризове управління економікою, як стверджують вчені-економісти П. Нікитенко, В. Геєць, А. Осіпов та інші, передбачає забезпечення сталого інноваційного, соціально орієнтованого розвитку країни на базі впровадження фондоощадного інструментарію господарювання. Цей інструментарій являє собою комплекс політико-правових та організаційно-управлінських засобів, призначений для влади, науки та церкви в цілях, *по-перше*, збереження народу, *по-друге*, довкілля, *по-третє*, поліпшення якості життя людей. Успіх ноосферного управління залежить від критичної маси інтелекту, нагромадженої в народі, і, насамперед, – у головах представників державної влади, управлінців, керівників сфери науки і освіти, церковних діячів, – образно кажучи, від коефіцієнта корисної дії обох великих півкуль головного мозку та обох рук – правої, яку звать невидимою рукою ринку, і лівої, яку звать видимою рукою державного регулювання політико-економічного механізму.

Для більшої антикризової стійкості, забезпечення динаміки зростання, *необхідно розпочати формування нового*, а саме – *ноосферного світогляду й економічного мислення*, перш за все, у представників чотирьох найважливіших інститутів суспільства – влади, науки, освіти, релігії. Поряд з тим, не менш важливо переглянути предмет економічної науки й освіти, який вже не може обмежуватися дослідженням проблем відтворення лише товарів, робіт та послуг, а тим більше – капіталу. Наука покликана вивчати життєдіяльність людини на Землі в усій повноті її проявів і в усі періоди біологічного циклу індивіда. Звідси випливає, що економічна наука зобов'язана включати у свій предмет і знання всіх інших наук та сфер діяльності, тобто

виступати синергетичною наукою, яка формує у людей інноваційний, ноосферний світогляд, здатність мислити глобально, але діяти локально – в інтересах своєї країни і свого народу.

При ноосферному мисленні та діях потрібно визначити і новий критерій ефективності економіки. Замість показника прибутку і розрахованих на його базі величин рентабельності, окупності тощо новим критерієм має стати показник доходу – новоствореної вартості (ВВП). Водночас необхідно змінити систему бухгалтерського і статистичного обліку, спростити оподаткування, знизити податкове навантаження, зробивши його однаковим для всіх працездатних (33,3% від доходу). Виходячи з потреби наповнити ноосферним змістом усі економічні моделі, треба буде змінити амортизаційну політику і політику оплати праці, ціноутворення, облік складу й структури затрат виробництва, банківську, грошово-кредитну та інвестиційну політику; усі це слід ув'язати з ринковою оцінкою доходу та ВВП. Таким чином, *економіка має стати людиною – і природовимірною системою ринкового суспільного відтворення.*

У подальшому через розробку і застосування соціально-еколого-економічного механізму господарювання *слід досягти підвищення моралі в суспільстві*: він має бути таким, щоб природним чином знизилися рівні бюрократизму, соціального паразитизму, утриманства, економічного рейдерства, особливо інтелектуального. Цей механізм має високо піднести престиж морального інтелекту і продуктивної праці, створити умови для повної зайнятості громадян працездатного віку з гідним рівнем оплати їх праці і адекватного соціального забезпечення непрацездатного населення.

Антикризова господарська модель життєдіяльності повинна знайти своє відображення у законодавстві. Для того, щоб ця теза стала предметнішою, важливо подолати абсолютизацію речової залежності людей і фетишизацію прибутку, грошей, матеріального предметно-речового виду виробництва та нагромадження, коли люди, схилиючись перед

багатством, не є справді вільними суб'єктами і творцями суспільних відносин, коли людина служить тільки матеріальному виробництву, пристосовуючи до нього самого себе і природу. На жаль, сьогодні панує не особистість як така, а культ сили, грошей, зиску, посади, величини капіталу, порядкує прагнення до соціального паразитизму, заволодіння власністю і грошима шляхом рейдерства, боротьби за владу, за «тепле місце».

Духовність не являється наслідком матеріального достатку, чи якимось додатком до нього. Тому є помилковою думка про те, що спочатку потрібно забезпечити людям матеріальне благополуччя, а потім думати про духовність. А хіба стали духовними наші мільйонери чи банкіри, які не зупиняються ні перед яким злочином, щоб збільшити чи навіть утримати своє награване багатство? Не можна розглядати матеріальний комфорт як головну мету життя. По такому шляху йде західне постіндустріальне суспільство, для якого характерна тотальна матеріалізація буття людини. Через призму ринку, користі, прибутку, рентабельності розглядається все, що існує. Дух безмірного споживацтва і жадоба насолод, гострих відчуттів (часто кримінально-аморальних) – свідчить про глибоку духовну кризу Заходу на фоні матеріального комфорту і благополуччя.

Наша модель соціально-економічного розвитку не повинна сліпо копіювати західні стандарти і цінності. Ринковою має бути економіка, а не суспільство. Технологічним має бути виробництво, а не спосіб життя. Не варто негуманно, неприродно «ламати» і перекроювати себе, свою душу, свій менталітет, щоб в гонитві за західними стандартами зайняти чергу до «споживчого раю». Надто великі культурно-історичні відмінності. Проміняти національно-культурну своєрідність, накопичений за тисячі років духовний потенціал нашого народу на матеріальний комфорт і достаток – значило б зробити фатальну історичну помилку. Набагато корисніше буде, спираючись на свої культурно-історичні і релігійні традиції та надбання, не втрачаючи своєї самобутності,

переїняти у Заходу все дійсно корисне і потрібне для нас. Зокрема, повчитися у Заходу демократичним принципам організації політичного і громадського життя, правовій культурі, поваги до людської гідності, почуттю особистої відповідальності тощо. А ось переймати західний прагматизм, сухість відносин між людьми, не кажучи вже про дух надмірного споживацтва і гедонізму, навряд чи варто.

Необхідно творчо усвідомити себе і своє місце у світі. Такий же селективний підхід потрібен і відносно інновацій. Тільки в такому разі можливе формування адекватної національної ідентичності українського народу, усвідомлення ним себе як інтегрованої спільності вільних індивідуальностей в громадсько-політичному, соціально-економічному, культурно-історичному і духовно-моральному розуміннях. Тоді ми станемо поважати себе, нас будуть поважати, а наш народ і наша країна займуть гідне місце у світовому співтоваристві.

Нове століття і тисячоліття має стати Епоєю Розуму та розвитку могутності людства на основі Вселенських Законів Вічності. Людство повинно зрозуміти, що прогрес технічного розвитку має свої межі, але жодних меж розвитку, удосконалення особистості людини, її здібностей немає і не буде.

Адже головне в людині – це дух, її духовний стан. Найбільш динамічними гранями духовного бачення являються **Віра, Любов, Надія і буде дарована Мудрість**, які є основою побудови Піраміди справедливих громадянського суспільства за Вселенськими Законами.

Роздуми про день прийдешній стають нагальною потребою суспільства. Вони мають сприяти встановленню інтелектуального й морального клімату, *необхідного для зміни того русла нашої ріки життя, яке нас може підвести до катастрофи, якщо ми не навчимося по-новому мислити, якщо не відбудеться загальнопланетарна Перебудова.*

Висновок

Визначення напрямів інноваційного розвитку економіки України, їх успішна реалізація залежить від успішної інтеграції

країни у світову господарську систему, і, в першу чергу, від інтеграційних процесів з ЄС та Росією. Спроби влади серйозно змінити економічну ситуацію всередині країни без урахування глобальних економічних і політичних факторів чи, тим більше, всупереч їм, приречені на невдачу. Виходячи з цього, і слід визначати основні пріоритети економічної політики.

Вчені Спідки економістів України одностайні в тому, що зараз владі разом з наукою необхідно не лише виробити нову доктрину, стратегію та вдосконалити законодавчу базу інноваційного розвитку України, але й детально відпрацювати «дорожню карту» переходу до інноваційної моделі національної економіки.

Механізмами реалізації цієї моделі, крім перелічених вище, можуть бути такі:

По-перше. Здійснення глобальної корпоратизації національної економіки. Аналіз свідчить, тільки транснаціональні компанії в глобалізованому світі визначають пріоритети розвитку світової економіки. Світ, як і раніше, визнає лише сильних, поважає лише тих, хто в змозі самоутверджуватись, захистити власну свободу і цінності.

По-друге. Кардинальна зміна ролі фундаментальної і прикладної науки для того, щоб розробки українських вчених (а вони є на рівні світових) не лежали роками на полицях, а впроваджувалися у виробництво. Необхідно створити всі нормативно-правові і фінансові умови для того, щоб цей механізм по впровадженню наукових розробок вітчизняних вчених у виробництво обов'язково спрацьовував.

По-третє. Глибокі системні зрушення кадрової політики держави, а також реформа всієї структури державного управління економічними процесами. Тільки досвідчені професіонали на всіх рівнях управління можуть в найкоротший строк вивести Україну з кризи і поставити на рейки стабільного зростання.

Лише за умови пріоритетності інноваційного шляху розвитку можна здійснити структурну перебудову української

економіки, подолати сировинний вектор її розвитку і утвердити Україну як конкурентоспроможну високотехнологічну державу.

І, четверте. Запровадження механізму єднання помислів всіх верств суспільства і влади.

Політична нація – не держава, не політизоване її населення, а спільність людей, об'єднаних загальноприйнятими для них цінностями, усвідомленням єдності громадянської приналежності, незалежно від національності, з орієнтирами на високі соціальні здобутки. Політична нація – не статика, а процес, який в жодній країні не закінчився і ніколи не закінчиться, бо вимагає постійного наповнення єднальними та мобілізаційними орієнтирами. Національна ідея – так само процес, а не захоплююча формула, що підніме і поведе маси. І вона теж повинна оновлюватися від етапу до етапу досягнутих успіхів. Національна еліта – не владна верхівка та горстка багатих, а інтелектуальні й духовні авторитети, до того ж аналітики, стратеги і далекоглядні діячі. Скрізь лідери еліти формуються в інтелектуальних колах і ними ж виводяться на авансцену.

Загальнодержавною проблемою є формування культури – духовної, політичної, правової, моральної, совісті, економічної, екологічної, світоглядної тощо. Головна серед них – *культура совісті*. Саме в культурі совісті корені добра і зла. **Інтелектуальний, духовний і моральний стан суспільства – базова опора його поступу.**

Ми віримо Богу, любимо Його і надіємося на Нього.

6.4. Проект Закону України «Про державну економічну політику в Україні» (схвалений другим Пленумом Правління Співки економістів України 22 квітня 2010 р.)

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про державну економічну політику в Україні»

Цей закон регулює суспільні відносини у сфері здійснення державної економічної політики як сукупності уявлень про цілі та розроблені відповідно до них засоби їх досягнення, що формуються та здійснюються від імені держави з приводу суспільного виробництва, розподілу, нагромадження та використання матеріальних і пов'язаних з ними нематеріальних благ, природних ресурсів, інших об'єктів національного багатства країни.

Розділ I

Загальні положення

Стаття 1. Поняття, зміст та спрямованість державної економічної політики

Державна економічна політика – це сукупність уявлень про цілі та розроблені відповідно до них засоби їх досягнення, що формуються та здійснюються відповідними органами державної влади у сфері відносин з приводу суспільного виробництва, розподілу, нагромадження та використання матеріальних і пов'язаних з ними нематеріальних благ, природних ресурсів та інших об'єктів національного багатства країни.

Зміст та спрямованість державної економічної політики визначається з урахуванням мети, завдань, принципів та основних пріоритетів, встановлених цим Законом.

Стаття 2. Мета державної економічної політики

Метою державної економічної політики є забезпечення добробуту, безпеки та високого рівня життя населення, економічної самостійності, підвищення ефективності суспільного виробництва, в тому числі шляхом впровадження інноваційних технологій, раціонального використання

природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, формування етико-світоглядного спрямування діяльності держави, її органів, юридичних осіб та громадян на основі відповідальності, рівності перед законом, духовного збагачення людини.

Стаття 3. Завдання державної економічної політики

Завданням державної економічної політики є стратегічний та тактичний сталий розвиток економіки України з оптимальним поєднанням ринкового та державного регулювання економічних процесів, збереження та накопичення національного багатства, забезпечення економічної самостійності, раціональне використання природних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища, ненасильницьке розпорядження результатами праці людини.

Стаття 4. Принципи здійснення державної економічної політики

Державна економічна політика здійснюється, виходячи з таких принципів:

- верховенство права;
- економічна багатоманітність суспільного життя;
- рівність держави, її органів, фізичних та юридичних осіб перед законом;
- ресурсне забезпечення заходів державної економічної політики;

соціальна, громадська та етична відповідальність органів і осіб, які є суб'єктами і учасниками державної економічної політики, за наслідки їх дій чи бездіяльності;

раціональне та безпечне використання природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища;

суворе дотримання зобов'язального змісту права власності та недопущення використання власності на шкоду особі, суспільству і навколишньому природному середовищу;

використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення виключно на основі гарантування їх доходності як особливого виду капіталу;

поєднання ринкового та державного регулювання економічних процесів;

ноосферне спрямування діяльності всіх учасників відносин щодо формування та здійснення державної економічної політики;

співмірність фіскальних та протекціоністських регуляторів.

Стаття 5. Основні пріоритети державної економічної політики

Основними пріоритетами державної економічної політики, на які спирається держава та її органи при формуванні і здійсненні заходів державної економічної політики, є:

сталий розвиток суспільного виробництва;

забезпечення найвищих соціальних цінностей – здоров'я, добробуту, безпеки та високого рівня життя населення;

формування національної інноваційної системи та впровадження сучасних технологій у суспільне виробництво;

активізація ринку капіталу та сприяння зростанню попиту на вітчизняну валюту, централізація регулювання фондового ринку;

збалансований та прискорений розвиток регіонів;

партнерство держави та бізнесу;

розвиток науки, освіти та культури з метою збереження та відтворення інтелектуального потенціалу держави, створення економіки знань, духовного збагачення людини;

розробка та застосування екологічно безпечних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства з метою раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища.

Стаття 6. Напрями державної економічної політики

Напрямами державної економічної політики є:

- інноваційне реформування всіх сфер суспільства;
- прогнозування та планування соціально-економічного розвитку;
- ресурсне та фінансове забезпечення здійснення економічної політики держави;
- поширення конкурсної процедури закупівлі товарів і послуг на сферу розподілу суспільних ресурсів;
- встановлення гідних людини стандартів якості життя та запровадження державних гарантій і механізму їх досягнення;
- формування етико-світоглядного спрямування діяльності держави та учасників економічних відносин на основі пріоритету моральних і етичних цінностей;
- поширення партнерства держави та бізнесу, передача суб'єктам приватного права на договірних засадах здійснення ряду функцій, що раніше виконувались державою;
- *розвиток інформаційного суспільства.*

Стаття 7. Законодавство України про державну економічну політику

Законодавство України про державну економічну політику, крім цього Закону, складає Конституція України, Господарський кодекс України, Закон України «Про Кабінет Міністрів України» та інші законодавчі і підзаконні нормативні акти, що встановлюють повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері державної економічної політики, Закон України «Про державні цільові програми» та інші нормативно-правові акти, що встановлюють засади, шляхи та особливості формування та здійснення державної економічної політики в окремих сферах організації суспільного виробництва, розподілу, нагромадження та використання матеріальних і пов'язаних з ними нематеріальних благ, природних ресурсів та інших об'єктів національного багатства країни.

Усі підзаконні нормативні акти, що приймаються у сфері державної економічної політики, мають відповідати Конституції України та цьому Закону.

Держава, її органи, юридичні та фізичні особи – учасники відносин з приводу суспільного виробництва, розподілу, нагромадження та використання матеріальних і пов'язаних з ними нематеріальних благ, природних ресурсів та інших об'єктів національного багатства країни, мають враховувати у своїй діяльності завдання, принципи та пріоритети, встановлені цим Законом.

Стаття 8. Суб'єкти та учасники державної економічної політики

Суб'єктами державної економічної політики є держава та її органи, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування.

Учасниками відносин у сфері державної економічної політики є юридичні особи публічного та приватного права та громадяни.

Повноваження органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері здійснення державної економічної політики визначаються відповідними нормативними актами.

Стаття 9. Шляхи реалізації державної економічної політики

Суб'єкти державної економічної політики здійснюють державну економічну політику за допомогою розроблення та виконання державних цільових програм, прогнозування та державного регулювання економіки, партнерства та інших видів публічної діяльності, передбачених законодавством.

Здійснення державної економічної політики в Україні забезпечується економічною багатоманітністю, рівністю всіх форм власності, застосуванням різних організаційно-правових форм суб'єктів публічного і приватного права та їх спільної господарської діяльності.

Стаття 10. Партнерство у сфері державної економічної політики

Партнерство у сфері державної економічної політики полягає у взаємодії суб'єктів державної економічної політики та підприємств, установ, громадських, профспілкових та інших організацій з приводу визначення засад та реалізації державної економічної політики на основі взаємного узгодження інтересів і відповідних угод про партнерство.

Угоди про партнерство мають враховувати основні пріоритети та напрями державної економічної політики, встановлені цим Законом.

Стаття 11. Участь громадян у формуванні і здійсненні державної економічної політики

Громадяни беруть участь у формуванні і здійсненні державної економічної політики шляхом:

- створення та організації діяльності об'єднань громадян для спільної реалізації своїх прав і свобод у сфері суспільного виробництва, розподілу, нагромадження та використання матеріальних і пов'язаних з ними нематеріальних благ, природних ресурсів та інших об'єктів національного багатства країни;

- звернення до суб'єктів державної економічної політики із пропозиціями, зауваженнями, заявами, клопотаннями та скаргами;

- одержання, використання, поширення та зберігання інформації щодо діяльності суб'єктів державної економічної політики;

- здійснення громадського контролю у сфері державної економічної політики (діяльність громадських інспекторів);

- проведення громадської експертизи;

- участь в обговоренні законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів, публічних слуханнях, відкритих засіданнях з приводу реалізації заходів державної економічної політики на державному та регіональному рівнях;

застосуванням інших форм громадського контролю, не заборонених чинним законодавством.

Стаття 12. Моральні та етичні засади державної економічної політики

Суб'єкти державної економічної політики та учасники відносин у сфері державної економічної політики при здійсненні своєї діяльності мають дотримуватися моральних засад суспільства, не порушувати принципу рівності всіх суб'єктів суспільних відносин перед законом, добросовісності, публічності та інших принципів морально-етичного спрямування, передбачених Конституцією та законами України.

Державна економічна політика має враховувати інтереси всіх верств суспільства, гарантувати належний рівень забезпечення потреб населення.

Держава сприяє поширенню ідеологічних засад економічної діяльності, спрямованих на забезпечення поваги до людини, добропорядності усіх учасників суспільних відносин, врахування інтересів соціально незахищених верств населення та майбутніх поколінь, безпеки довкілля, уважного і шанобливого ставлення до культурних та духовних цінностей.

Розділ II

Державна економічна політика у сфері суспільного виробництва та державного регулювання ринкових відносин

Стаття 13. Державна економічна політика у сфері суспільного виробництва та державного регулювання ринкових відносин

Метою державної економічної політики у сфері суспільного виробництва та регулювання ринкових відносин є сталий розвиток суспільного виробництва, забезпечення балансу та гармонізації інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, поширення сучасних форм організації

господарської діяльності, припинення монополізму та сприяння конкуренції, державна підтримка суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність, спрямовану на реалізацію напрямів та завдань державної економічної політики.

Державна економічна політика у сфері суспільного виробництва та державного регулювання ринкових відносин здійснюється шляхом державного замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових пільг, дотацій, компенсацій, цільових інновацій, субсидій, заохочення застосування суб'єктами господарської діяльності ефективних організаційно-правових форм підприємництва та інших засобів державного регулювання господарської діяльності, передбачених законодавством.

Стаття 14. Організаційно-правові форми забезпечення реалізації державної економічної політики

Метою запровадження і поширення в Україні сучасних організаційно-правових форм здійснення заходів державної економічної політики та господарської діяльності є використання переваг мережевого ділового співробітництва, партнерства бізнесу та влади, забезпечення зростання і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Основними організаційно-правовими формами участі суб'єктів публічного і приватного права в реалізації заходів економічної політики в Україні, здійснення регіональних програм соціального-економічного розвитку є кластерні та інші мережеві форми організації і ведення спільної господарської діяльності.

Застосовування кластерних та інших мережевих форм організації і ведення спільної господарської діяльності підтримується і заохочується державою у порядку, встановленому законодавством.

Стаття 15. Національна програма підвищення конкурентоспроможності економіки на основі мережевих структур – кластерів

З метою реалізації завдань економічної політики на загальнодержавному, регіональному та міжрегіональному рівнях розробляється та затверджується згідно з законом Національна програма підвищення конкурентоспроможності економіки на основі мережевих структур – кластерів.

Національна програма підвищення конкурентоспроможності економіки на основі мережевих структур – кластерів передбачає:

- створення і державну підтримку кластерів – об'єднань суб'єктів господарської діяльності, що спільно діють в межах єдиного виробничого циклу;

- розробку і запровадження форм та показників статистичної звітності про діяльність кластерів, поширення інформації про результати та наслідки кластеризації;

- надання різноманітної інформації, консультування, здійснення публічного моніторингу з приводу діяльності кластерів;

- сприяння формуванню в кожному регіоні мегакластерів, які б забезпечували сталий розвиток регіональної інноваційної інфраструктури;

- сприяння розвитку міжрегіонального і міжнародного співробітництва кластерів та мегакластерів України з кластерними об'єднаннями країн ЄС, ОЧЕС, СНД;

- запровадження у вищих навчальних закладах програм підготовки та перепідготовки спеціалістів в галузі створення і функціонування кластерів та інших форм інноваційних мережевих структур;

- створення у складі економічних підрозділів місцевих органів виконавчої влади аналітичних служб для здійснення в кожному регіоні аналізу конкурентоспроможності продукції, що виробляється підприємствами регіону, і виявлення на цій основі ключових заходів зростання економіки на довгострокову перспективу, які є базою для розвитку кластерів.

Стаття 16. Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України

Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України є базовим документом, що встановлює засади, завдання, прогнозні показники та стратегічні напрями соціально-економічного розвитку України.

При складанні Державної стратегічної програми соціально-економічного розвитку України мають враховуватися мета, завдання, принципи та пріоритети державної економічної політики, встановлені цим Законом.

Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України включає:

заходи щодо розвитку основних секторів суспільного виробництва (металургії, хімії, літакобудування, суднобудування, оборонних галузей, науково-прикладних розробок в космічних технологіях, комп'ютерному програмуванні та інтернет-технологіях, агропромислового комплексу, виробництва екологічно чистої харчової продукції і товарів легкої промисловості, послуг у сфері туризму та ефективного використання рекреаційного потенціалу країни);

заходи щодо впровадження інноваційних технологій з метою підвищення ефективності суспільного виробництва;

заходи щодо реалізації ноосферної ідеології суспільної діяльності, збереження природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;

заходи щодо збалансованого та прискореного розвитку регіонів країни;

заходи щодо формування етико-світоглядного спрямування діяльності держави, її органів, юридичних осіб та громадян на основі відповідальності, рівності перед законом, духовного збагачення людини.

Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України складається Кабінетом Міністрів України та Національною академією наук України із залученням провідних фахівців науково-дослідних установ та

затверджується Верховною Радою України у порядку, встановленому законом.

Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України розробляється на строк 15 років та підлягає уточненню і пролонгації на такий же наступний період кожні п'ять календарних років.

На основі Державної стратегічної програми соціально-економічного розвитку України розробляються середньострокові (п'ятирічні) плани-прогнози соціально-економічного розвитку України, окремих її регіонів, цільові державні галузеві та регіональні програми, на основі яких формуються трьохрічний (перспективний) та щорічні (поточні) Державний бюджет України та місцеві бюджети.

Середньострокові (п'ятирічні) плани-прогнози складаються із розбивкою на прогностні періоди, що відповідають календарному року, і включають:

- розрахунки динаміки основних макроекономічних показників за різних сценаріїв розвитку суспільного виробництва і міжнародних зобов'язань держави;

- прогностні баланси матеріальних ресурсів держави у розрізі агрегованих видів стратегічних ресурсів, соціально необхідних товарів та послуг;

- заходи щодо реструктуризації підприємств і організацій державного сектора економіки, стимулювання їх ефективного господарювання;

- заходи щодо пріоритетного розвитку об'єктів інфраструктури матеріального виробництва та сфери послуг;

- заходи щодо підтримки та розвитку агропромислового виробництва та об'єктів соціально-культурної інфраструктури сільських поселень;

- заходи щодо державних гарантій і створення умов для свободи підприємницької діяльності та забезпечення захисту конкуренції;

- конкретні дії держави щодо недопущення зловживання монопольним становищем на ринку;

- вимоги щодо раціонального та безпечного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та відповідальність за їх порушення;

- інші заходи, спрямовані на реалізацію у середньостроковій перспективі Державної стратегічної програми соціально-економічного розвитку України.

Стан виконання Державної стратегічної програми соціально-економічного розвитку України та відповідного середньострокового (п'ятирічного) плану-прогнозу і основні завдання державної економічної політики на черговий календарний рік відображаються у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України.

Стаття 17. Регіональні програми прискореного розвитку малого та середнього бізнесу

З метою забезпечення регіонального розвитку економіки України та поширення партнерства держави і бізнесу місцевими органами державної виконавчої влади розробляються регіональні програми прискореного розвитку малого та середнього бізнесу.

Регіональні програми прискореного розвитку малого та середнього бізнесу розробляються шляхом проведення громадських семінарів за участю представників підприємств-виробників, інших суб'єктів господарювання, приватних підприємців та окремих громадян. За результатами проведення громадського семінару складається проект регіональної програми, який подається на експертизу у провідних наукових установах, що входять до Національної інноваційної системи, та затверджується місцевими державними адміністраціями.

Стаття 18. Програми реструктуризації збиткових підприємств та модернізації неконкурентоспроможних виробництв

Місцеві державні адміністрації за участю суб'єктів господарювання, представників наукових установ, що входять

до Національної інноваційної системи, та окремих фахівців розробляють та впроваджують в кожному регіоні програми реструктуризації збиткових підприємств та модернізації неконкурентоспроможних виробництв.

Розділ III

Державна економічна політика у сфері бюджетних відносин

Стаття 19. Державна економічна політика у сфері бюджетних відносин

Метою державної економічної політики у сфері бюджетних відносин є фінансове забезпечення завдань державної економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях, зростання добробуту та якісного рівня життя населення, збалансованого розвитку регіонів.

Діяльність суб'єктів державної економічної політики щодо відносин, які виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання Державного бюджету України і місцевих бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також контролю за виконанням Державного бюджету України та місцевих бюджетів, здійснюється на підставі закону з урахуванням мети, принципів та пріоритетів державної економічної політики, встановлених цим Законом.

Стаття 20. Державна економічна політика у сфері оподаткування

Метою державної економічної політики у сфері оподаткування є забезпечення переходу від фіскальної до стимулюючої ролі податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Державна економічна політика у сфері оподаткування здійснюється відповідно до мети, завдань, принципів та пріоритетів, встановлених цим Законом.

Стаття 21. Бюджет інноваційного розвитку

Для реалізації мети державної економічної політики у сфері бюджетних відносин у складі Державного бюджету України та місцевих бюджетів створюється Бюджет інноваційного розвитку.

Кошти Бюджету інноваційного розвитку спрямовуються на формування національної інноваційної системи та впровадження сучасних технологій у суспільне виробництво.

Джерелами формування Бюджету інноваційного розвитку є усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України. Обсяг доходів Бюджету інноваційного розвитку визначається за нормативом інноваційної забезпеченості державної економічної політики, який встановлюється законом, та розраховується на загальнодержавному і місцевому рівні, виходячи із такого нормативу та загальної суми надходжень Державного бюджету України і місцевих бюджетів.

Стаття 22. Публічно-приватний контроль у сфері бюджетних відносин

Використання коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів та їх виконання здійснюється на засадах публічно-приватного контролю відповідно до закону.

Публічно-приватний контроль у сфері бюджетних відносин є гарантією публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу, ефективності використання бюджетних коштів.

Публічно-приватний контроль у сфері бюджетних відносин включає діяльність учасників відносин у сфері державної економічної політики, зокрема:

- отримання, зберігання та розповсюдження інформації щодо складання, розгляду, затвердження та виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

- участь в публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань розгляду, затвердження та виконання бюджетних програм і проєктів, що фінансуються повністю чи частково за рахунок Державного бюджету України чи місцевих бюджетів;

- об'єднання в громадські формування, створення об'єднань підприємств та інших інституцій громадянського суспільства;

- оскарження в суді дій чи бездіяльності державних органів та їх посадових осіб, що спричиняють шкоду правам та інтересам громадян у сфері забезпечення їх добробуту, безпеки та високого рівня життя;

- формування громадської думки щодо діяльності посадових осіб органів державної влади, що діють в сфері бюджетних відносин;

- інші заходи, передбачені законодавством України.

Розділ IV

Державна економічна політика у сфері відносин власності

Стаття 23. Державна економічна політика у сфері відносин власності

Метою державної економічної політики у сфері відносин власності є забезпечення конституційних гарантій вільного і рівного розвитку всіх форм власності, захисту права власності та недопущення використання власності на шкоду особі, суспільству та навколишньому природному середовищу.

Пріоритетом державної економічної політики у сфері відносин власності є забезпечення здійснення особами свого права власності з дотриманням моральних засад суспільства на засадах добросовісності, розумності, утримання від дій, що порушують права інших осіб, завдають шкоди довкіллю, культурній спадщині.

Держава сприяє формуванню та поширенню засад використання особами свого права власності з урахуванням суспільних інтересів, орієнтованих на сталий розвиток.

У разі виявлення факту здійснення особою права власності на шкоду правам та інтересам інших осіб та довіллію користування та розпорядження такою особою її майном, використання якого завдало шкоди, має бути обмежено за рішенням суду у порядку, встановленому законом.

Стаття 24. Обмеження щодо приватизації державного майна

З метою виконання завдань державної економічної політики встановлюються обмеження щодо приватизації об'єктів освіти, дошкільного виховання, фізичної культури, охорони здоров'я, спорту і науки, що фінансуються з місцевих бюджетів.

Об'єкти освіти, дошкільного виховання, фізичної культури, охорони здоров'я, спорту і науки, що фінансуються з місцевих бюджетів, можуть бути приватизовані у порядку, передбаченому законом, лише за умови належного рівня задоволення освітніх, виховних, культурних, медичних, наукових та інших потреб територіальної громади.

Встановлення рівня задоволення освітніх, виховних, культурних, медичних, наукових та інших потреб територіальної громади відбувається на основі громадської думки, одержаної шляхом проведення громадських опитувань, публічних слухань та інших заходів участі населення територіальної громади у формуванні і здійсненні державної економічної політики, передбачених цим Законом. Результат громадської думки обов'язково враховується органами державної влади та органами місцевого самоврядування, що приймають рішення у сфері приватизації.

Стаття 25. Державна економічна політика у сфері власності на землю

Пріоритетом державної економічної політики у сфері власності на землю є раціональне використання та відтворення землі як національного багатства, що перебуває під охороною держави, природного ресурсу та засобу виробництва, що є капіталом, який при використанні приносить власнику дохід у виді процентів (ренти).

Державна економічна політика у сфері власності на землю здійснюється відповідно до мети, завдань, принципів та пріоритетів, встановлених цим Законом.

Держава сприяє раціональному використанню та відтворенню землі шляхом надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель, звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами, та іншими засобами, передбаченими законодавством України.

Держава гарантує використання земельних ділянок згідно з їх цільовим призначенням, визначеним на підставі закону. Зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення, лісового, заповідного, водного фонду допускається лише у виняткових випадках за рішенням Кабінету Міністрів України (щодо земель державної власності) або органів місцевого самоврядування (щодо земель комунальної власності) з обов'язковим врахуванням громадської думки, одержаної шляхом проведення громадських опитувань, публічних слухань та інших заходів участі населення територіальної громади у формуванні і здійсненні державної економічної політики, передбачених цим Законом.

Стаття 26. Забезпечення потреб сільськогосподарських виробників з метою виконання завдань державної економічної політики

Держава сприяє забезпеченню потреб сільськогосподарських виробників, розширенню та стимулюванню сільськогосподарського виробництва шляхом регулювання цін і тарифів, надання дотацій та іншими засобами, передбаченими законодавством України, з урахуванням завдань, пріоритетів та принципів здійснення державної економічної політики, встановлених цим Законом.

При встановленні виробником ціни на сільськогосподарську продукцію враховується вартість землі як активу, який гарантовано приносить дохід сільськогосподарським виробникам у розмірі, що розраховується на підставі нормативної грошової оцінки земельної ділянки за подвійною обліковою ставкою Національного банку України, що діє на момент встановлення ціни.

Розділ V

Державна економічна політика у сфері регулювання грошового обігу та фондового ринку

Стаття 27. Державна економічна політика у сфері регулювання грошового обігу та фондового ринку

Метою державної економічної політики у сфері регулювання грошового обігу та фондового ринку є розширення внутрішньої бази монетарного забезпечення економіки, зростання попиту на національну валюту, істотне зменшення державного боргу, запровадження і забезпечення використання єдиних правил, стандартів поведінки та процедур діяльності учасників ринку капіталу, що гарантували б прозорість і ліквідність здійснюваних операцій з фондовими активами, належний правовий захист прав власності при прогнозованих рівнях ризиків та державних гарантіях недопущення зловживань у процесі реєстрації прав на цінні папери.

Державна економічна політика у сфері регулювання ринку капіталу будується на ідеології єдиного централізовано

регульованого ринку, на якому держава встановлює однакові для всіх учасників ринку правила та стандарти діяльності, типові документи щодо оформлення угод з фондовими активами і єдиний порядок розрахунку тарифів на послуги.

Державна економічна політика у сфері регулювання грошового обігу здійснюється Національним банком України відповідно до мети, завдань, принципів та пріоритетів, встановлених цим Законом.

Стаття 28. Державне регулювання фондового ринку

Державна економічна політика у сфері регулювання фондового ринку ґрунтується на принципах, завданнях і пріоритетах, встановлених цим Законом, та передбачає:

- запровадження єдиних правил здійснення операцій на ринку цінних паперів та технологічних вимог до облікових, клірингових і торговельних систем професійних учасників фондового ринку у формі державних стандартів технології біржової торгівлі, дотримання яких є однією із ліцензійних умов професійної діяльності;

- централізацію фондової торгівлі шляхом реорганізації діючих фондових бірж у єдину мережеву торговельну систему (єдину платформу), що працює за єдиною стандартизованою технологією біржової торгівлі при котируванні цінних паперів та здійсненні клірингу в режимі реального часу на всій території України;

- централізацію діяльності з обліку та реєстрації прав за цінним паперами шляхом створення єдиного Державного депозитарію цінних паперів з відповідними регіональними підрозділами;

- створення Єдиного державного реєстру прав власності на цінні папери та їх обтяжень, адміністрування якого покладається на Державний депозитарій цінних паперів.

Держава сприяє розвитку конкуренції на фондовому ринку між його професійними учасниками виключно щодо якості, фахового рівня їх послуг і формування ринкової ціни на цінні папери та деривативи.

Розділ VI

Державна економічна політика у сфері науки, освіти та технологій

Стаття 29. Державна економічна політика у сфері науки, освіти та технологій

Метою державної економічної політики у сфері науки, освіти та технологій є пріоритетна державна підтримка розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки.

Державна економічна політика у сфері науки, освіти та технологій здійснюється суб'єктами державної економічної політики відповідно до законодавства.

Засадиною концепцією державної економічної політики у сфері науки, освіти та технологій є створення економіки знань.

Економіка знань ґрунтується на застосуванні високотехнологічних засобів виробництва, розвитку науково-технічного і інтелектуального потенціалу, його ефективному використанні і управлінні знаннями для забезпечення сталого розвитку держави, інтеграції України у світовий економічний, науковий та інформаційний простір з метою трансферу технологій, обміну науковою, технічною, екологічною та іншою наукоємною інформацією.

Держава сприяє поширенню інформації про ефективні технологічні досягнення, провідні методи господарювання, передовий досвід управління та ведення бізнесу, особливо малого та середнього, високоякісні продукти харчування та екологічно безпечні технології, з метою задоволення потреб населення, реалізації відповідних конституційних прав та інтересів особи.

Стаття 30. Наукове, кадрове та правове забезпечення державної економічної політики

Державне замовлення на науково-дослідні розробки з проблем державної економічної політики формується центральним органом виконавчої влади з питань державної економічної політики на основі перспективного плану найважливіших розробок у галузі державного управління та соціально-економічного розвитку, спрямованих на обґрунтування прогностичних показників стратегії розвитку економіки і соціальної сфери і затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до чинного законодавства.

З метою постійного оновлення фахового складу апарату Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для забезпечення належного рівня роботи щодо формування та здійснення державної економічної політики згідно з цим Законом держава:

- організовує підготовку та підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів, що перебувають на державній службі в підрозділах органів виконавчої влади, на які покладено функції розробки та контролю за здійсненням заходів державної економічної політики;

- сприяє підготовці та перепідготовці працівників відповідних органів виконавчої влади за межами України;

- запроваджує в системі атестації державних службовців застосування підсистеми оцінки рівня фахової та теоретичної підготовки з питань державної економічної політики.

Проекти нормативно-правових актів, що розробляються з метою регулювання економічних відносин, підлягають обов'язковій фаховій експертизі науково-дослідними установами на предмет відповідності їх вимогам цього Закону у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 31. Державна підтримка суб'єктів господарювання, що розвивають науку, освіту та технології

Держава надає податкові пільги, державні субсидії, державні замовлення та гарантії залучення кредитних ресурсів

суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність у сфері розвитку науки, освіти та технологій, узгоджену з метою та завданнями державної економічної політики.

Розділ VII

Державна економічна політика у сфері інновацій та зовнішньоекономічних відносин

Стаття 32. Державна економічна політика у сфері інновацій

Метою державної економічної політики у сфері інновацій є створення та запровадження моделі інноваційної ринкової економіки інтенсивного типу.

На основі нових знань, науково-технічної та іншої інформації, вільного її використання та поширення створюється Національна інноваційна система України.

Національна інноваційна система України включає:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності та його територіальні органи;

- Національну академію наук України та галузеві академії і підвідомчі їм організації та установи академічної науки;

- існуючу мережу закладів вищої освіти, наукові парки, науково-дослідні, впроваджувальні та експериментальні установи і організації, зокрема галузеві, незалежно від форм власності та підпорядкування;

- систему органів та правові засоби створення, охорони і використання об'єктів інтелектуальної власності та виключних прав;

- центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації, інших суб'єктів стандартизації, нормативні документи із стандартизації, державну систему сертифікації та її органи;

- Державний реєстр інноваційних проектів;

- Бюджет інноваційного розвитку у складі Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

- бізнес-інкубатори, інноваційні центри, технопарки, технополіси, венчурні фонди, центри трансферу технологій, кластери та інші суб'єкти господарювання, що здійснюють інноваційну діяльність.

Національна інноваційна система розробляється і діє відповідно до завдань, пріоритетів та принципів здійснення державної економічної політики, встановлених цим Законом.

Правові та інші засади діяльності Національної інноваційної системи визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 33. Державна підтримка інноваційної діяльності

Держава надає податкові пільги, статус суб'єктів території пріоритетного розвитку чи території вільної економічної зони, преференції в конкурсних процедурах закупівлі товарів, робіт і послуг для державних потреб учасникам Національної інноваційної системи та суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність у сфері інновацій, запроваджують інноваційні технології у виробництво, узгоджені з метою та завданнями державної економічної політики.

Держава сприяє розвитку інноваційної культури в суспільстві.

Стаття 34. Державна економічна політика у сфері зовнішньоекономічних відносин

Метою державної економічної політики у сфері зовнішньоекономічних відносин є забезпечення інтересів держави на світових ринках, досягнення експортноорієнтованої

структури зовнішньоторговельного балансу та конкурентоздатності вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах глобалізації зовнішньоекономічної діяльності та виконання зобов'язань України за міжнародними договорами.

Державна економічна політика у сфері зовнішньоекономічних відносин та зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання мають ґрунтуватися на завданнях, принципах і пріоритетах, встановлених цим Законом.

Завданням держави у сфері зовнішньоекономічних відносин є істотне зменшення частки сировинних ресурсів та напівфабрикатів у структурі експорту, збільшення обсягу експорту високотехнологічної продукції та послуг, забезпечення стійкої тенденції позитивного сальдо зовнішньоекономічної торгівлі, заохочення конкуренції і обмеження монополізму суб'єктів господарювання у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зменшення зовнішнього державного боргу, посилення контролю митного оформлення товарів, що перетинають митний кордон України.

Розділ VIII

Державна економічна політика у сфері охорони навколишнього природного середовища

Стаття 35. Державна економічна політика у сфері використання природних ресурсів

Метою державної економічної політики у сфері використання природних ресурсів є збереження, раціональне використання та відтворення природних ресурсів на території України – землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, які знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Державна економічна політика у сфері використання природних ресурсів ґрунтується на Стратегії сталого розвитку.

Стаття 36. Стратегія сталого розвитку

Стратегія сталого розвитку в державній економічній політиці – це загальне спрямування дій суб'єктів економічної політики щодо збереження, раціонального використання та відтворення національного багатства країни, в тому числі природних ресурсів, на користь нинішнього та майбутніх поколінь.

Стратегія сталого розвитку в державній економічній політиці ґрунтується на принципах узгодження економічної, соціальної та екологічної складових розвитку, взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, громадського контролю за виконанням державних програм та інших принципах, передбачених Конституцією України, цим Законом та іншими законами.

З метою реалізації Стратегії сталого розвитку суб'єкти державної економічної політики вчиняють дії в межах своєї компетенції, передбачені законодавством України та цим Законом.

Розділ IX

Державна економічна політика у сфері соціального забезпечення

Стаття 37. Державна економічна політика у сфері соціального забезпечення

Метою державної економічної політики у сфері соціального забезпечення є формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, що відповідають конституційним і законодавчим гарантіям добробуту і безпеки, сучасним критеріям якості життя населення.

Завданням державної економічної політики у сфері соціального забезпечення на регіональному рівні є одержання соціального результату, що полягає у досягненні відповідності рівня якості життя населення встановленим соціальним стандартам та нормативам.

Стаття 38. Партнерство держави та територіальних громад у сфері соціального забезпечення

З метою виконання завдань державної економічної політики та угод щодо регіонального розвитку суб'єкти державної економічної політики укладають партнерські угоди про співробітництво з підприємствами та організаціями.

Розділ X Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його оприлюднення.
2. До приведення чинних актів законодавства у відповідність з нормами цього Закону вони діють у частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України:

1) розробити Державну стратегічну програму соціально-економічного розвитку України та подати її протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом на затвердження до Верховної Ради України.

Встановити, що Державна стратегічна програма соціально-економічного розвитку України після набрання нею чинності пролонгується кожні п'ять років у порядку та на строк, передбачені цим Законом для її затвердження.

У разі необхідності уточнення заходів Державної стратегічної програми соціально-економічного розвитку за наслідками її виконання у черговому календарному році без зміни істотних показників програми, відповідні зміни до програми вносяться Кабінетом Міністрів України протягом першого кварталу року, наступного за звітним, а такі зміни, що коригують істотні показники програми, подаються на розгляд Верховної Ради України для затвердження одночасно з проектом Державного бюджету України на черговий календарний рік;

2) розробити і затвердити Концепцію створення та розвитку Національної інноваційної системи;

3) забезпечити умови для становлення вертикально інтегрованих секторальних науково-виробничих структур з повним технологічним циклом від інноваційних досліджень до виробництва, реалізації й технічної підтримки експлуатації нових конкурентних інноваційних продуктів на основі економічної інтеграції галузевих науково-дослідних інститутів та підприємств-споживачів інноваційного продукту;

4) забезпечити створення при Кабінеті Міністрів України та обласних державних адміністраціях дорадчих органів на громадських засадах із висококваліфікованих спеціалістів і науковців для організаційно-правового супроводу інноваційної діяльності;

5) забезпечити на підставі Концепції створення та розвитку Національної інноваційної системи розробку і затвердження Довгострокової стратегічної програми інноваційного розвитку України на десятирічний період;

6) у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом підготувати та подати до Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність з цим Законом;

7) у трьохмісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

- забезпечити прийняття нормативно-правових актів, що випливають з цього Закону;

- привести свої нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом;

- забезпечити приведення центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність з цим Законом;

- розробити та внести до Верховної Ради України пропозиції щодо упорядкування та спрощення системи адміністрування порядку ліцензування, патентування, оподаткування та інших регуляторних функцій держави у сфері економіки.

4. Норми цього Закону застосовуються до відносин у сфері його регулювання, що виникли після набрання ним чинності,

або виникли раніше, але не припинені на день набрання чинності цим Законом.

5. У разі виникнення розбіжностей між нормами цього Закону і актами законодавства щодо відносин, врегульованих цим Законом, застосовуються положення і норми цього Закону.
